

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਪਾਂਧੀ

ਸੰਪਾਦਕ

ਸੰਤ ਬਾਬਾ ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਰਾਮਪੁਰ ਖੇੜਾ

ਰਾਤ ਸਮੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ। ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਦਾ ਘਰ ਅੰਨ ਧਨ ਨਾਲ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਵੇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਭਗਤ ਜੀ ਵੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਚਿੱਤ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਬਾਣੀਏ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਹਨ। ਸੁ ਰਾਜੇ ਦੀ ਕੈਦ ਵਿਚੋਂ ਰਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਬਾਣੀਆ ਭਗਤ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗ਼ਲਤੀ ਦੀ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਮਲੇ-ਮਲੀ ਧਨ ਦੀ ਪੋਟਲੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਾਣੀਏ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰਕਮ ਗਿਣੀ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਿਕਲੀ। ਬਾਣੀਏ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਦਿਆਲਤਾ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਵੈਰਾਗੀ ਬਣ ਬੈਠਾ ਅਤੇ ਘਰ ਘਾਟ ਤਿਆਗ ਕੇ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰੂ-ਦੀਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲਾ ਕਰ ਗਿਆ।

ਕੁੱਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਅਤੇ ਸੀਤਾ ਜੀ, ਧਨ ਦਾ ਭਰਿਆ ਕੋਠਾ ਛੱਡ ਕੇ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਟੁਰ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਪੁਰਸ਼ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਗਊ ਹਤਿਆ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਤੂੰ ਪ੍ਰਾਸਚਿਤ[1] ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਛਕਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਗੰਗਾ ਜੀ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਮੁਆਫੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਹ ਪੁਰਖ ਵਿਚਾਰਾ ਗਰੀਬ ਸੀ। ਉਹਨੇ ਆਪਣੀ ਲਾਚਾਰੀ ਅਤੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੀ ਸਜ਼ਾ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ।

ਪੀਪਾ ਜੀ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪੂਰਬਕ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸਚਾ ਸੀ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ[2] ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬਿਠਾ ਕੇ ਭੋਜਨ ਕਿਵੇਂ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ? ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਬ੍ਰਾਹਮਣੋ! ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਇਸ ਪਾਸੋਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ। ਸੁ ਇਸ ਦੇ ਪਾਪ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਗਏ ਸਮਝ ਕੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਛਕਾਇਆ ਹੈ।" ਪੰਡਤ ਹੋਰ ਵੀ ਲਾਲ ਪੀਲੇ ਹੋਏ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, "ਕੀ ਤੇਰਾ ਯਕੀਨ ਰਾਮਨਾਮ ਉਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਹੋਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ?"

ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਰਾਮਨਾਮ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸਚਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੀਤੇ ਪਾਪ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋਇਆ ਸਮਝ ਕੇ ਅੰਨ ਜਲ ਛਕਾਇਆ ਹੈ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਇਹ ਯਕੀਨ ਤਦ ਮੰਨਾਂਗੇ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਅਸਵਾਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਾਹਨ ਨੂੰ ਲੱਡੂ ਖੁਆ ਦੇਵੋ।" ਭਗਤ ਜੀ, ਭਗਵਾਨ ਤੇ ਬਾਹਨ (ਗਰੜ) ਦੀ ਅਸਵਾਰੀ ਵਾਲੇ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਪਾਸ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਗਰੜ ਨੇ ਸਾਰੇ ਲੱਡੂ ਪ੍ਰੇਮ-ਪੂਰਬਕ ਛਕ ਲਏ। ਇਹ ਕੌਤਕ ਜਦੋਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਦੇ ਮਾਰੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਗਏ।

---

1. ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਪਾਪ ਬਾਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਨਾ, 2. ਖ਼ਾਲੀ।

ਕੁਝ ਕੁ ਸੰਖੇਪ ਸਾਖੀਆਂ

(ੳ) ਇੱਕ ਦਿਨ ਇੱਕ ਗੁਜਰੀ ਭਗਤ ਜੀ ਪਾਸ ਆਈ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਭਲੇ ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ, "ਤੂੰ ਦੁੱਧ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦੇ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਮੈਥੋਂ ਲੈ ਲਵੀਂ।" ਗੁਜਰੀ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਸਾਰਾ ਦੁੱਧ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਨਿੰਦਕਾਂ ਦੀ ਚੁੱਕ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਗੁਜਰੀ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪੈਸੇ ਮੰਗੇ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਲਾਜ ਆਪ ਰੱਖੀ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਇਕ ਰਾਜਾ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨੂੰ ਆਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰਾਂ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀਆਂ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਗੁਜਰੀ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਗੁਜਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਮਨ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਮੋਹਰਾਂ ਰੱਖਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਸਭ ਗਹਿਣੇ-ਗੱਟੇ ਅਤੇ ਧਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੋਹਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਵਾਪਸ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੀਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਜਰੀ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗੀ ਗਈ।

(ਅ) ਇੱਕ ਰਸਤੇ ਟੁਰੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਨੂੰ ਤੇਲੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਇਸਤਰੀ ਮਿਲੀ। ਭਗਤ ਜੀ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, "ਹੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ ਵਾਲੀ ਔਰਤ! ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੇਂ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੂਣ-ਸਵਾਈ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਜਨਮ ਵੀ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।" ਤੇਲੀ ਦੀ ਔਰਤ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤਾਂ ਰੱਖਦੀ ਸੀ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਸੱਖਣੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੋਝੀ ਸੀ। ਉਹ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸੀ ਭੁੱਲੜ ਔਰਤ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੀ ਭਗਤ ਜੀ ਮੇਰਾ ਤਾਂ ਪਤੀ ਜੀਊਂਦਾ ਹੈ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਤਾਂ ਵਿਧਵਾ ਇਸਤਰੀਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਸ ਤੇਲੀ ਦੀ ਔਰਤ ਦਾ ਉਪਰੋਕਤ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, "ਤੂੰ ਵੀ ਰੰਡੀ ਹੋ ਜਾਵੇਂ ਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਲੀ ਹੋ ਕੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੇਂਗੀ।" ਔਰਤ ਮੂੰਹੋਂ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਆਖ ਸਕੀ ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਭੈੜੇ ਸੰਕਲਪ ਭਗਤ ਜੀ ਵਿਰੁੱਧ ਕਰਦੀ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲੀ ਗਈ। ਘਰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਮੋਇਆ ਪਿਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਪਿੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਭਗਤ ਜੀ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਵੇਖ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜੱਪ, ਤੇਰਾ ਪਤੀ ਜੀਊਂਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਤੇਲੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਮਾਣ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਈ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗੀ, "ਭਗਤ ਜੀ ਜਿਵੇਂ ਆਖੋ ਮੈਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਪਤੀ ਜਿਊਂਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।" ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਤੇਲੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵੀ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਤੇਲੀ ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਤੇਲੀ ਦੀ ਪਤਨੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਬਤੀਤ ਹੋਵੇ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕੀਤੀ। ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ-ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ।

(ੲ) ਇੱਕ ਰਾਜੇ ਨੇ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੱਡੀ ਧਨ, ਹੀਰੇ, ਜਵਾਹਰਾਤ ਦੀ ਭਰ ਕੇ ਅਤੇ ਇਕ ਬਾਂਸਲੀ ਭਰ ਕੇ ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਸਭ ਸੱਮਗਰੀ ਲੈ ਕੇ ਭਗਤ ਜੀ ਉਸ ਰਾਜੇ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਾ

ਹੋਏ। ਰਸਤਾ ਜੰਗਲ ਦਾ ਸੀ, ਚੋਰਾਂ ਨੇ ਧਨ ਦੀ ਗੱਡੀ ਭਗਤ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਖੋਹ ਲਈ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਲੱਕ ਦੁਆਲਿਓਂ ਬਾਂਸਲੀ ਵੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਚੋਰ ਸੋਚਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੀ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਧਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਧਨ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਫੜਾ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਅਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਦੁਸ਼ਟ ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਧਨ ਲੁੱਟ ਕੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਪੰਡ ਉਠਾਈ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਭਾਗੀ ਬਣ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਬਦਲਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਵੀ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਹੋਈ ਭੁੱਲ ਦੀ ਖਿਮਾ ਮੰਗ ਕੇ ਸਾਰਾ ਧਨ ਵਾਪਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਭਗਤ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਦੀਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਗਏ।

(ਸ) ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਚੋਰ ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਦੀ ਮੱਝ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਪਿੱਛੇ ਦੋ ਮੱਝਾਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਮੱਝਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ ਅਤੇ ਚੋਰ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਦੇ ਦੌੜੇ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, "ਭਲਿਆ ਪੁਰਸ਼ਾ! ਇਹ ਮੱਝ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਮੱਝਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁੱਧ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਜਾਵੋ।" ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੇ ਚੋਰ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਪਲਟ ਦਿੱਤਾ। ਚਰਨੀਂ ਪੈ ਗਿਆ, ਮੱਝ ਵਾਪਸ ਮੋੜੀ, ਭੁੱਲ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦਾ ਸਿਖ ਬਣ ਗਿਆ।

ਭਗਤ ਪੀਪਾ ਜੀ ਅਤੇ ਸੀਤਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਰੀਆਂ ਲਿਖਦਿਆਂ ਇਕ ਵੱਡਾ ਗ੍ਰੰਥ ਬਣ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਸਾਖੀਆਂ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਤੂੰ ਵੀ ਸਭ ਦੁਨਿਆਵੀ ਆਸਰੇ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪਤਿਤਪਾਵਨ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰ ਤਾਂ ਤੇਰੀ ਵੀ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨਗੇ।

ਪੀਪਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਵਾਲਾ ਕਾਂਡ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਇਆ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

ਕਾਂਡ–19

ਭਗਤ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ

"ਹੋਇ ਬਿਰਕਤੁ ਬਨਾਰਸੀ ਰਹਿੰਦਾ ਰਾਮਾਨੰਦੁ ਗੁਸਾਈਂ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉਠਿਕੈ ਜਾਂਦਾ ਗੰਗਾ ਨ੍ਹਾਵਣ ਤਾਈਂ॥
(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਜਨਮ–ਸੰਮਤ ੧੪੨੩ ਬਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਯਾਗ (ਅਲਾਹਾਬਾਦ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ।

ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ–ਪਿਤਾ ਭੂਰੀ ਕਰਮਾ। ਮਾਤਾ–ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਜੀ।

ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ–ਆਪ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ ਰਾਮਾਨੁੱਜ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਵਿਚੋਂ ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ–ਸੰਮਤ ੧੫੨੪ ਬਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਖੇ ਅਕਾਲ ਚਲਾਣਾ ਕਰ ਗਏ। ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦ (ਬ੍ਰਹਮ ਸਤਯੰ ਜਗਤ ਮਿਥਿਆ ਜੀਵੋ ਬ੍ਰਹਮੈਵ ਨਾਪਰਾ) ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰੱਚਲਤ ਮੱਤ, ਜੈਨ ਮਤ, ਬੁੱਧ ਮੱਤ, ਜੋਗ ਮੱਤ ਤੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਨਾਸਤਕ ਮੱਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਘਟ ਗਿਆ। ਸ਼ੰਕਰਾਚਾਰੀਆਂ ਪਿਛੋਂ ਵੈਸ਼ਨਵ ਸੰਪਰਦਾਵਾਂ (ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ) ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਲਹਿਰ ਦੱਖਣ ਵਿਚੋਂ ਉੱਠੀ ਜਿਸਦੇ ਮੋਢੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਜੀ ਸਨ। ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਪ੍ਰੱਚਲਤ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਅਧਿਆਤਮਕ ਤੌਰ ਤੇ ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਨ।

1. **ਕਰਮਕਾਂਡ ਦਾ** (ਜੱਗ ਹੋਮ ਤਪ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ ਤੇ ਕਠਿਨ ਤਪ ਆਦਿ

2. **ਗਿਆਨ ਮਾਰਗ**–ਨਿਰੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਨਾਲ ਆਤਮਕ ਸੰਤੁਸ਼ਟਤਾ ਨਾ ਮਿਲੀ ਤਦ ਗਿਆਨ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰੱਚਲਤ ਹੋਇਆ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ, ਉਪਨਿਸ਼ਦਾਂ ਤੇ ਛੇ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿਚ, ਯੁਕਤੀ, ਤਰਕ, ਦਲੀਲ, ਬਹਿਸ ਆਦਿ ਤੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਰਿਹਾ। ਪਰ ਕਰਮ ਕਾਂਡ ਤੇ ਗਿਆਨ ਮਾਰਗ ਅਨੀਸ਼ੁਰਵਾਦੀ ਸਨ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਕੇਵਲ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਇਸ ਗਿਆਨ ਮਾਰਗ (ਫ਼ਿਲਾਸਫ਼ੀ) ਨਾਲ ਵੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਇਸ ਬਾਬਤ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਵੇਦ ਵਿਆਸ ਜੀ ਦੇ ਵੇਦਾਂਤ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਲੇਖਕ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਅਤ੍ਰਿਪਤ ਰਹਿਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ "ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਾ ਆਵੀ ਵੇਦ ਗ੍ਰੰਥ ਅਗਨੀ ਅੰਦਰਿ ਤਪਤ ਤਪਾਯਾ॥ ਨਾਰਦ ਮੁਨਿ ਉਪਦੇਸਿਆ ਮਥਿ ਭਗਵਤ ਗੁਣ ਗੀਤ ਕਰਾਯਾ॥ (ਵਾਰ ੧)

3. **ਸੀ ਜੋਗ ਦਰਸ਼ਨ** ਪਾਤੰਜਲੀ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਰਚਿਆ। ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਸੀ ਜੋਗਸਚਿਤ ਵ੍ਰਿਤੀ ਨਿਰੋਧ:) ਹਠ ਆਦਿਕ ਸਾਧਨਾ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ। ਇਸਦੇ ਮੁੱਖੀ ਮਛੰਦਰ, ਗੋਰਖ, ਲੋਹਾਰੀਆ ਆਦਿਕ ੮੪ ਸਿਧ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

4. **ਇਸਲਾਮ ਧਰਮ**:- ਇਕ ਅਲਾਹ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਤੇ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਦੇ ਵਿਰੁਧ, ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦਾ ਕਟੜ ਪੰਥੀ ਮਾਰਗ ਚਲਿਆ। ਹਮਲਾਵਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਨਾਂ ਹੇਠ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕੀਤੇ। ਪਰ ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰ ਸ਼ਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਲਗਣ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਰਹੇ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੋਈ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਬ੍ਰਹਮਾ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਤੇ ਸ਼ਿਵ ਜੀ (ਰਜੋ ਤਮੋ ਸਤੋ) ਤਿੰਨਾ ਦੇਵਤਿਆ ਦੇ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰਖਿਆ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਤ, ਚਿੱਤ ਅਨੰਦ ਸਰੂਪ ਤੇ ਸ਼੍ਰਿਸਟੀ ਦਾ ਪਾਲਣਹਾਰ ਮੰਨਿਆ, ਖੀਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਖੇ ਸ਼ੇਸ਼ ਨਾਗ ਦੀ ਸੇਜਾ ਉੱਤੇ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਦੱਸਿਆ। ਲਛਮੀ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਚਰਨ ਘੁੱਟਦੇ ਮੰਨਿਆ, ਸੰਖ, ਚਕ੍ਰ ਗਦਾਹ, ਪਦਮ ਆਦਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਮੰਨਿਆ। ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਦਸ ਅਵਤਾਰ (ਮੱਛ, ਕੱਛ, ਬਿਰਾਹ, ਨਰ ਸਿੰਘ ਵਾਮਨ (ਸਤਿਜੁੱਗ) ਰਾਮਚੰਦਰ, ਪਰਸਰਾਮ (ਤ੍ਰੇਤਾ) ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ (ਦੁਆਪਰ) ਬੁੱਧ ਤੇ ਕਲਕੀ (ਕੱਲਯੁੱਗ) ਦੱਸੇ ਹਨ। ਸ਼ਿਵਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸੀ। ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਸੁਆਮੀ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੇ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪ੍ਰੱਚਲਤ ਕਰਵਾਈ। ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਵਿਚ ਰਾਮਾਨੁਜ, ਮਾਧਵਾਚਾਰਯ, ਰਾਮਾਨੰਦ, ਵਲਭਾਚਾਰੀਆ, ਗਿਆਨੇਸ਼ਵਰ, ਨਾਮਦੇਵ, ਕੇਸ਼ਵ, ਤਿਰਲੋਚਨ ਆਦਿ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਆਪ ਬੈਰਾਗੀ ਮੱਤ ਦੇ ਸਾਧੂ ਸਨ, ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਆਦਿ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਪਿਛਲੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਨਿਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਬਣ ਗਏ। ਪੰਚਗੰਗਾ ਘਾਟ ਤੇ ਰਹਿਕੇ ਬਹੁਤ ਸਮਾਂ ਤੱਪ ਕੀਤਾ। ਖਾਣ–ਪੀਣ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਸ਼ਰਾਬ, ਮਾਸ ਤੇ ਹੋਰ ਨਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਸਨ।

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਸੁਆਮੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਅਲਾਹਾਬਾਦ (ਪ੍ਰਯਾਗ) ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਮਦੱਤ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਪੰਜ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਜਦੋਂ ਆਪ ਹੋਏ ਤਾਂ ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਵਾਸਤੇ ਕਾਂਸ਼ੀ ਵਿਖੇ ਕਿਸੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਬਾਰਾਂ-ਤੇਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਪਿੰਗਲ[1], ਵਿਆਕਰਣ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ, ਪੁਰਾਣਾਂ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ[2] ਕਰ ਲਿਆ। ਆਪ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਤੀਖਣ[3] ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਵਿਦਿਆ-ਗੁਰੂ ਨਾਲ ਬਾਗ ਵਿਚ ਸੈਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮਹਾਤਮਾ ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਜੀ (ਜਿਹੜੇ ਵੈਸ਼ਨਵ ਮੱਤ ਦੇ ਆਚਾਰਯ ਅਤੇ ਯੋਗ-ਅਭਿਆਸ ਦੇ ਜਾਣੂ ਵੱਡੇ ਯੋਗੀ ਵੀ ਸਨ) ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਗਏ। ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਬਾਲਕ ਰਾਮਦੱਤ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਆਪੋ-ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਯੋਗਾ-ਅਭਿਆਸ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਰਾਮਦੱਤ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੈ, ਸੁ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੋ।

ਸਿਖਿਆਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਰਾਮਦੱਤ ਜੀ ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਪੁੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਗੁਰੂ ਨੇ ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ ਕਿ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਰਾਮਦੱਤ ਦੀ ਉਮਰ ਵੱਧ ਜਾਵੇ। ਤੱਦ ਰਾਮਦੱਤ ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਪਾਸ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ ਅਤੇ ਯੋਗਾ-ਅਭਿਆਸ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਣ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਚੜ੍ਹਾਨ ਦਾ ਢੰਗ ਸਿੱਖ ਲਿਆ। ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਆਪ ਦੀ ਉਮਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਸਡੌਲ, ਸੁੰਦਰ ਅਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵੀ ਟਿਕਾਓ ਆ ਗਿਆ। ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਮਦੱਤ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਮਦੱਤ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਵਾਸਤੇ ਟੁਰ ਪਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਬ੍ਰਿਦਿਕਾ-ਆਸ਼ਰਮ (ਬਦਰੀ ਨਾਰਾਇਣ) ਪੁੱਜੇ। ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਠਹਿਰਨ ਪਿੱਛੋਂ ਵਾਪਸ ਕਾਂਸ਼ੀ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਕਾਸ਼ੀ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦਾ ਗੜ੍ਹ ਸੀ। ਉਨ੍ਹੀਂ ਦਿਨੀਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੱਤ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਨਵਾਂ-ਨਵਾਂ ਆਇਆ ਸੀ। ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਵੀ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਕੇ ਹਿੰਦੂ ਪੰਡਤਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਮਤਾਂ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਮੇਲ ਹਰ ਮੱਤ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਤਬਦੀਲੀ ਆਈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕੱਟੜਪੁਣਾ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਸਭ ਜਾਤਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦੇਣੀ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਵੈਸ਼ਨਵ ਮੱਤ ਦੇ ਕੱਟੜ-ਪੰਥੀਆਂ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਭ

---

1. ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਿਯਮ, 2. ਪੜ੍ਹਿਆ, 3. ਤੇਜ਼ ਅਕਲ ਵਾਲੇ।

ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਗੋਤਰ ਇਕ ਹੈ, ਇਕੋ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਦੀ ਵੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਰਾਮਾਨੁੱਜ ਜੀ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪ ਚੌਥੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਟੁਰੀ ਆ ਰਹੀ ਰਹੁ-ਰੀਤ ਅਨੁਸਾਰ ਸੁੱਚ-ਭਿੱਟ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਮੂਰਤੀ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲੁਆਉਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਮੂਰਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਪਰਦਾ ਤਾਣ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਜੇਕਰ ਦੂਸਰੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਅਪਵਿੱਤਰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਖਲਬਲੀ ਮੱਚ ਗਈ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਹੀ ਵਤੀਰਾ ਵੇਖਿਆ। ਬਾਕੀ ਚੇਲੇ ਚਾਟੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਅਲੱਗ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ ਪਰ ਰਾਘਵਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਆਗਿਆ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝ ਕੇ ਅਲਗ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪੰਚ ਗੰਗਾ ਅਸਥਾਨ (ਕਾਂਸ਼ੀ) ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਚਲਾਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਾਮਾਨੰਦੀ ਰਾਮਵਤ ਜਾਂ ਵੈਰਾਗੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ ਦੇ ਭਿੰਨ-ਭੇਦ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸੰਗਤ ਪੰਗਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸਨ ਕਿ ਨੀਚ ਜਾਤ ਦਾ ਆਦਮੀ ਜੇਕਰ ਭਗਤੀ ਕਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਿਰੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗਾ ਹੈ, (ਜਿਹੜਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ)। ਸੀਤਾ ਰਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਕੰਠੀ ਪਾਉਂਦੇ ਸਰੀਰ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਤਿਲਕ ਕਰਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗੀ ਦੋਵੇਂ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਇਹ ਅਯੁਧਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਖ਼ਾਸ ਤੀਰਥ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।

ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸਾਂਖ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੇ ਕਰਤਾ ਕਪਿਲ ਮੁਨੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। ਗੁਸਾਂਈਂ ਤੁਲਸੀ ਦਾਸ ਵੀ ਆਪ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਚੋਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਦਰਜ ਕੀਤੀ-ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਬੀਰ ਜੀ, ਪੀਪਾ ਜੀ, ਸੈਣ ਜੀ ਅਤੇ ਧੰਨਾ ਜੀ ਆਦਿ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਹਿਣ[1] ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਸਮੁੱਚੀ ਭਗਤ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੈ। ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂਰਤੀ-ਪੂਜਕ ਸਨ ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਨਿਰਗੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਾਸਕ ਬਣ ਗਏ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਤੋਂ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:-

ਕਤ ਜਾਈਐ ਰੇ ਘਰਿ ਲਾਗੋ ਰੰਗੁ॥ ਮੇਰਾ ਚਿਤੁ ਨ ਚਲੈ ਮਨੁ ਭਇਓ ਪੰਗੁ॥

(ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ, ਰਾਗ ਬਸੰਤ, ਘਰ ੧)

ਮੇਰੇ ਮਨ! ਤੂੰ ਵੀ ਰਾਮਾਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰ ਤਾਂ ਜੋ ਤੇਰਾ ਵੀ ਜੀਵਨ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕੇ।

-0-

1. ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ।

ਕਾਂਡ—20

ਭਗਤ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ

ਤੈ ਨਰ ਕਿਆ ਪੁਰਾਨੁ ਸੁਨਿ ਕੀਨਾ॥ ਅਨਪਾਵਨੀ ਭਗਤਿ ਨਹੀ ਉਪਜੀ ਭੂਖੈ ਦਾਨੁ ਨ ਦੀਨਾ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥ ਕਾਮੁ ਨ ਬਿਸਰਿਓ ਕ੍ਰੋਧੁ ਨ ਬਿਸਰਿਓ ਲੋਭੁ ਨ ਛੂਟਿਓ ਦੇਵਾ॥ ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਮੁਖ ਤੇ ਨਹੀ ਛੂਟੀ ਨਿਫਲ ਭਈ ਸਭ ਸੇਵਾ॥੧॥ ਬਾਟ ਪਾਰਿ ਘਰੁ ਮੂਸਿ ਬਿਰਾਨੋ ਪੇਟੁ ਭਰੈ ਅਪ੍ਰਾਧੀ॥ ਜਿਹਿ ਪਰਲੋਕ ਜਾਇ ਅਪਕੀਰਤਿ ਸੋਈ ਅਬਿਦਿਆ ਸਾਧੀ॥੧॥ ਹਿੰਸਾ ਤਉ ਮਨ ਤੇ ਨਹੀਂ ਛੂਟੀ ਜੀਅ ਦਇਆ ਨਹੀ ਪਾਲੀ॥ ਪਰਮਾਨੰਦ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮਿਲਿ ਕਥਾ ਪੁਨੀਤ ਨ ਚਾਲੀ॥੩॥

(ਸਾਰੰਗ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ)

ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਦਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤੀ ਲਹਿਰ ਜ਼ੋਰਾਂ ਤੇ ਸੀ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਆਪ ਮਹਾਂਰਾਸ਼ਟਰ (ਸ਼ੋਲਾਪੁਰ) ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਹਰ ਕੋਈ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਗਰੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਵੱਖ ਵੱਖ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਿਦਿਆ, ਜਾਂ ਰਾਜਨੀਤੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭਤਾ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਜਾਂ ਹੋਰ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇੱਛਾ, ਬਹੁਤ ਧਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਐਸ਼ਵਰਜ ਦੇ ਸਾਧਨ ਇੱਕਠੇ ਕਰ ਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਭੂਮੀ ਪਤੀ ਬਣ ਕੇ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਕਾਰਖ਼ਾਨੇਦਾਰ, ਸਰਮਾਏਦਾਰ, ਠੇਕੇਦਾਰ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਨੌਕਰੀ ਵਿਚ ਵਡਿੱਤਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਦੌੜ-ਭੱਜ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਵਡਭਾਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਚੋਖੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵੀ

ਪਰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਵਡਭਾਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਚੋਖੀ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਰਥ[1] ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਵੀ ਕਈ ਡੇਰਿਆਂ, ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਾਇਆ ਇੱਕਠੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧਨਾਂ ਆਦਿ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਨਿਰੇ ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਵਿਖਾਵੇ-ਮਾਤਰ ਪਖੰਡੀ ਬਣ ਕੇ ਅਧਵਾਟੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਰਿਧੀਆਂ-ਸਿਧੀਆਂ ਕਰਾਮਾਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਐਸ਼ਵਰਜ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬਾਣੀ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਅੰਕਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਭਗਤ ਸੱਚੇ-ਸੁੱਚੇ, ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ, ਪਰਮ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਵੀ ਹਨ, ਜਿਹੜੇ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਗਵੱਈਏ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪ੍ਰਭਤਾ ਵਿਚ ਨਾ ਫਸੇ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਵਲਭਾਚਾਰਯ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਸਨ। (ਸ਼ੁੱਧ ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦ-ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਾਇਆ (ਇਕ ਸ਼ਕਤੀ) ਪੈਦਾ ਹੋਈ)। ਬਿਨਾਂ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੋਂ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਜੀਵ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਨਾਲ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਕਤ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੁੱਧ ਜੀਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਇੱਕੋ ਰੂਪ ਹਨ।

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਂਜ ਸ਼ਿਵਜੀ, ਬ੍ਰਹਮਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਰਹੀ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋ ਗਈ। ਸੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯੁੱਗਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰੱਚਲਤ ਇਸ਼ਟ-ਉਪਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹਰ ਇੱਕ ਭਗਤ ਤੇ ਪਿਆ।

ਵਲਭਾਚਾਰੀਆ-ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ਸ੍ਰੀ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਉਪਾਸਨਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਮਾਲਾ ਪਹਿਨਦੇ ਸਨ, ਸੰਖ, ਚੱਕ੍ਰ ਆਦਿ ਚਿੰਨ੍ਹ ਲਾਉਂਦੇ। ਗ੍ਰਿਹਸਥੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਕੇਸ਼ਵ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਆਦਿ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਗੋਕਲ ਵਿਚ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾ ਦੀ ਗੱਦੀ ਹੈ। ਵਲਭਾਚਾਰੀਆ ਜੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦੇ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਮਾਨੰਦ ਜੀ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਬਣੇ। ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੰਗ ਅਤੇ ਚਾਤ੍ਰਿਕ ਆਦਿ ਉਪਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਵੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੈਸ਼ਨਵ ਮੱਤ ਦੇ ਪੰਜਵੇਂ ਮੁੱਖੀ ਵਲਭਾਚਾਰੀਆ ਜੀ ਜਨਮ ੧੫੩੬ ਬਿਕਰਮੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਲਕਸ਼ਮਣ ਭੱਟ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਆਲਮਗੀਰ ਸੀ। ਵਲਭਾਚਾਰੀਆ ਦੇ ਮੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਅਦ੍ਵੈਤਵਾਦ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸ਼ੁੱਧ ਜੀਵ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਇਕੋ ਰੂਪ ਹਨ। ਮਾਇਆ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਇਛਿਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਈਸ਼ਵਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਬਿਨਾ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਭਗਤੀ ਹੈ।

ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਕਰਮ-ਧਰਮ ਪਖੰਡ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਲੋਕ-ਸੇਵਾ ਤੇ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

---

1. ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ।

ਕਾਂਡ-21

ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ

ਸੂਰਦਾਸ ਨਾਮ ਦੇ ਦੋ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਵੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ 'ਸੁਰਸਾਰਾ ਵਲੀ' 'ਸਾਹਿਤਯ ਲਹਿਰੀ' ਆਦਿ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਕਰਤਾ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ੧੫੪੦ ਤੋਂ ੧੬੨੦ ਬਿਕਰਮੀ ਤੱਕ ਦਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਅਨੁਸਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:

ਜਨਮ-੧੫੨੯ ਬਿਕਰਮੀ ਸੰਮਤ ਵਿਚ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਗਵਾਲੀਅਰ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਮਦਨ ਮੋਹਣ ਸੀ। ਬਚਪਣ ਤੋਂ ਆਪ ਨੇਤ੍ਰਹੀਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਗੋਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਬਾਲਕ ਸਨ।

ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ-ਬਲਭਾਚਾਰੀਆ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਨੋਟ: (ਬਲਭਾਚਾਰੀਆ ਜੀ ਬਾਬਤ ਸੰਖੇਪ ਵੇਰਵਾ ਪਿਛਲੇ ਪੰਨੇ ਤੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ)।

ਵਿਦਵਤਾ-ਆਪ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਅਤੇ ਰਾਗ ਲਿਖਣ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਨ। ਆਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਹਿੰਦੀ ਤੇ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਗਏ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖਣ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਗਏ। ਜੁਆਨ ਮਦਨ ਮੋਹਨ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਭਰਪੂਰ ਸੂਰਤ, ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰੀਤ ਭਰਪੂਰ ਕਵਿਤਾ ਸੰਗੀਤ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਉਚਾਰਦੀ ਤਦ ਹਰ ਇਕ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ।

ਕੰਮ ਧੰਦਾ-ਪਹਿਲੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਬਰ ਨੇ ਅਵਧ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸੰਦਿਆਲ ਦਾ ਹਾਕਮ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਬਹੁਤ ਧਨ, ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਖੁਆ ਛੱਡਦੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਪ ਇਸ ਡਿਊਟੀ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਰਹੇ।

ਬਾਣੀ-ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ।

ਛਾਡਿ ਮਨ ਹਰਿ ਬਿਮੁਖਨ ਕੋ ਸੰਗੁ॥

-0-

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੀਵਨ ਸਾਖੀ

ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਵਿਚ ਰੰਗੀਜ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਦਰਜੇ ਤੱਕ ਜਾ ਪੁੱਜ ਸਨ। ਭਰ ਜੁਆਨੀ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਆਪ ਇਕ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤਕਾਰ ਬਣ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੀ ਕਵਿਤਾ ਵੀ ਰਚਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਇਕ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ, ਸੁੱਚਜੀ ਕਵਿਤਾ ਦੀ ਮਧੁਰ ਧੁਨੀ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤਕ ਰੰਗਣ, ਭਗਤੀ ਭਰਪੂਰ, ਸੁਰਤਾਲ, ਲੈ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਮਸਤੀ ਵਿਚ ਝੂਮਝੂਮ ਗਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਕਿ ਸਰੋਤੇ ਕੀਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ।

ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਵੱਧ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਸੰਦਿਆਲ ਦਾ ਹਾਕਮ ਥਾਪਿਆ ਸੀ। ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਕਮ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੇ ਚਿੰਤਤ, ਫਿਕਰਮੰਦ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਅਜਿਹੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਆਜ਼ਾਦ ਪੰਛੀ ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਦੂਸਰੇ ਆਪ ਆਏ ਗਏ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਧਨ ਖਰਚ ਦਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ ਕਿ ਹਿਸਾਬ ਵਿਚ ਘਾਟਾ ਪਵੇ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹਿਸਾਬ ਚੈੱਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਘਾਟਾ ਨਿਕਲਣ ਕਾਰਨ ਆਪ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਦੋ ਆਪ ਨੂੰ ਤਿਆਗ-ਵੈਰਾਗ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਅਕਬਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਸੁਣਿਆ, ਭਗਤੀ ਭਰਪੂਰ ਭਜਨ ਸੁਣ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਮਦਨ ਮੋਹਣ (ਸੂਰਦਾਸ) ਨੂੰ ਰਿਹਾਅ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਖਿਆ, "ਮਦਨ ਮੋਹਣ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਦਰਬਾਰੀ ਕਵੀਆਂ ਵਿਚ ਰਿਹਾ ਕਰ।" ਪਰ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਉਪਰਾਮਤਾ ਦੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਆਪ ਨਗਰਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਜੁਆਨ ਮੁਟਿਆਰ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੇ ਮਦਨ ਮੋਹਣ ਜੀ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰ ਲਿਆ। ਜਦੋ ਮਦਨ ਮੋਹਣ ਜੀ ਉਸ ਔਰਤ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜੇ, ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗੇ, "ਜਗਤ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ, ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ ਇਸ ਤੋਂ ਮਨ-ਮੋਹਣੀ ਸੂਰਤ ਵੱਲ ਇਹ ਅੱਖਾਂ ਤੱਕਣਗੀਆਂ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਬੰਧਨ ਪਾ ਬੈਠੀਆਂ ਤਾਂ ਜੀਵਨ ਵਿਅਰਥ ਲੰਘ ਜਾਵੇਗਾ।" ਪ੍ਰਭੂ-ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮਦਨ ਮੋਹਣ ਦਾ ਮਨ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਭੈੜੇ ਸੰਕਲਪਾਂ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਗਿਆ, ਸਰੀਰਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਆਤਮਕ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਲਾਲਸਾ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਗਈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਮਦਨ ਮੋਹਣ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਐ ਸੁੰਦਰ ਮੁਟਿਆਰ ਦੋ ਸਲਾਈਆਂ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਲਿਆ।" ਉਹੀ ਮੁਟਿਆਰ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਪਿੱਛੋਂ ਸਲਾਈਆਂ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਲੈ ਆਈ। ਫਿਰ ਮਦਨ ਮੋਹਣ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਇਹ ਸਲਾਈਆਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਫੇਰ ਦੇ।' ਉਹ ਮੁਟਿਆਰ ਤਾਂ ਨਾ ਮੰਨੀ ਪਰ ਮਦਨ ਮੋਹਣ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਸਲਾਈਆਂ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਫੇਰ ਲਈਆਂ। ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਜੋਤ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮਦਨ ਮੋਹਣ ਸੂਰਦਾਸ ਬਣ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਸੂਰਦਾਸ ਵੈਰਾਗੀ ਮਤਵਾਲਾ ਗਵੱਈਆ ਬਣ ਗਿਆ। ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਦੀ ਔਖਿਆਈ ਇਕ ਨੇਤ੍ਰ-ਹੀਣ ਪੁਰਸ਼ ਹੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਖੂਹ ਆ ਗਿਆ ਜਿਸ ਦੀ ਮਣ ਸਾਰੀ ਟੁੱਟੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਦਮੀ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਰਸਤੇ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ।

ਹੱਥ ਵਿਚ ਟੋਹਣੀ ਲੈ ਕੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਆਸਰੇ ਟੁਰੇ ਗਏ। ਖੂਹ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪੈਰ ਉਖੜ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਘੜੰਮ ਕਰਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਵੀ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ. ਰਾਤ ਪੈ ਚੁਕੀ ਸੀ। ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੂਰਦਾਸ ਨੂੰ ਕੱਢਿਆ। ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿਗਦਿਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁੜ ਗਏ। ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਨਾ ਡੁੱਬੇ. ਰਾਤ ਭਰ ਖਲੋਤੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਰੱਬੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਹਰੀ ਜਸ ਕਰਦਿਆਂ ਰਾਤ ਬਤੀਤ ਹੋ ਗਈ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਜਦੋਂ ਡੰਗਰ ਚਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰਸਤੇ ਲਾਗਿਓਂ ਲੰਘੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ! ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ!! ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ। ਖੂਹ ਵਿਚ ਝਾਤ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਵੇਖਿਆ। ਪੁੱਛਗਿਛ ਕੀਤੀ। ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਹਨ। ਕੁਝ ਲੋਕ ਦੌੜੇ-ਦੌੜੇ ਨਗਰ ਗਏ। ਰੱਸੇ ਲਿਆਂਦੇ ਗਏ। ਬੜੇ ਅਦਬ ਨਾਲ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਬਿੰਦਰਾਬਨ ਪੁੱਜਾ ਦਿੱਤਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਬੈਠੇ ਬੈਰਾਗ, ਬਿਰਹਾ ਭਰੇ ਗੀਤ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਬਲਭਾਚਾਰੀਆ ਜੀ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਸੂਰਦਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸ਼ਿਸ਼ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ. ਜਿਥੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਉਪਮਾ ਵਿਚ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਸੂਰ-ਸਾਗਰ ਲਿਖਿਆ। ਆਪ ਜੀ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਹੋਏ ਹਨ।

ਇੱਕ ਵੇਰਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਮੁੜ ਰੌਸ਼ਨੀ ਉਦੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਪ੍ਰੱਤਖ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖ਼ਸ਼ੇ। ਸੂਰਦਾਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ। ਪਰ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ. "ਇਨ੍ਹਾਂ ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਭਰੋਸਾ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਬੰਦ ਹੀ ਕਰ ਦਿਓ ਕਿਉਂਕਿ ਦਾਸ ਆਪ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ।" ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸੂਰਦਾਸ ਨਦਰੀ ਨਦਰ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਗਤੀ ਦਾ ਰੰਗ ਦੂਣ ਸਵਾਇਆ ਵਧ ਗਿਆ।

ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਇਕੋ ਤੁਕ "ਛਾਡਿ ਮਨ ਹਰਿ ਬਿਮੁਖਨ ਕੋ ਸੰਗੁ।" ਉਚਾਰੀ ਫਿਰ ਸਮਾਧੀ ਲੱਗ ਗਈ। ਪਿਛੋਂ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ਬਦ ਪੂਰਾ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ-ਸਾਰੰਗ ਮਹਲਾ ੫ ਸੂਰਦਾਸ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

-0-

ਕਾਂਡ-22

ਸ਼ੇਖ਼ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ

ਜਨਮ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ-ਪਿੰਡ ਖੋਤਵਾਲ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਲਤਾਨ) ਈ: ੧੧੭੩।

ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ- ਪਿਤਾ-ਜਮਾਲਦੀਨ ਸੁਲੇਮਾਨ, ਮਾਤਾ- ਮਰੀਅਮ

ਵਿਆਹ- ਬੀਬੀ ਹਿਜ਼ੀਰਾ (ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਗਿਆਸੁ- ਦੀਨ ਬਲਬਨ ਦੀ ਧੀ) ਨਾਲ

ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ-ਖ਼੍ਵਾਜਾ ਕੁਤਬਦੀਨ ਬਖ਼ਤਿਆਰ ਕਾਕੀ।

ਤਪ ਅਸਥਾਨ-ਪਾਕਪਟਨ, ਚਾਵਲੀ ਮੁਸ਼ਾਇਖਾਂ, ਪਰਗਣਾ ਕਥੂਲਾ ਪਾਸ (ਤਪ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਖੂਹ)

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣਾ-ਪਾਕਪਟਨ ਵਿਚ ਸੰਨ ੧੨੬੬।

ਰਚਨਾ-ਆਪ ਦੇ ੪ ਸ਼ਬਦ ਅਤੇ ੧੧੨ ਸਲੋਕ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ।

ਸੂਫ਼ੀ ਮੱਤ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਧਰਮ ਦੇ ਕਟੜ-ਪੰਥੀਆਂ ਸ਼ਰੱਈ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਦੀ ਤੰਗ ਦਿਲੀ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਕਾਇਮ ਕਰ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡੀ ਪਾਂਡਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਨੇਕ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕਰੜੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿਵਾਈਆਂ ਇਵੇਂ ਹੀ ਸ਼ਰੱਈ ਕਾਜ਼ੀਆਂ ਨੇ ਸੂਫ਼ੀ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੇ ਤਸੀਹੇ ਦਿਵਾਏ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਨਾਲ ਸੂਫ਼ੀ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਰਹੀ ਹੈ।

ਸੂਫ਼ੀ, ਉਸ ਫ਼ਕੀਰ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਿਲਕੁਲ ਪਾਕ ਪਵਿੱਤਰ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੇ, ਕੰਬਲੀ ਜਾਂ ਉੱਨ ਦੀ ਖ਼ਫਨੀ[1] ਰੱਖਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਪਰਚਾਰਕ ਬਹਾਉਦੀਨ ਸ਼ਾਹ ਤੇਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਪਰ ਇਹ ਮੱਤ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਚਲਤ ਸੀ। ਸੂਫ਼ੀ ਮੱਤ ਚਾਰ ਭੂਮਕਾਵਾਂ, ਸ਼ਰ੍ਹੀਅਤ, ਤਰੀਕਤ, ਮਾਰਫਤ, ਹਕੀਕਤ (ਫਨਾ) ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਖ਼ੁਦਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫਕੀਰ ਮਨਸੂਰ (ਜਿਸਨੂੰ ਖ਼ਲੀਫਾ ਮੁਕਤਦਿਰ ਨੇ ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਦੇ ਫਤਵੇ ਨਾਲ ਸੂਲੀ ਚੜ੍ਹਾਇਆ। ਖ਼ਲੀਫਾ ਉਮਰ ਦੀ ਵੰਸ ਵਿਚ ਸਾਈਂ ਮੀਆਂਮੀਰ ਜੀ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੂਫ਼ੀ ਫਕੀਰ (ਸੰਨ ੧੫੫੦ ਤੋਂ ੧੬੩੫) ਹੋਏ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨੀਂਹ ਰਖਵਾਈ। ਸ਼ਮਸ਼ ਤਬਰੇਜ ਦੀ ਅਲਾਉਦੀਨ ਮਹਿਮੂਦ ਨੇ ਖੱਲ ਉਤਰਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਰਮੱਦ ਸੂਫ਼ੀ ਫਕੀਰ ਨੂੰ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਨੇ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਭੀਖਮ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਧਾਰਨ ਸਮੇਂ ਲਹਿੰਦੇ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਸਿਜਦਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰੁੱਜ ਕੇ ਪਵਿਤਰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਪੰਜ ਸੌ ਚੇਲੇ ਅਤੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰ ਭੰਗਾਣੀ ਦੇ ਯੁੱਧ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰਵਾਏ। ਪਿਛੋਂ ਵੀ ਨੇਕ ਸੂਫ਼ੀ ਫਕੀਰਾਂ ਨੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨਿਭਾਇਆ।

---

1. ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਜਿਹੜਾ ਖ਼ਫਨ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।

ਸੂਫੀ ਮੱਤ ਦੇ ਚਾਰ ਮਾਰਗ:-

੧. **ਸ਼ਰੀਅਤ (ਸ਼ਰ੍ਹਾ):** ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਕੱਟੜ, ਫਿਰਕੂ ਅਤੇ ਪੱਖਪਾਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਉਹ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਖੁਲ੍ਹਦਿਲੀ ਅਤੇ ਨੇਕੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਬਰ-ਸ਼ੁਕਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਸਾਦਗੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੂਫੀ ਮੱਤ ਦਾ ਜਗਿਆਸੂ, ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮੁਰਸ਼ਦ (ਗੁਰੂ) ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨੀ, ਰੋਜ਼ੇ ਰੱਖਣੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸ਼ੁਭ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸੂਫੀ ਜਗਿਆਸੂ ਉਪਰੋਕਤ ਕਰਮ ਕਿਸੇ ਲਾਲਚ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਬਹਿਸ਼ਤ ਵਿਚ ਹੂਰਾਂ, ਦੁੱਧ ਤੇ ਸ਼ਹਿਦ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਨਸੀਬ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਉਸਨੂੰ ਦੋਜ਼ਖ (ਨਰਕ) ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਨ ਦਾ ਡਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਕਰਮ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ।

੨. **ਤਰੀਕਤ (ਰਾਸਤਾ):** ਸੂਫੀ ਸਾਲਿਕ (ਜਗਿਆਸੂ) ਡੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਨ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜੁਹਦ (ਤਪ) ਸਾਧਦਾ ਹੈ, ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਨ, ਬਚਨ, ਕਰਮ ਦੁਆਰਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਹੈ,

੩. **ਮਾਰਫਤ:-** (ਗੁਝ ਅੰਤ੍ਰੀਵ ਆਤਮਕ ਭੇਦ) ਪ੍ਰੇਮਾ ਭਗਤੀ (ਇਸ਼ਕ ਹਕੀਕੀ) ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਚਲਣ ਵਾਲਾ ਸੂਫੀ ਦਰਵੇਸ਼ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸਿਹਰ ਮੇਲਾ (ਬਿਨਸਨਹਾਰ), ਤਤਵਾਰ ਵਸੇਰਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵਧੇਰੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਰੱਬੀ ਮਿਹਰ-ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਲਈ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਭਰੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਤੀਬਰ ਤੜਪ ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

੪. **ਹਕੀਕਤ:-** (ਸੱਚੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ) ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਅੰਦਰ ਰੱਬੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਸਮੇਂ ਉਸਦੀ ਆਤਮਾ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਿੱਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਸੰਕਲਪ ਵਿਕਲਪ ਨਹੀਂ ਫੁਰਦੇ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ, ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਹਰ ਥਾਂ ਰੱਬ (ਅੱਲ੍ਹਾ) ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਫ਼ਕੀਰ ਅਤਿ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲਾ, ਆਪਾ ਨਿਛਾਵਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਬੇਲਾਗ ਤੇ ਬੇਪ੍ਰਵਾਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਭੈ ਅਤੇ ਅਡੋਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਅਗੰਮੀ ਰਸ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਗੜੂੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਨੋਟ:- (1) ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਜਿਸ ਖੂਹ ਵਿਚ ਲਟਕੇ ਸਨ ਉਹ ਖੂਹ ਚਾਵਲੀ ਮਸ਼ਾਇਖਾਂ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

(2) (ੳ) ਪਾਕਪਟਨ ਜਿਸਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਅਜੁਧਨ ਸੀ,

(ਅ) ਚਾਵਲੀ ਮੁਸ਼ੈਖਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਕੋਠੀਵਾਲ ਸੀ।

(ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਅਸਥਾਨ ਸੂਬਾ ਮੁਲਤਾਨ) ਹੁਣ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਵਿਚ ਹਨ। ਚਾਵਲੀ ਮੰਡੀ ਬੂੜੇਵਾਲ ਤੋਂ ਸੱਤ ਮੀਲ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ।

3. ਮਜ਼ਾਰ, ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਪੱਥਰ ਨੁਮਾ ਫਲ ਗੋਦੜੀ, ਬਹਿਸ਼ਤੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਪਾਕਪਟਨ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਬਿਰਹਾ ਬਿਰਹਾ ਆਖੀਐ ਬਿਰਹਾ ਤੂ ਸੁਲਤਾਨੁ॥
ਫਰੀਦਾ ਜਿਤੁ ਤਨਿ ਬਿਰਹੁ ਨ ਊਪਜੈ ਸੋ ਤਨੁ ਜਾਣੁ ਮਸਾਨੁ॥

(ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਜੀ)

ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦਾ ਸੂਫੀ ਫ਼ਕੀਰ:- ਆਪਾ ਸੁਆਰੇ ਬਿਨਾਂ, ਨਾਮ ਰਸ ਮਾਣੇ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਅਤੇ ਆਤਮਾ ਦੇ ਪਤੀਜਣ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਸੁਧਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਅਧਿਆਤਮਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਧਾਰਮਕ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਮੁਸਲਮਾਨ ਫਿਰਕੂਪੁਣੇ ਦੀ ਕੱਟੜਤਾ ਦੀ ਹੱਦ ਟੱਪ ਕੇ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਰੰਗ ਰਸ ਦੇ ਰਹਸਵਾਦੀ (ਭੇਦ-ਭਰੇ) ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਨੇਕੀ, ਪਵਿਤਰਤਾ, ਸਬਰ ਸ਼ੁਕਰ ਹਲੀਮੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਹੁਕਮ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਚਲਦਾ ਹੈ। ਉਹਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਅੱਲਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਿੱਕ (ਅਭੇਦ ਮੁਕਤ) ਹੋਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਘਾਲ ਥਾਂ ਪੈ ਜਾਵੇ ਉਹ ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰ-ਉੱਚ ਕੋਟੀ ਦਾ ਮਹਾਤਮਾ (ਦਰਵੇਸ਼) ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਸੂਫ਼ੀ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਮਹਾਂ ਪੁਰਖ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਰੰਗਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵਿਛੋੜੇ ਦੀ ਤੜਪ (ਬਿਰਹਾ) ਦੇ ਗੀਤ ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਪਿੰਡ ਖੋਤਵਾਲ ਵਿਚ ੧੧੭੩ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਮਰੀਅਮ ਬਹੁਤ ਨੇਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਉੱਚ ਆਤਮਾ ਸੀ। ਆਪ ਦੇ ਪਿਤਾ ਸ਼ੇਖ ਜਮਾਲ ਸੁਲੇਮਾਨ ਗ਼ਜ਼ਨੀ ਤੋਂ ਹਿੰਦ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਸੂਰ ਵਿਚ ਪਾਕਪਟਨ ਜਾ ਕੇ ਰਹੇ। ਧਰੂ ਭਗਤ ਦੀ ਮਾਤਾ ਵਾਂਗੂ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਵੀ ਅੱਲਾ ਦੀ ਬੰਦਗੀ ਦੀ ਲਗਨ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰਾ ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨੀ ਮੱਤ ਦੀ ਹੋਰ ਵਾਕਫੀਅਤ[1] ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਤੇ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਗਏ ਸਨ।

ਸਿਆਣੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਚੇਟਕ[2] ਇਵੇਂ ਲਾਈ ਜਦੋਂ ਬਾਲਕ ਫ਼ਰੀਦ ਨਿਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹਨ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਸਫ਼ ਹੇਠਾਂ ਕਾਗ਼ਜ਼ ਦੀ ਪੁੜੀ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ੱਕਰ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ। ਇਵੇਂ ਫ਼ਰੀਦ ਦੀ ਲਗਨ ਪੱਕੀ ਹੋ ਗਈ। ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਹੋਏ ਤਦ ਮਾਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ

---

1. ਸੂਝ, ਸਮਝ, ਜਾਣਕਾਰੀ, 2. ਸ਼ੌਕ।

ਨਾਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਾਕਪਟਨ ਦੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਘਣੇ ਜੰਗਲ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ ਪੀਹਲੂ, ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਫ਼ਲ ਅਤੇ ਪੱਤੇ ਆਦਿ ਖਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਇਵੇਂ ਤਪ ਕਰਦਿਆਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਲੰਘ ਗਏ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਕਾਠ ਦੀ ਰੋਟੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ, ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਕੇ ਕੁਝ ਨਾ ਖਾਧਾ। ਦਰਖ਼ਤਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਟੁੱਟ ਕੇ ਡਿੱਗੇ ਫ਼ਲ ਆਦਿ ਖਾ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

ਇਕ ਦਿਨ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਅੱਲਾ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦਿਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਦੇ ਰੌਲੇ ਕਾਰਨ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਕਿਹਾ, "ਚਿੜੀਓ ਮਰ ਜੀਓ" ਨਿਕਲਿਆ। ਤਪੱਸਿਆ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਚਿੜੀਆਂ ਤੁਰੰਤ ਮਰ ਗਈਆ। ਜਦੋਂ ਨੇਤ੍ਰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਚਿੜੀਆਂ ਮਰੀਆਂ ਪਈਆਂ, ਤੱਕ ਕੇ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਮਨ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਰਤਾਵੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ "ਚਿੜੀਓ ਜੀ ਪਓ" ਆਖ ਦਿਤਾ। ਚਿੜੀਆਂ ਜੀਉਂਦੀਆਂ ਹੋ ਕੇ ਉਡ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਤਪੱਸਿਆ ਨੂੰ ਫ਼ਲ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸ਼ਬਦ (ਵਚਨ) ਸਿੱਧ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈ। ਮਾਮੂਲੀ ਮਾਣ ਵੀ ਮਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅੱਲਾ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭਾਉਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਭਗਤ ਮਾਣ-ਰੂਪੀ ਰੁਕਾਵਟ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਸੁ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਭਗਤ ਜੀ ਅਜੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਕ ਨਗਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਇਕ ਖੂਹ ਡਿੱਠਾ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮੁਟਿਆਰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਡੋਲ ਭਰ ਭਰ ਕਢਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡੋਹਲੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ।

ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਖੂਹ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਸ ਮੁਟਿਆਰ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਬੀਬਾ! ਮੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾ ਦੇ, ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ ਹੈ।" ਉਸ ਨਵ-ਵਿਆਹੁਤਾ ਪਤੀਵਰਤਾ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਬਾਬਾ! ਠਹਿਰ ਜਾ! ਮੈਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀ ਹਾਂ, ਇਕ ਘਰ ਨੂੰ ਲੱਗੀ ਅੱਗ ਬੁਝਾ ਰਹੀ ਹਾਂ।" ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮੈਨੂੰ ਪਾਣੀ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪਿਲਾਉਂਦੀ, ਧਰਤੀ ਤੇ ਐਵੇਂ ਡੋਹਲਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ।" ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਉੱਤਰ ਵਿਚ ਆਖਿਆ, "ਬਾਬਾ! ਸਬਰ ਕਰ! ਇਹ ਕੋਈ ਜੰਗਲ ਦੀਆਂ ਚਿੜੀਆਂ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ "ਮਰ ਜਾਓ" ਅਤੇ "ਜੀ ਪਓ" ਆਖ ਕੇ ਤਪ ਦਾ ਬਲ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰੇਂਗਾ।"

ਉਸ ਮੁਟਿਆਰ ਦੀ ਅੰਤਰਯਾਮਤਾ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਅਸਚਰਜ ਰਹਿ ਗਏ। ਉਹ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗੇ ਮੈਨੂੰ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਤਪ ਕਰਕੇ ਕੁਝ ਕੁ ਤਾਕਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਨੇ ਇਹ ਤਾਕਤ ਕਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈ। ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਉਤਾਵਲੇ ਸਨ ਕਿ ਕਦੋਂ ਮੁਟਿਆਰ ਪਾਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡੋਹਲਣੋ ਹਟੇ ਅਤੇ ਉਹ ਇਸ ਤਾਕਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਪੁੱਛਣ। ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਖੜੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਪਾਣੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡੋਹਲਣਾ ਬੰਦ ਕੀਤਾ ਤਦ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਆਓ! ਬਾਬਾ ਜੀ! ਜਲ ਛਕੋ।" ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਜਲ ਛਕਿਆ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਬੀਬਾ ਇਹ ਤਾਕਤ ਤੈਨੂੰ ਕਿਥੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਹੈ।" ਉਸ ਮੁਟਿਆਰ ਨੇ ਸਪਸ਼ਟ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, "ਬਾਬਾ ਜੀ, ਮੇਰੇ ਪਤੀ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤ ਹਨ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਤਾਕਤ ਪਤੀਬ੍ਰਧਤਾ ਧਰਮ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਰਹਿ ਕੇ, ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਤਰੁਠ ਗਏ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਅੰਤਰਯਾਮਤਾ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲ ਗਈ, ਮੈਂ ਕੋਈ ਤਪ ਨਹੀਂ ਸਾਧੇ।" ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਤੇ ਕਰਾਮਾਤ ਨਹੀ ਵਿਖਾਉਣੀ, ਰੱਬੀ ਤਾਕਤ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਅਤੇ ਆਜਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਣ ਲਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸੰਭਲ ਕੇ ਸ਼ੁਭ ਕੰਮ ਲਈ ਵਰਤਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਰੱਬੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮਾਣ ਰੂਪੀ ਮੈਲ ਬਿਲਕੁਲ ਉੱਤਰ ਗਈ, ਮਨ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪ ਮੁੜ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਖ਼੍ਵਾਜਾ ਕੁਤਬਦੀਨ ਬਖ਼ਤਿਆਰ ਕਾਕੀ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁਰਸ਼ਦ (ਗੁਰੂ) ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਡੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਅੱਗ ਬਿਲਕੁਲ ਬੁੱਝ ਗਈ। ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਉੱਠੇ ਤਾਂ ਬਰਖਾ ਕਾਰਨ ਅੱਗ ਬੁੱਝ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਦੂਰ ਤੱਕ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਇਕ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋ ਵਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀ। ਮੁਰਸ਼ਦ[1] ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪੈਣਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਲਈ ਇਕ ਅਸਹਿ ਸਦਮੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁਖਦਾਇਕ ਸੀ।

ਸੁ ਵਰਖਾ ਵੀ ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਜਿਸ ਘਰ ਲੋ ਬਲਦੀ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਦੂਰ ਸੀ। ਮੰਨ ਅੰਦਰ ਵਾਪਰੀ ਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਫਰੀਦਾ ਗਲੀਏ ਚਿਕੜੁ ਦੂਰਿ ਘਰੁ ਨਾਲਿ ਪਿਆਰੇ ਨੇਹੁ॥
ਚਲਾ ਤ ਭਿਜੈ ਕੰਬਲੀ ਰਹਾ ਤਾਂ ਤੁਟੈ ਨੇਹੁ॥੨੪॥
ਭਿਜਉ ਸਿਜਉ ਕੰਬਲੀ ਅਲਹ ਵਰਸਉ ਮੇਹੁ॥
ਜਾਇ ਮਿਲਾ ਤਿਨਾ ਸਜਣਾ ਤੁਟਉ ਨਾਹੀ ਨੇਹੁ॥੨੫॥

ਮਨ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰ ਕੇ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋ ਵਲ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਘਰ ਮੁਹਰੇ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਇਕ ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਘਰ ਨਿਕਲਿਆ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਅੱਗ ਮੰਗੀ ਤਾਂ ਵੇਸਵਾ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਅੱਗ ਦਾ ਮੁੱਲ ਇਕ ਆਨਾ (ਡੇਲਾ) ਹੈ। ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੇ ਪਿਆਰ ਖਾਤਰ ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਡੇਲਾ ਕੱਢ ਕੇ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅੱਖ ਉਪਰ ਪੱਟੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲਈ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਗ ਡੇਰੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕੀਤਾ। ਮੁਰਸ਼ਦ ਦਾ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਵਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਫਰੀਦ ਅੱਖ ਕਿਉਂ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਮੁਰਸ਼ਦ ਜੀ! ਅੱਖ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ।" ਤਦ ਕਾਮਲ ਮੁਰਸ਼ਦ[2] ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਹਾਂ ਠੀਕ ਹੈ! ਅੱਖ ਆਈ ਹੈ ਪਰ ਖ਼ੁਦਾ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਨਹੀਂ, ਕੁੱਝ ਛੋਟੀ ਹੋਵੇਗੀ।" ਜਦੋਂ ਪੱਟੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਵੇਖੀ ਗਈ ਤਾਂ ਅੱਖ ਦਾ ਡੇਲਾ ਕੁੱਛ ਛੋਟਾ ਸੀ ਪਰ ਅੱਖ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਵੇਖੀ। ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਘਾਲ ਪੂਰੀ ਹੋਈ। ਹੋਰ ਸੂਫ਼ੀ ਮਹਾਤਮਾ-ਸ਼ੇਖ ਸ਼ਹਾਬਦੀਨ, ਬਹਾਵਦੀਨ ਜ਼ਕਰੀਆ ਮੁਲਤਾਨੀ, ਮੁਹੰਮਦ ਦੇਸ਼ਾ ਪੁਰੀ ਆਦਿ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਭਾਰਤ ਦੇ ਹੋਰ ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਠਕਾਣਿਆਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਦਿੱਲੀ, ਹਾਂਸੀ, ਰਾਜਪੂਤਾਨੇ ਅਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਆਦਿ ਅਸਥਾਨਾਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੁਹਦ (ਭਗਤੀ) ਕੀਤੀ।

ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ, ਜਿਸ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਮਾਤਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਅਤੇ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇ ਸਦਕੇ ਫਰੀਦ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਮਾਤਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਖ਼ਾਤਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਵੱਲ ਟੁਰ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਘਰ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਤਿਕਾਰ ਯੋਗ ਮਾਤਾ ਜੀ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਘਰ ਵਿਚ ਮਨ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਮੁੜ ਘਰ ਛੱਡ ਤੁਰੇ. ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਅੱਲਾ) ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਤੜਫ ਬਹੁਤ ਤੀਬਰ ਹੋ ਗਈ। ਦੂਰ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸੁੱਕਾ ਖੂਹ ਵੇਖਿਆ

---

1. ਗੁਰੂ, 2. ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ।

ਮਨ ਵਿਚ ਵੈਰਾਗ ਨੇ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰੀਆਂ, ਦਿਲ ਕਾਹਲਾ ਪਵੇ, ਕਿ ਉਹ ਸੁਲੱਖਣੀ ਘੜੀ ਕਦੋਂ ਆਵੇ ਕਿ ਅੱਲਾ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪ ਫੁਰਿਆ ਕਿ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਲ ਬੰਨ੍ਹ ਲਵਾਂ ਅਤੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪੁੱਠਾ ਲਟਕ ਕੇ ਤਪ ਕਰਾਂ। ਸ਼ਾਇਦ ਰੱਬ ਇਵੇਂ ਹੀ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਮਿਲ ਪਵੇ। ਸੁ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਲ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਿਸੇ ਦਰਖ਼ਤ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਪ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪੁੱਠਾ ਲਟਕ ਕੇ ਇਬਾਦਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਮਨ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਵਲਵਲੇ ਉਠਦੇ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਅੱਲਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਅਤਿ ਵਿਆਕੁਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਮਾਂ ਲੰਘਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਉਪਜੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਤੜਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਸੱਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:-

ਫਰੀਦਾ ਚਿੰਤ ਖਟੋਲਾ ਵਾਣੁ ਦੁਖੁ ਬਿਰਹਿ ਵਿਛਾਵਣ ਲੇਫੁ॥
ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ ਤੂ ਸਾਹਿਬ ਸਚੇ ਵੇਖੁ॥੩੫॥

ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਕਾਵਾਂ ਨੇ ਚਰੂੰਢਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਫਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰੇ ਅੱਲਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸੱਧਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ:-

ਫਰੀਦਾ ਤਨੁ ਸੁਕਾ ਪਿੰਜਰੁ ਥੀਆ ਤਲੀਆਂ ਖੂੰਡਹਿ ਕਾਗ॥
ਅਜੈ ਸੁ ਰਬੁ ਨ ਬਾਹੁੜਿਓ ਦੇਖੁ ਬੰਦੇ ਕੇ ਭਾਗ॥੯੦॥
ਕਾਗਾ ਕਰੰਗ ਢੰਢੋਲਿਆ ਸਗਲਾ ਖਾਇਆ ਮਾਸੁ॥
ਏ ਦੁਇ ਨੈਨਾ ਮਤਿ ਛੁਹਉ ਪਿਰ ਦੇਖਨ ਕੀ ਆਸ॥੯੧॥
ਕਾਗਾ ਚੂੰਡਿ ਨ ਪਿੰਜਰਾ ਬਸੈ ਤ ਉਡਰਿ ਜਾਹਿ॥
ਜਿਤੁ ਪਿੰਜਰੈ ਮੇਰਾ ਸਹੁ ਵਸੈ ਮਾਸੁ ਨ ਤਿਦੂ ਖਾਹਿ॥੯੨॥

ਰੱਬੀ ਵਿਛੋੜੇ ਵਿਚ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਵੇਦਨਾ[1] ਤਿੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਇਕ ਭੋਲੇ ਆਜੜੀ ਨੇ ਸੁਣਿਆ। ਉਹ ਖੂਹ ਤੇ ਪੁੱਜਾ। ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਫ਼ਕੀਰ ਪੁੱਠਾ ਲਟਕ ਰਿਹਾ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਇਆ। ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ, "ਐ ਦਰਵੇਸ਼ ਜੀ! ਆਪ ਜੀ ਖੂਹ ਵਿਚ ਪੁੱਠੇ ਕਿਉਂ ਲਟਕ ਰਹੇ ਹੋ।" ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਅਸੀਂ ਬੰਦਗੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਖ਼ੁਦਾ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ, ਜਦੋਂ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖ਼ਸ਼ਣਗੇ।" ਆਜੜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਉਸਨੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਇਕ ਰੱਸਾ ਵਟਿਆ ਅਤੇ ਰੱਬ ਦੇ ਭਰੋਸੇ ਤੇ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਵਾਂਙੂ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਲਟਕ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤ ਵਛਲ ਹਨ, ਭੋਲੇ ਆਜੜੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤਖ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖਸ਼ੇ। ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਠੰਡੇ ਹੋ ਗਏ। ਚਿਰੀ ਵਿਛੁੰਨਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਮਿਹਰ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ। ਨੈਣਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰੇ ਅੱਲਾ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਗਏ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਫਰੀਦ ਜੀ ਅੰਦਰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਰੰਗ ਵੱਧਦਾ ਗਿਆ। ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਸੁਰਤ ਜੁੜੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗੀ। ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਆਏ। ਇਹ ਖੂਹ ਪਾਕਪਟਨ ਦੇ ਕੋਲ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮਿੰਟਗੁਮਰੀ ਵਿਚ ਹੈ।

ਅਨੰਦ ਮਗਨ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਅੱਲਾ ਦੇ ਵਸਲ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਆਤਮ ਖੁਸ਼ੀ, ਖੇੜਾ, ਅਤੇ "ਮਿਠ ਬੋਲੜਾ ਜੀ ਹਰਿ ਸਜਣ ਸੁਆਮੀ ਮੋਰਾ" ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਦੇ ਮਾਣੇ ਰਸ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨੋਂ ਨਾ ਰਹਿ ਸਕੇ :

---

1. *ਦਿਲ ਦਾ ਦਰਦ (ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁਖ)*

ਫਰੀਦਾ ਸਕਰ ਖੰਡੁ ਨਿਵਾਤ ਗੁੜੁ ਮਾਖਿਉ ਮਾਂਝਾ ਦੁਧੁ॥
ਸਭੇ ਵਸਤੂ ਮਿਠੀਆਂ ਰਬ ਨ ਪੁਜਨਿ ਤੁਧੁ॥੨੭॥

ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਭਿਖਾਰੀ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੇਮ ਰੂਪੀ ਕਥੂਰੀ[1] ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨਾਲ ਨਸ਼ਿਆ ਗਏ। ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਜ਼ੁਹਦ, ਸੂਫ਼ੀ ਰੰਗਣ ਅਤੇ ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਇਕ ਮੁਤੱਸਬੀ ਕਾਜ਼ੀ 'ਸ਼ਹਾਬੁ-ਦੀਨ' ਈਰਖਾ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਫਰੀਦ ਸ਼ਰ੍ਹਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਇਥੋਂ ਕੱਢ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।" ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਤਾ ਜਦੋਂ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਹਾਕਮ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਕਾਜ਼ੀ ਸ਼ਹਾਬੁ-ਦੀਨ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਚੰਗੀ ਝਾੜ ਪਾਈ ਪਰ ਕਾਜ਼ੀ ਅੰਦਰ ਲੱਗੀ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਮੱਠੀ ਨਾ ਪਈ । ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਬਦਮਾਸ਼ ਪਾਸੋਂ ਵੀ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਮਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਇਹ ਭੈੜਾ ਮਨਸੂਬਾ[2] ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।

"ਖ਼ਜ਼ੀਨਾ ਰੂਹਾਨੀਅਤ" ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰ ਚੋਰ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਆ ਵੜਿਆ, ਦੈਵਨੇਤ[3] ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ, ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਵਾਂਙੂੰ ਚਾਰ ਚੁਫੇਰੇ ਟਟੋਲਣ ਲੱਗਾ, ਤੜਕਸਾਰ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਇਕ ਮੁਰੀਦ ਉਠਿਆ। ਜਦੋਂ ਮੁਰੀਦ ਨੇ ਉਸ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਦ ਪੁੱਛਗਿਛ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੂੰ ਏਥੇ ਕੀ ਕਰਦਾ ਏਂ। ਚੋਰ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਮੈਂ ਚੋਰ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਚੋਰੀ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸਾਂ ਪਰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਡੇਰੇ ਵੜਿਆ ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਲੋਅ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ।" ਮੁਰੀਦ ਚੋਰ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਚੋਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਅੱਲਾ ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਚੋਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਠੀਕ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਚੋਰ ਵੀ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਬਣ ਗਿਆ।

ਅੰਤ ਪਾਕਪਟਨ ਵਿਚ ਹੀ ੯੩ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ੧੨੬੬ ਈਸਵੀ ਨੂੰ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਅੱਲਾ ਤਾਲਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕੁੱਝ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਕਰ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਪਸ਼ਟ ਕਰਨ ਦੀ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋ ਪ੍ਰੇਮੀ ਪੁਰਖ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰ ਸਕਣ।

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਵੇਖ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁਰਸ਼ਦ ਦੀ ਕਿਵੇਂ ਸੇਵਾ ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਅੱਲਾ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚ ਕਿੰਨੇ ਦੁੱਖ ਝੱਲੇ ਪਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਨਾ ਤਿਆਗਿਆ। ਅੰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਏ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਤੂੰ ਵੀ ਬਾਬਾ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਸਾਖੀ ਸੁਣ ਕੇ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸ਼ਚੇ ਨਾਲ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਦਾ ਪਾਂਧੀ ਬਣ ਕੇ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਸਿਮਰਨ ਭਜਨ ਕਰਕੇ, ਜੀਵਨ ਸਫ਼ਲ ਕਰ ਲੈ।

–o–

1. ਕਸਤੂਰੀ (ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਵਸਤੂ), 2. ਖ਼ਿਆਲ, 3. ਕੁਦਰਤੀ ।

ਕਾਂਡ–23

ਭਗਤ ਭੀਖਣ ਜੀ

ਭਗਤ ਭੀਖਨ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਹਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ।

ਭਗਤ ਭੀਖਨ: ਕੁਰਾਨ ਸ਼ਰੀਫ਼ ਦੇ ਹਾਫਿਜ਼[1] ਅਰਬੀ ਫ਼ਾਰਸੀ ਦੇ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ।

ਮੁਸਲਾਮੀ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚ ਜਨਮ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਸੂਫ਼ੀ ਮੱਤ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ।

ਜਨਮ: ਕੋਕਰੀ ਪਰਗਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲਖਨਊ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਨ। ਆਪ ਦਾ ਜਨਮ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ: ਸੱਯਦ ਪੀਰ ਇਬਰਾਹੀਮ ਨੂੰ ਮੁਰਸ਼ਦ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ।

ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਹਨ।

ਰਾਗ ਸੋਰਠ ਵਿਚ ਇਕ "ਨੈਨਹੁ ਨੀਰ ਬਹੈ ਤਨ ਖੀਨਾ ਭਏ ਕੇਸ ਦੁਧਵਾਨੀ॥"

ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸ਼ਬਦ:

"ਐਸਾ ਨਾਮ ਰਤਨ ਨਿਰਮੋਲਕੁ ਪੁੰਨਿ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਇਆ॥"

ਆਪ ਸ਼ਰੀਅਤ, ਤਰੀਕਤ, ਹਕੀਕਤ ਅਤੇ ਮਾਰਫਤ[2] ਸੂਫ਼ੀਆਂ ਦੇ ਚਹੁੰ ਮੰਜ਼ਲਾਂ ਦੇ ਪੂਰੇ ਜਾਣੂ ਸਨ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ: ੧੬੩੧ ਬਿਕਰਮੀ ਨੂੰ ਅੱਲਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਜਾ ਬਿਰਾਜੇ।

---

1. ਜ਼ਬਾਨੀ ਯਾਦ ਕਰ ਲੈਣ ਵਾਲਾ, 2. ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵੇਰਵੇ ਦੇ ਅਰੰਭ ਸਮੇਂ ਚਹੁੰ ਅਵਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਭਗਤ ਭੀਖਣ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀਆਂ। ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਸੋਰਠਿ ਰਾਗ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲਦੇ ਹਨ. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਅੰਤਰ-ਮੁੱਖ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਫਕੀਰ ਸਨ। ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਵੈਰਾਗ ਅਤੇ ਭਗਤੀ-ਭਾਵ ਡੁਲ੍ਹ-ਡੁਲ੍ਹ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਬੁਢਾਪੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਇਬਰਾਹੀਮ ਖਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅੱਲਾ ਦੀ ਇਬਾਦਤ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਮੋਖ-ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ।

ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਸ਼ਬਦਾਂ ਬਾਬਤ ਮੈਕਾਲਫ ਨੇ ਸਿੱਖ ਰੀਲੀਜਨ ਵਿਚ, ਪੰਨਾ ੪੧੫ ਤੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਿਸ ਭੀਖਣ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਵਿਚਾਰ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਚਲ ਰਹੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਉੱਤੇ ਵੀ ਪਿਆ।

ਦੋਵੇਂ ਸ਼ਬਦ:-

੧. ਨੈਨਹੁ ਨੀਰੁ ਬਹੈ ਤਨੁ ਖੀਨਾ ਭਏ ਕੇਸ ਦੁਧਵਾਨੀ॥
ਰੂਧਾ[1] ਕੰਠ ਸਬਦੁ ਨਹੀ ਉਚਰੈ ਅਬ ਕਿਆ ਕਰਹਿ ਪਰਾਨੀ॥
ਰਾਮ ਰਾਇ ਹੋਹਿ ਬੈਦ ਬਨਵਾਰੀ[2] ॥
ਅਪਨੇ ਸੰਤਹ ਲੇਹੁ ਉਬਾਰੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
... ...

੨. ਐਸਾ ਨਾਮੁ ਰਤਨੁ ਨਿਰਮੋਲਕੁ ਪੁੰਨਿ ਪਦਾਰਥੁ ਪਾਇਆ॥
ਅਨਿਕ ਜਤਨ ਕਰਿ ਹਿਰਦੈ ਰਾਖਿਆ ਰਤਨੁ ਨ ਛਪੈ ਛਪਾਇਆ॥
ਹਰਿ ਗੁਨ ਕਹਤੇ ਕਹਨੁ ਨ ਜਾਈ॥
ਜੈਸੇ ਗੂੰਗੇ ਕੀ ਮਿਠਿਆਈ ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
... ...

(ਰਾਗ ਸੋਰਠਿ, ਬਾਣੀ ਭਗਤ ਭੀਖਨ ਜੀ)

1. ਰੁਕਿਆ ਹੋਇਆ, 2. ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਾ ਵਾਂਙੂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਕਾਂਡ–24

ਗਨਕਾ ਜੀ

ਗਨਿਕਾ ਪਾਪਣਿ ਹੋਇਕੈ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਗਲਿ ਹਾਰੁ ਪਰੋਤਾ॥
ਮਹਾਂਪੁਰਖੁ ਅਚਾਣਚਕ ਗਨਿਕਾ ਵਾੜੇ ਆਇ ਖਲੋਤਾ॥
ਦੁਰਮਤਿ ਦੇਖਿ ਦਇਆਲ ਹੋਇ ਹਥਹੁ ਉਸਨੋ ਦਿਤੋਨੁ ਤੋਤਾ॥
ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਉਪਦੇਸੁ ਕਰਿ ਖੇਲਿ ਗਇਆ ਦੇ ਵਣਜੁ ਸਓਤਾ[1] ॥
ਲਿਵਲਾਗੀ ਤਿਸੁ ਤੋਤਿਅਹੁੰ ਨਿਤ ਪੜ੍ਹਾਏ ਕਰੈ ਅਸੋਤਾ[2]॥
ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੁਰਮਤਿ ਪਾਪ ਕਲੇਵਰੁ[3] ਧੋਤਾ॥
ਅੰਤਕਾਲ ਜਮ ਜਾਲੁ ਤੋੜ ਨਰਕੈ ਵਿਚਿ ਨ ਖਾਧੁਸ ਗੋਤਾ॥
ਗਈ ਬੈਕੁੰਠਿ ਬਿਬਾਣਿ ਚੜ੍ਹਿ ਨਾਉ ਨਾਰਾਇਣੁ ਛੋਤਿ ਅਛੋਤਾ[4]॥
ਥਾਉ ਨਿਥਾਵੇਂ ਮਾਣ ਮਣੋਤਾ[5]॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਜਾਕਉ ਸਿਮਰਿ ਅਜਾਮਲੁ ਉਧਰਿਓ ਗਨਕਾ ਹੂ ਗਤਿ ਪਾਈ॥

(ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੯)

ਜਿਹ ਸਿਮਰਤਿ ਗਨਕਾ ਸੀ ਉਧਰੀ ਤਾਕੋ ਜਸੁ ਉਰਿਧਾਰੋ॥

(ਸੋਰਠਿ ਮਹਲਾ ੯)

ਗਨਕਾ–ਦੋ ਹੋਈਆਂ ਹਨ।

ਇਕ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿੰਗਲਾ ਸੀ, ਜਿਹੜੀ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੀ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਕੋਈ ਵੀ ਕਾਮੀ ਪੁਰਸ਼ ਇਸ ਵੇਸਵਾ ਪਾਸ ਨਾ ਆਇਆ। ਤਦ ਇਸ ਇਸਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਕਲਪ ਫੁਰਿਆ ਕਿ ਜਿਤਨਾ ਧਿਆਨ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵੱਲ ਹੈ ਜੇਕਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਜਨਮ ਸਫਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨਾਲ ਵਿਭਚਾਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਪ੍ਰਾਇਣ[6] ਹੋ ਗਈ। ਇਸ ਨੇ ਦੱਤਾ-ਤਰੇਅ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ।

ਦੂਜੀ ਗਨਕਾ ਦਾ ਨਾਮ ਚੰਦ੍ਰਵਤੀ ਸੀ, ਇਸ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਤੋਤਾ ਦੇ ਕੇ ਉਧਾਰ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਸੂਆ ਪੜਾਵਤ ਗਨਿਕਾ ਤਰੀ॥ ਸੋ ਹਰਿ ਨੈਨਹੁ ਕੀ ਪੂਤਰੀ॥

(ਗੋਂਡ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

---

1. ਸੌ ਗੁਣਾ ਨਫੇ ਵਾਲਾ ਵਾਪਾਰ, 2. ਜਾਗਣਾ (ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਉਣੀ), 3. ਸਰੀਰ, 4. ਪਾਪਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ, 5. ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ, 6. ਉਮਰ (ਉਮਰ ਭਰ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤੀ ਕਰਦੀ ਰਹੀ)।

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੀਵਨ ਸਾਖੀ

ਗਨਿਕਾ ਉਧਰੀ ਹਰਿ ਕਹੈ ਤੋਤ॥

ਇਕ ਨਗਰ ਵਿਚ ਇਕ ਵੇਸਵਾ ਚੰਦ੍ਰਮਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਵਿਸ਼ਈ ਅਤੇ ਵਿਭਚਾਰੀ[1] ਪੁਰਸ਼, ਨੇਕੀ, ਧਰਮ-ਹਯਾ ਗੁਆ ਕੇ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੀ ਪਦਵੀਂ ਤੋਂ ਨਿੱਘਰ ਕੇ ਪਸ਼ੂਪੁਣੇ ਵਾਲੇ ਕੁਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਆਏ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਨਦੀ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਗਏ। ਵੇਸਵਾ ਵੀ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਫਸੀ ਉਦਰ-ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਹ ਭੈੜਾ ਰਾਹ ਅਪਣਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਦੀ ਖ਼ਿਆਲ ਨਾ ਆਇਆ ਕਿ ਇਹ ਅਮੋਲਕ ਸਰੀਰ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਰੀਰ ਨਿਰੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਐਸ਼ ਲੁੱਟਣ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮੌਕਾ ਹੈ।

ਗਨਿਕਾ ਵੇਸਵਾ ਦੂਰ ਦੂਰ ਤੱਕ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੰਦ-ਕਰਮੀ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਬਦਨਾਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਪੇਸ਼ੇ ਵਿਚ ਹੀ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਗਈ। ਜੋ ਧਨ ਕਮਾਉਂਦੀ, ਉਹ ਖੁਰਾਕ, ਲਿਬਾਸ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਆਦਿ ਤੇ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਪਰਾਏ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਲਾਡ ਪਿਆਰ ਕਰਦਿਆਂ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ। ਜਿਵੇਂ ਮਾਸ ਦੇ ਲਾਲਚ ਤੇ ਸਵਾਦ ਬਦਲੇ ਕੁੱਤਾ ਹੱਡੀਆਂ ਨੂੰ ਚਰੂੰਡਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਪਾਪੀ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਪ ਵੱਲ ਵੱਧਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਪਾਪ ਕਰਦਾ ਪੁਰਸ਼ ਪਾਪ ਨੂੰ ਪਾਪ ਸਮਝਣੋ ਹੀ ਹੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਗਨਿਕਾ (ਚੰਦਰਮਣੀ) ਵਾਸਨਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਨੂੰ ਭੰਗ ਦੇ ਭਾੜੇ ਗੁਆ ਰਹੀ ਸੀ।

ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਅਮੀਰ ਲੋਕ ਅੱਗ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਨਾਲ ਨਿੱਘ ਹਾਸਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀਆਂ ਝੋਪੜੀਆਂ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਹਾਂ ਹਿੱਕਾਂ ਨਾਲ ਲਾ ਕੇ ਠਰੂੰ-ਠਰੂੰ ਕਰਦੇ ਸਮਾਂ ਲੰਘਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਹੋਰ ਗ੍ਰਹਿਸਤੀ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਨਿੱਘੀਆਂ ਲੇਫ ਤੁਲਾਈਆਂ ਵਿਚ ਆਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਵਰ੍ਹਦੇ ਮੀਂਹ ਅਤੇ ਵਗਦੇ ਠੱਕੇ ਵਿਚ ਪੰਛੀਆਂ, ਦਰਵੇਸ਼ਾਂ, ਸਾਧੂ ਫ਼ਕੀਰਾਂ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਤਰਸਯੋਗ ਸੀ। ਜਿਸ ਨਗਰ ਵਿਚ ਵੇਸਵਾ ਚੰਦਰਮਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨਗਰ ਤੋ ਬਾਹਰ ਇਕ ਮਹਾਤਮਾ ਝੁੱਗੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਕੱਖਾਂ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਵਰਖਾ ਅਤੇ ਹਨੇਰੀ ਝਖੜ ਤੋ ਬਚਾ ਨਾ ਸਕੀ। ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੱਜ ਗਏ। ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਭਰ ਗਿਆ। ਪਿੰਜਰੇ ਵਿਚ ਪਿਆ ਤੋਤਾ ਵੀ ਠਰੂੰ-ਠਰੂੰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਸੰਤ ਜੀ ਕੁਟੀਆ ਤਿਆਗ ਕੇ ਤੋਤੇ ਦਾ ਪਿੰਜਰਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਨਗਰ ਵੱਲ ਟੁਰ ਪਏ। ਠੱਕਾ ਵਗ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਮੋਹਲੇਧਾਰ ਵਰਖਾ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਉਸ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਅਚੇਤ ਹੀ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਗਨਕਾ ਦੇ ਦੁਆਰੇ ਮੂਹਰੇ ਵਾਧਰੇ ਹੇਠ ਖਲੋ ਗਏ। ਸੰਤ ਜੀ ਰਾਮਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ ਅਤੇ ਮਗਰੇ ਹੀ ਤੋਤਾ ਰਾਮਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਇਸ

---

1. ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਬੰਦੇ।

ਘਰ ਜਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਪੁਰਸ਼ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਰਖਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਖਲੋ ਗਏ।

ਗਨਕਾ ਨੇ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਹੁੰਦਾ ਸੁਣਿਆ। ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਤਕਿਆ ਕਿ ਇਕ ਸੰਤ ਜੀ ਬਿਲਕੁਲ ਭਿੱਜੇ ਹੋਏ ਖੜੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪੌੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੇਠਾਂ ਆ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੀ, ਆਓ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ! ਪਰ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, "ਪੁਤਰੀ ਮੀਂਹ ਜ਼ਰਾ ਹੱਟ ਜਾਵੇ ਅਸੀਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦਾ ਰਸਤਾ ਦਸੋ?" ਪਰ ਗਨਕਾ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ! ਤੁਸੀ ਅੰਦਰ ਲੰਘ ਆਓ, ਜਦੋ ਵਰਖਾ ਰੁਕ ਜਾਵੇਗੀ ਤੁਸੀਂ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਚਲੇ ਜਾਇਓ!" ਅੰਦਰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਗਨਕਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਾਪ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਸਾਰਾ ਚਿੱਠਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਅੱਗੇ ਸੱਪਸ਼ਟ ਫੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਜਿਵੇਂ ਕਮਲ ਫੁੱਲ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਅਲਿਪਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਇਵੇਂ ਹੀ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਜਗਤ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਜਗਤ ਦੇ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਅਲਿਪਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਕਰਮਣ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਤੇ ਰਤੀ ਭਰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾ ਪਿਆ ਸਗੋਂ ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਗਿਲੇ ਬਸਤਰ ਉਤਰਵਾ ਕੇ ਸੁੱਕੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਾ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਸੇਕਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਅਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕਾਇਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਗਨਕਾ ਨੂੰ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਵ ਲਾਉਣ ਲਈ ਇਕ ਸੁਚੱਜਾ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆ। ਪਿੰਜਰੇ ਪਿਆ ਤੋਤਾ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਹਰ ਸਮੇਂ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਰੱਖਦੇ ਤੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਸਨ, ਗਨਕਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਖਿਆ "ਪੁੱਤਰੀ! ਤੂੰ ਇਸ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਮ ਨਾਮ ਪੜ੍ਹਾਇਆ ਕਰਨਾ! ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਮੁੜ ਕੇ ਆਵਾਂਗੇ ਤਾਂ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ।" ਇਹ ਵਚਨ ਕਹਿ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਚਲੇ ਗਏ।

ਚੰਦਰਮਣੀ ਦੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ। ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਕਰਵਾਉਣ ਲੱਗੀ। ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਚੰਦਰਮਣੀ ਦਾ ਮਨ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਮਨ ਬਦਲ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਕਰਮ ਵੀ ਬਦਲ ਗਏ। ਉਹ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਤੜਕੇ ਉੱਠਦੀ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਤੋਤੇ ਨੂੰ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੇ ਜਾਪ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਉਤਸ਼ਾਹ ਵਧਦਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਾਪ ਕਰਮ ਘਟਦਾ-ਘਟਦਾ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਘੱਟ ਗਿਆ। ਗੋਲੀਆਂ ਦਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਹਾਰ ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਕਰਨੇ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤੇ। ਸਾਧਾਰਨ ਨੇਕ ਔਰਤਾਂ ਵਾਂਙੂ ਸਾਦਗੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

ਅੰਤ ਸਵਾਸ-ਸਵਾਸ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਮਨ ਦੀ ਮੈਲ ਧੋਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਮਨ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਾਂਙੂ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੰਦਰਮਣੀ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚੋਂ ਵੇਸਵਾ-ਪੁਣਾ ਬਿਲਕੁਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਉਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਚੰਦਰਮਣੀ ਬਣ ਗਈ ਭਾਵ ਹਿਰਦਾ ਬਿਲਕੁਲ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗਨਕਾ ਦਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਧਰਮਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਪਰ ਗਨਕਾ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹੀ, ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਜਮਾਂ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿਚੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਬਿਬਾਣ ਅਕਾਸ਼ ਵਲੋਂ ਉਤਰਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਗਨਕਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੇਖ, ਗਨਕਾ ਦੇ ਸਭ ਪਾਪ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਏ, ਗਨਕਾ ਨੂੰ ਜਮਾਂ ਦੀ ਫਾਹੀ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਪਾਸ ਬੈਕੁੰਠ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਈ।

* ਗਨਕਾ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ। *

ਕਾਂਡ-25

ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ

ਅੰਬਰੀਕੁ ਮੁਹਿ ਵਰਤੁ ਹੈ ਰਾਤਿ ਪਈ ਦੁਰਬਾਸਾ ਆਇਆ॥
ਭੀੜਾ[1] ਓਸ ਉਪਾਰਣਾ[2] ਓਹ ਉਠਿ ਨਾਵਣਿ ਨਦੀ ਸਿਧਾਇਆ॥
ਚਰਣੋਦਕੁ ਲੈ ਪੋਖਿਆ[3] ਓਹੁ ਸਰਾਪੁ ਦੇਣਿ ਨੋ ਧਾਇਆ॥
ਚੱਕ੍ਰ ਸੁਦਰਸਨੁ ਕਾਲ ਰੂਪ ਹੋਇ ਭੀਹਾਵਲੁ[4] ਗਰਬੁ ਗਵਾਇਆ॥
ਬਾਮ੍ਹਣ ਭੰਨਾ ਜੀਉ ਲੈ ਰਖਿ ਨ ਹੰਘਨਿ[5] ਦੇਵ ਸਬਾਇਆ॥
ਇੰਦ੍ਰ ਲੋਕੁ ਸ਼ਿਵਲੋਕੁ ਤਜਿ ਬ੍ਰਹਮਲੋਕ ਬੈਕੁੰਠ ਤਜਾਇਆ॥
ਦੇਵਤਿਆਂ ਭਗਵਾਨੁ ਸਣੁ ਸਿਖਿ ਦੇਇ ਸਭਨਾਂ ਸਮਝਾਇਆ॥
ਆਇ ਪਇਆ ਸਰਣਾਗਤੀ ਮਾਰੀਦਾ ਅੰਬਰੀਕਿ ਛਡਾਇਆ॥
ਭਗਤਿ ਵਛਲੁ ਜਗ ਬਿਰਦ ਸਦਾਇਆ॥੪॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਅੰਬਰੀਕ ਜੀ ਤ੍ਰੇਤਾ ਯੁੱਗ ਦੇ ਭਗਤ ਹੋਏ ਹਨ।

ਸੂਰਜਵੰਸ ਦੇ ਰਾਜਾ ਇਖਵਾਕ ਤੋਂ ਅਠਾਈਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚੋਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਾਲਮੀਕੀ ਰਾਮਾਇਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ ਪ੍ਰਸ਼ਸ਼ਕ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੱਸੇ ਗਏ ਹਨ।

ਨਾਰਦ ਅਤੇ ਪਰਵਤ ਰਿਖੀਆਂ ਨੇ ਅੰਬਰੀਕ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ (ਸੁੰਦਰੀ) ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ।

1. ਵਰਤ. 2. ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹਣਾ ਸੀ. 3. ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ. 4. ਭਿਆਨਕ. 5. ਸੱਕਣ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜਿਉ ਅੰਬਰੀਕਿ ਅਮਰਾਪਦ ਪਾਏ ਸਤਿਗੁਰ ਮੁਖ ਬਚਨ ਧਿਆਵੈਗੋ॥

ਜੀਵਨ ਸਾਖੀ

ਅੰਬਰੀਕ ਇਕ ਰਾਜਾ ਸੀ ਪਰ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸੀ। ਉਹ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਨਿਰਲੇਪ[1] ਸੀ। ਹਰ ਸਮੇਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਅਦਬ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਕਰਦਾ। ਅੰਬਰੀਕ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ। ਉਸ ਯੁੱਗ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਵਰਤ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਜੱਸ ਵਧਣ ਲੱਗਾ।

ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਰਿੱਖੀ ਨੇ ਵੀ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਦੇ ਵਰਤ ਰੱਖਣ ਬਾਬਤ ਸੁਣਿਆ। ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਰਿਖੀ ਬਹੁਤ ਗਰਮ ਸੁਭਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਸ਼ਕੁੰਤਲਾ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਕੇ ਬਿਪਤਾ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਅਚਾਨਕ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਜੀ ਮਿਲ ਪਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਰਾਜਾ ਨੇ ਨਿਮੰਤਰਣ[2] ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਜੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਜਮਨਾ ਦਰਿਆ ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਨਿਤ ਕਰਮ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣਾ ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਵੀ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ।

ਉਧਰ ਅੰਬਰੀਕ ਜੀ ਘਰ ਵਿਚ ਉਡੀਕਣ ਲੱਗੇ। ਦਵਾਦਸੀ ਬੀਤਣ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸਮਾਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਅੰਬਰੀਕ ਜੀ ਘਬਰਾ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਪੰਡਤਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਵਰਤ ਕਿਵੇਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ। ਪੰਡਤਾਂ ਨੇ ਸੋਚ ਸਮਝ ਕੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਆਪ ਅੰਨ ਛਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਜਲ ਛਕ ਕੇ ਹੀ ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹ ਲਵੋ। ਪੰਡਤਾਂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਕੇ ਰਾਜਾ ਅੰਬਰੀਕ ਜੀ ਨੇ ਵਰਤ ਚਰਣਾਮਿਤ੍ਰ ਦੀ ਚੂਲੀ ਛਕ ਕੇ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ।

ਜਦੋਂ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਰਿਖੀ ਜੀ ਪੁੱਜੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਾਏ ਬਗੈਰ ਹੀ ਵਰਤ ਖੋਲ੍ਹ ਲਿਆ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰੋਧ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਆਖਿਆ, "ਅੰਬਰੀਕ! ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਪ ਤਪ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ ਹੈ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਜਪ ਤਪ ਹੁਣੇ ਨਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਬਹੁਤ ਅਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।" ਰਾਜੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਹੋਈ ਭੁੱਲ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ, ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਪਰ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਜੀ ਦਾ ਕ੍ਰੋਧ ਮੱਠਾ ਨਾ ਹੋਇਆ।

ਅਪਣੀਆਂ ਜਟਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁੱਝ ਕੁ ਲਿੱਟਾਂ ਪੁੱਟੀਆਂ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਪਟਕਾ ਕੇ ਸੁੱਟੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕ੍ਰਿਤਾਗਨ (ਅਗਨੀ) ਨਿਕਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭ ਮੰਤਰੀ ਦੌੜ ਗਏ। ਨਗਰ ਵਿਚ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੱਠ-ਭੱਜ ਪੈ ਗਈ। ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਤਾਂ ਅੱਗ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਬਰਤਨ ਭਰ ਕੇ ਕੋਠਿਆਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਲੋਕ ਆਪੋ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਕਿ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਵੀ ਹਨੂਮਾਨ ਦੇ ਲੰਕਾ ਸਾੜਨ ਵਾਂਙੂੰ ਸਾਡਾ ਨਗਰ ਸਾੜ ਦੇਵੇਗਾ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਭੈ-ਭੀਤ[3] ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਬਿਲਕੁਲ ਨ ਡਰੇ। ਲੋਕ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਜੇਕਰ ਰਾਜਾ ਅੰਬਰੀਕ ਦੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਅਹੰਕਾਰੀ ਮੁਨੀ ਤੋਂ ਰਖਿਆ ਨਾ ਕੀਤੀ ਤਦ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਲਾਜ ਲਗੇਗੀ ਅਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਹੋਵੇਗੀ।

---

1. ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਮੁਕਤ, 2. ਸੱਦਾ ਪੱਤਰ, 3. ਡਰ ਗਏ।

ਲੋਕ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਦੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕ੍ਰ ਨੂੰ ਅੰਬਰੀਕ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕ੍ਰ ਦੇ ਪੁਜਦਿਆਂ ਹੀ ਕ੍ਰਿਤਾਗਨ (ਅਗਨੀ) ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਈ। ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਘਬਰਾਇਆ ਅਤੇ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਸ਼ਿਵ, ਇੰਦ੍ਰ ਆਦਿ ਸਭਨਾਂ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ, ਪਰ ਸਭ ਪਾਸੋਂ ਨਿਰਾਦਰ ਹੀ ਮਿਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ, ਮੁਨੀ ਜੀ! ਸਾਡੇ ਆਸ਼ਰਮ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਵੋ, ਕਿਤੇ ਸਾਡਾ ਆਸ਼ਰਮ ਵੀ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ ਨਾਲ ਸੜ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਅੰਤ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ।

ਪਰ ਭਗਵਾਨ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੈਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਧਰੋਹੀ ਦੀ ਰਖਿਆ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਸੁਤੰਤਰ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ਇਕ ਰਸਤਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਘਾਹ ਫੜ ਕੇ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪੈ ਅਤੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗ ਉਹ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਮੁਆਫ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਿਖੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ਰਮਸਾਰ ਹੋਇਆ। ਅੰਤ ਰਿਖੀ ਜੀ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ। ਬੜੀ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕਰ ਤੋਂ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

ਜਦੋਂ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕ੍ਰ ਆਉਂਦਾ ਵੇਖਿਆ ਤਦ ਭਗਤੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅਧੀਨ ਵੈਰ-ਭਾਵ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਕੇ, ਬੁਰੇ ਦਾ ਭੀ ਭਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋਚਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕ੍ਰ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ! ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕ੍ਰ ਤਾਂ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਸੋ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਰਿਖੀ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਖਿਮਾਂ ਬਖਸ਼ੋ।" ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਸੁਦਰਸ਼ਨ ਚੱਕ੍ਰ ਸ਼ਾਂਤ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਵੀ ਠੰਡ ਪਈ।

ਭਗਤ ਅੰਬਰੀਕ ਜੀ ਨੇ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਵਾਸਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਰਾਜਾ ਅੰਬਰੀਕ ਜੀ! ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਛਕੋ ਮੈਂ ਆਪ ਦਾ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕਾਂਗਾ।" ਭਗਤ ਜੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕਰਨ। ਅੰਤ ਬਹੁਤ ਆਖਣ ਤੇ ਅੰਬਰੀਕ ਜੀ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਣਾ ਪਿਆ। ਪਿਛੋਂ ਰਿਸ਼ੀ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਨੇ ਨਿਰ-ਅਭਿਮਾਨ[1] ਹੋ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ। ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਨੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਭਗਤ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਇਸ ਖੇਡ ਨਾਲ ਭਗਤ ਅੰਬਰੀਕ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ੋਭਾ ਸਭ ਦੇਸ਼ ਦੇਸ਼ਾਂਤਰਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਧ ਗਈ। ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਜੀ ਨੂੰ ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ਅਦਬ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ।

ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ! ਭਗਤ ਮਨ, ਬਚ ਕ੍ਰਮ ਕਰਕੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ-ਰੂਪੀ ਮੰਤ੍ਰ ਜਪਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਧਿ, ਵਿਆਧਿ, ਉਪਾਧਿ, ਦਰਦ, ਪੀੜਾ, ਕਲੇਸ਼, ਦੁੱਖ, ਸਰਾਪ, ਖੇਦ, ਹਾਣ, ਭੈ ਆਦਿ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਵਿਆਪਦਾ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

"ਮਨ ਤਨ ਅੰਤਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਮੰਤ॥ ਨਾਨਕ ਭਗਤਨ ਕੈ ਘਰਿ ਸਦਾ ਅਨੰਦ॥"

ਤਾਂ ਤੇ ਭਾਈ ਜਨੋ! ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ-ਰੂਪੀ ਨੇਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖੋ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤ ਸਦਾ ਆਨੰਦ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ ਅਨੰਦ ਪੂਰਬਕ ਹੀ ਰਹੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਨਗਰ ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਚੰਡ ਅਗਨੀ ਤੋਂ ਭੈ-ਭੀਤ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਤੂੰ ਵੀ ਸਭ ਆਸਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪੈ ਜਾ। ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਤੂੰ ਵੀ ਨਿਰਭੈ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਂ।

ਰਾਜਾ ਅੰਬਰੀਕ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

---

1. ਹੰਕਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ।

ਕਾਂਡ–26

ਅਜਾਮਲ

ਪਤਿਤ ਅਜਾਮਲੁ ਪਾਪ ਕਰਿ ਜਾਇ ਕਲਾਵਤਣੀ[1] ਦੇ ਰਹਿਆ॥
ਗੁਰੁ ਤੇ ਬੇਮੁਖ ਹੋਇਕੈ ਪਾਪ ਕਮਾਵੈ ਦੁਰਮਤਿ ਦਹਿਆ[2] ॥
ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਅਨੁ ਭਵਜਲ ਅੰਦਰਿ ਫਿਰਦਾ ਵਹਿਆ॥
ਛਿਅ ਪੁਤ ਜਾਏ ਵੇਸੁਆ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਫਲ ਇਛੇ ਲਹਿਆ॥
ਪੁਤੁ ਉਪੰਨਾ ਸਤਵਾਂ ਨਾਉ ਧਰਨ ਨੋ ਚਿਤਿ ਉਮਹਿਆ॥
ਗੁਰੂ ਦੁਆਰੇ ਜਾਇਕੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਉ ਨਰਾਇਣੁ ਕਹਿਆ॥
ਅੰਤ ਕਾਲ ਜਮਦੂਤ ਵੇਖਿ ਪੁਤ ਨਰਾਇਣੁ ਬੋਲੈ ਛਹਿਆ॥
ਜਮਗਣ ਮਾਰੇ ਹਰਿ ਜਨਾਂ ਗਇਆ ਸੁਰਗ ਜਮੁਡੰਡ ਨ ਸਹਿਆ॥
ਨਾਇ ਲਏ ਦੁਖੁ ਡੇਰਾ ਢਹਿਆ॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਅਜਾਮਲ ਕਉ ਅੰਤਿ ਕਾਲ ਮਹਿ ਨਾਰਾਇਣ ਸੁਧਿ ਆਈ॥

(ਰਾਮਕਲੀ ਮਹਲਾ ੯)

ਹਰਿ ਕੋ ਨਾਮੁ ਸਦਾ ਸੁਖਦਾਈ॥
ਜਾ ਕਉ ਸਿਮਰਿ ਅਜਾਮਲੁ ਉਧਰਿਓ ਗਨਕਾ ਹੂ ਗਤਿ ਪਾਈ॥

(ਮਾਰੂ ਮਹਲਾ ੯)

ਕਨੌਜ ਦਾ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੇ ਵੇਸਵਾ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਨ ਕਰਕੇ ਤਰ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਕੁਰਾਹੇ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ।

1. ਉਹ ਔਰਤ ਜਿਹੜੀ ਵੇਸਵਾ ਰੂਪ ਵਿਚ ਗਾਉਣ ਆਦਿ ਦਾ ਧੰਦਾ ਕਰੇ, 2. ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਅਜਾਮਲੁ ਉਧਰਿਆ ਕਹਿ ਏਕ ਬਾਰ॥ (ਮ.੫)

ਅਜਾਮਲ ਪਿੰਗੁਲਾ ਲੁਭਤੁ ਕੁੰਚਰੁ ਗਏ ਹਰਿ ਕੈ ਪਾਸਿ॥ (ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ)

ਅਜਾਮਲ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪੁਤ੍ਰ ਪ੍ਰਤਿ ਕੀਨੀ ਕਰਿ ਨਾਰਾਇਣ ਬੋਲਾਰੇ॥

ਮੇਰੇ ਠਾਕੁਰ ਕੈ ਮਨਿ ਭਾਇ ਭਾਵਨੀ ਜਮਕੰਕਰ ਮਾਰਿ ਬਿਦਾਰੇ॥ (ਨਟ ਮ: ੪)

ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਜਾਮਲ ਦਾ ਨਾਮ ਬਹੁਤ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਾਮਲ ਕਨੌਜ ਦੇ ਇਕ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਿਤ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ। ਅਜਾਮਲ ਦਾ ਪਿਤਾ ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਤੇ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਦਾਂ, ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਤੇ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਅਜਾਮਲ ਜਦੋਂ ੯-੧੦ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਿਦਵਾਨ ਗੁਰੂ ਕੋਲ ਪੜ੍ਹਨ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਗੁਰੂ ਬਹੁਤ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਅਜਾਮਲ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦਾ ਵਿਦਵਾਨ ਬਣ ਗਿਆ।

ਜਦੋਂ ਉਹ ਚੌਦਾ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਇਕ ਬਹੁਤ ਜੁਆਨ, ਸੁੰਦਰ ਅਤੇ ਹੋਣਹਾਰ ਗਭਰੂ ਨਿਕਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, "ਅਜਾਮਲ! ਸ਼ਹਿਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ-ਬਾਹਰ ਹੀ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਆਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਬਾਹਰ ਆ ਜਾਣਾ।" ਵੀਹ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਾ ਪਾਲਣ ਅਜਾਮਲ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਅੰਤ ਇਕ ਦਿਨ ਮਨ ਬਦਲ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਣ ਦਾ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਗੁਰੂ ਤਾਂ ਸਿਆਣਾ ਸੀ, ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਦੀ ਉਮਰ ਕਿੰਨੀ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਹੈ, ਇਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਭੈੜੇ ਖ਼ਿਆਲ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਅਸਰ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉੱਤਮ ਖ਼ਿਆਲਾਂ ਨੂੰ ਬਾਰ-ਬਾਰ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਾਮਲ ਮਾਇਆ ਦੇ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਣ ਵਲੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਹੀ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਗਿਆ। ਇਕ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਸੋਹਣੀ ਸੂਰਤ ਨੇ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਅਜਾਮਲ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾਣੋ ਤਾਂ ਝਕ ਗਿਆ ਪਰ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੇ ਅਜਾਮਲ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਉਚੇਰੀ ਵਿਦਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ, ਹੂੰਝ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਸ ਵੇਸਵਾ ਦੀ ਸੂਰਤ ਉਹਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਹਰ ਰੋਜ਼ ਵਾਂਙੂੰ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸ ਆਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਰਸਤੇ ਆਇਆ ਅਤੇ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਝੂਠ ਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, "ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ! ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ-ਬਾਹਰ ਹੀ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਝੂਠ ਅਤੇ ਜੂਠ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਹਿਜੇ-ਸਹਿਜੇ ਉਹ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਚੁਬਾਰੇ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੜ੍ਹਾਈ ਵੱਲੋਂ ਮਨ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਨੇ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋ ਅਜਾਮਲ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਪਤਾ

ਲੱਗਾ ਤਦ ਉਸਨੇ ਤੁਰੰਤ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਮੁਟਿਆਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਵੇਸਵਾ ਦੇ ਹਾਵਾਂ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਖਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਵਾਲੇ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਸਾਧਾਰਨ ਅਤੇ ਸੁਸ਼ੀਲ ਪਤਨੀ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੀ ਭਾਵ ਕਿ ਉਹ ਵੇਸਵਾ ਕਲਾਵੰਤੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਪਿਤਾ ਵੀ ਕਲਪਦਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਪਿਤਾ ਜੀ ਥਾਵੇਂ ਰਿਵਾਜ ਮੁਜਬ ਅਜਾਮਲ ਹੀ ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕਥਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਦ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਕਲਾਵੰਤੀ ਦੀ ਭੈੜੀ ਸੰਗਤ ਤਿਆਗਣ ਲਈ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਅਜਾਮਲ ਨਾ ਟਲਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਣਾ ਚਾਹਿਆ ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਮਝ ਕੇ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਸਭ ਸਾਮਾਨ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ।

ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਵਿਕ ਚੁੱਕਾ ਅਜਾਮਲ ਕਲਾਵੰਤੀ ਵੇਸਵਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਖਾਣ ਪੀਣ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਕੀ ਮਿਲਣਾ ਸੀ-ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡ ਕੇ, ਚੋਰੀ ਠੱਗੀ ਕਰਕੇ, ਰਸਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਲੁੱਟ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਇਹਨਾਂ ਭੈੜੇ ਸਾਧਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਪੇਟ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਉਹ ਛੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪਿਤਾ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਰੀਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਅੱਗ ਮੱਠੀ ਪੈ ਗਈ। ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਹਿਲਾ ਜੀਵਨ ਚੇਤੇ ਆਉਣ ਲੱਗਾ। ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਪਛਤਾਵਾ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਵੇਦ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਵਿਭਚਾਰਾਂ ਦਾ ਭੈੜਾ ਰਸਤਾ ਫੜ ਲਿਆ, ਜ਼ਰੂਰ ਹੀ ਘੋਰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਮਿਲਣੀਆਂ। ਮਨ ਡਰਨ ਅਤੇ ਪਛਤਾਉਣ ਲੱਗਾ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁੱਝ ਮਹਾਤਮਾ ਅਜਾਮਲ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਅਜਾਮਲ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਘਰ ਆ ਗਿਆ, ਉਸ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪੰਛੀ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਕੁਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਉਪਾਅ ਦਸੋ ਜੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਅਜਾਮਲ ਅਤੇ ਵੇਸਵਾ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਿਗਾਹ ਕੀਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਵਲੋਂ ਮਿਲਿਆ ਰੁੱਖਾ ਸੁੱਖਾ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਖਿਆ ਕਿ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਰਾਇਣ ਰਖਿਓ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਿਆਂ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਂ ਨਾਰਾਇਣ ਰਖਿਆ ਗਿਆ। ਅਜਾਮਲ ਦਾ ਪਿਆਰ ਵੀ ਉਸ ਪੁੱਤਰ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੋ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਰ ਸਮੇਂ ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਰਾਇਣ ਪੁਕਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਨਾਰਾਇਣ ਪੁੱਤਰ ਅਜੇ ਛੋਟੀ ਅਵਸਥਾ ਦਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਅਜਾਮਲ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੀਮਾਰੀ ਵਧਦੀ ਗਈ। ਅਜਾਮਲ ਦਾ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣੇ ਜਮ ਵਿਖਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਡਰਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਇਣ ਨੂੰ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗਾ, ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜਮ ਗੁਰਜਾਂ ਉਠਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਉਂਦੇ ਗਏ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਉਹ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁਕਾਰਦਾ ਗਿਆ। ਅੰਤ ਉਸ ਦੀ ਸੁਰਤ ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਈ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੇਵਗਣ[1] ਭੇਜ ਦਿਤੇ। ਦੇਵਗਣਾਂ ਨੇ ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਡਾਂਟ-ਡਪਟ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਨਰਕਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲਿਜਾ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਅੰਤਲਾ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਢੁਕਿਆ ਸਮਝ ਕੇ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਹੁਣ ਇਹ ਪਾਪੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਇਸਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਉ।

ਅਜਾਮਲ ਨੂੰ ਜਮਾਂ ਦੀ ਫਾਹੀ ਤੋਂ ਆਪ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਛੁਡਵਾਇਆ, ਅਜਾਮਲ ਦੇ ਸੁਆਸ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ।

---

1. ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ।

ਉਸਨੂੰ ਦੇਵਗਣਾਂ ਨੇ ਸੁੰਦਰ ਪਾਲਕੀ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬੈਕੁੰਠ ਨੂੰ ਲੈ ਗਏ। "ਅਜਾਮਲੁ ਪਾਪੀ ਜਗੁ ਜਾਨੈ ਨਿਮਖ ਮਾਹਿ ਨਿਸਤਾਰਾ॥" ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਨਿਮਖ ਵਿਚ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਤਰ ਗਿਆ। ਜਮਦੂਤਾਂ ਨੂੰ ਧਰਮਰਾਜ ਨੇ ਤਾੜਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਜੇਕਰ ਜਾਵੋਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਾਰੇ ਜਾਵਾਂਗੇ।

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੇਖ, ਅਜਾਮਲ, ਵੇਸਵਾ ਦਾ ਪਤੀ, ਮਹਾਂ ਨਿੰਦਕ ਅਤੇ ਖੋਟੇ ਕਰਮ ਵਾਲਾ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਣ ਯੋਗ ਸੀ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਿਆ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਖਲਾਸੀ ਹੋ ਗਈ। ਸੁ ਮੁਕਤੀ ਦੇ ਦਾਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਆਪ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰ ਤਾਂ ਜੋ ਤੇਰਾ ਵੀ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ:-

ਕਬੀਰ ਸੁਪਨੈ ਹੂ ਬਰੜਾਇ ਕੈ ਜਿਹ ਮੁਖਿ ਨਿਕਸੈ ਰਾਮੁ॥
ਤਾ ਕੇ ਪਗ ਕੀ ਪਾਨਹੀ ਮੇਰੇ ਤਨ ਕੋ ਚਾਮੁ॥੬੩॥

ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

-o-

ਕਾਂਡ–27

ਗਜਇੰਦ੍ਰ (ਹਾਥੀ) ਦੀ ਕਥਾ

ਜਿਉ ਕੁੰਚਰੁ ਤਦੂਐ ਪਕਰਿ ਚਲਾਇਓ ਕਰਿ ਊਪਰੁ ਕਢਿ ਨਿਸਤਾਰੇ॥
(ਨਟ ਮ: ੪)

ਗਜ ਕੀ ਤ੍ਰਾਸ ਮਿਟੀ ਛਿਨਹੂ ਮਹਿ ਜਬ ਹੀ ਰਾਮੁ ਬਖਾਨੇ॥
(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੯)

ਤੰਦੂਆ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਰਾਣੀਆਂ ਸਮੇਤ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਆਇਆ। ਉਸ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਅਤੀਤ ਸਾਧੂ ਨਹਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚੰਚਲਤਾ ਭਰਪੂਰ ਖ਼ਿਆਲ ਉਠੇ ਅਤੇ ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਪੁੱਠੀ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, 'ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਕ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਹਾਂ।' ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਥਲਿਉਂ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਨਹਾ ਰਹੇ ਸਾਧੂ ਦਾ ਪੈਰ ਫੜ ਕੇ ਖਿਚ ਲਿਆ। ਇਸ ਪਰਕਾਰ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਗੋਤੇ ਖਾਣੇ ਪਏ। ਚੰਚਲ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲੇ ਰਾਜੇ ਤੇ ਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਨੂੰ ਗੋਤੇ ਖਾਂਦਿਆਂ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਮਖ਼ੌਲ ਵਜੋਂ ਹੱਸਣ ਲਗੇ। ਇਸ ਪੁਰ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਗਏ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇ ਦਿਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ "ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਪੈਰ ਤੰਦੂਏ ਵਾਂਗ ਖਿੱਚੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਗੋਤੇ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਤੈਨੂੰ ਤੰਦੂਏ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਪਵੇਗਾ।"

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਦੇ ਸਰਾਪ ਭਰੇ ਸ਼ਬਦ ਸੁਣੇ ਤਾਂ ਡਰ ਗਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਪੈਰਾਂ ਹੇਠੋਂ ਮਿੱਟੀ ਨਿਕਲ ਗਈ ਹੋਵੇ। ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਭੁੱਲ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ। ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤਾਂ ਜਰੂਰ ਕੀਤੀ ਪ੍ਰੰਤੂ ਅਗੋਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਤੰਦੂਏ ਦਾ ਜਨਮ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਧਾਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਤੰਦੂਏ ਦੀ ਜੂਨ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵੇਂਗਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਗਜਇੰਦਰ (ਹਾਥੀਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ) ਦਾ ਪੈਰ ਖਿਚੇਗਾ ਅਤੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਹਾਥੀ ਦੀ ਰਖਿਆ ਲਈ ਆਉਣਗੇ ਅਤੇ ਤੇਰਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨਗੇ।

ਜਿਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਤੰਦੂਏ ਦੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਉਸੇ ਝੀਲ ਵਿਚ ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਵੀ ਰਾਜੇ ਤੰਦੂਏ ਵਾਂਗ ਇੱਕ ਰਿਸ਼ੀ ਤੋਂ ਸਰਾਪ ਲੈ ਕੇ ਇਸ ਝੀਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਹਾਥੀਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਪਿਛਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਤਪ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਸਰਾਪ ਲੈ ਲੈਣ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਇਸੇ ਝੀਲ ਵਾਲੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ। ਹਾਥੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਝੀਲ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਪੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਤੰਦੂਏ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੰਦ ਜਾਲ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਦਾ ਪੈਰ ਫਸਾ ਲਿਆ। ਗਜਇੰਦਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਯਤਨ ਕੀਤੇ ਕਿ ਤੰਦੂਏ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚੋਂ ਪੈਰ ਕਢ ਸਕੇ ਪ੍ਰੰਤੂ ਤੰਦੂਏ ਨੇ ਗਜਇੰਦਰ ਦਾ ਪੈਰ ਨਾ ਛਡਿਆ ਅਤੇ ਗਜਇੰਦਰ ਉਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਾ ਪਾ ਸਕਿਆ।

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਜਦੋਂ ਗਜਇੰਦਰ ਆਪਣਾ ਬਲ ਹਾਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਗਜਇੰਦਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕੰਵਲਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਗਵਾਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਤੰਦੂਏ ਤੋਂ ਉਸ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਕਰਾ ਸਕਦਾ। ਤੰਦੂਆ ਆਪਣੇ ਬਲ ਨਾਲ ਗਜਇੰਦਰ ਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਲ ਖਿੱਚੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਤੰਦੂਆਂ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਡੂੰਘੇ ਪਾਣੀ ਵਲ ਖਿਚੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਹਾਥੀ ਸ੍ਰੀ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਰਦਾ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਇਕਾਗਰ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸੁਨਿਮਰ ਹੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਕਿ ਹੇ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ! ਮੇਰੀ ਰਖਿਆ ਕਰੋ। ਗਜਇੰਦਰ ਦੀਆਂ ਸੁਨਿਮਰ ਤੇ ਇਕਾਗਰ ਚਿੱਤ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤੀਆਂ ਅਰਦਾਸਾਂ ਸੁਣ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਗਜਇੰਦਰ ਅਤੇ ਤੰਦੂਏ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਉਧਾਰ ਲਈ ਆ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਚੱਕਰ ਨਾਲ ਤੰਦੂਏ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜਾਲ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਗਜਇੰਦਰ ਦੀ ਬੰਦ-ਖਿਲਾਸੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਤੰਦੂਏ ਨੇ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਮੁਕਤ ਹੋ ਬੈਕੁੰਠ ਧਾਮ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ, ਇਸ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਤੈਨੂੰ ਦੋ ਸਿਖਿਆਵਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਸਿਖਿਆ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਹਸ ਕੇ ਕਦਾਚਿਤ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਮਖੌਲ ਨਾ ਕਰ। ਭਗਤ ਸ੍ਰੀ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੇ ਹਨ। ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਕਿਹਾ, ਸ੍ਰੀ ਵਾਸਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਰਸਨਾਂ ਤੋਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮਖੌਲ ਭਰਿਆ ਸ਼ਬਦ ਨਾ ਕੱਢ ਮਤਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਸਨਾ ਤੋਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਅ ਨਿਕਲਿਆ ਸ਼ਬਦ ਤੇਰੇ ਲਈ ਦੁਖਦਾਈ ਸਿਧ ਹੋਵੇ ਜਿਵੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਤੰਦੂਏ ਦੀ ਜੂਨ ਵਿਚ ਪੈਣਾ ਪਿਆ।

ਦੂਜੀ ਸਿਖਿਆ ਤੂੰ ਇਹ ਲੈ ਕਿ ਜੇ ਕਰ ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਚਿੱਤ ਹੋ ਅਰਾਧੇਂਗਾ ਅਤੇ ਸਭ ਝੂਠੇ ਸੰਸਾਰੀ ਆਸਰੇ ਛੱਡ ਦੇਵੇਂਗਾ ਤਾਂ ਗਜਇੰਦਰ ਵਾਂਗ ਤੂੰ ਵੀ ਮੁਕਤ ਹੋ ਕੇ ਬੈਕੁੰਠ ਨੂੰ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਹਾਥੀ ਦੀ ਬੰਦ-ਖਲਾਸੀ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੋਈ ਸੀ, ਉਹ ਅਸਥਾਨ ਪਟਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਸਾਲ ਦੇ ਸਾਲ ਮੇਲਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਖੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਿਖਿਆ ਇਹ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਦੀ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਮਖੌਲ ਨਾ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਜਿਵੇਂ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਭਗਤ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਸਿਖਿਆ ਇਹ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਕ ਮਨ ਇਕ ਚਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਦ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਗਜ ਇੰਦਰ ਵਾਂਗੂ ਮੁਕਤੀ ਬਖਸ਼ਣਗੇ। ਹੇ ਮੇਰੀ ਅਤਾਮਾ ! ਤੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ (ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ) ਕਰ, ਤਦ ਤੇਰੇ ਵੀ ਸਭ ਬੰਧਨ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਕੱਟ ਦੇਣਗੇ

ਗਜ ਇੰਦਰ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

ਕਾਂਡ-28

ਬਾਲਮੀਕ ਭਗਤ

(ਬਾਲਮੀਕ ਦੋ ਹੋਏ ਹਨ)

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਬਾਲਮੀਕੁ ਨਿਸਤਾਰਿਆ, ਮਾਰੈ ਵਾਟ ਨਾ ਹੋਇ ਨਿਸੰਗਾ॥

....

ਵਾਟੈ ਮਾਣਸ ਮਾਰਦਾ ਬੈਠਾ ਬਾਲਮੀਕ ਬਟਵਾੜਾ॥
ਪੂਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸੇਵਿਆ ਮਨ ਵਿਚਿ ਹੋਆ ਖਿੰਜੋਤਾੜਾ[1]॥
ਮਾਰਣ ਨੋ ਲੋਚੈ ਘਣਾ ਕਢਿ ਨ ਹੰਘੈ[2] ਹੱਥ ਉਘਾੜਾ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਮਨੂਆ ਰਖਿਆ ਹੋਇ ਨ ਆਵੈ ਉਛੇਹਾੜਾ[3]॥
ਅਉਗੁਣ ਸਭ ਪਰਗਾਸਿਅਨੁ[4] ਰੋਜਗਾਰੁ ਹੈ ਏਹ ਅਸਾੜਾ॥
ਕੋੜਮੜਾ ਚਉਖੰਨੀਐ[5] ਕੋਇ ਨ ਬੇਲੀ ਕਰਦੇ ਝਾੜਾ॥
ਸਚੁ ਦ੍ਰਿੜਾਇ ਉਧਾਰਿਨੁ ਟਪ ਨਿਕਥਾ[6] ਉੱਪਰ ਵਾੜਾ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਲੰਘੇ ਪਾਪ ਪਹਾੜਾ॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਪਹਿਲਾ ਬਾਲਮੀਕ– ਭੀਲ ਸੀ। ਬਰਮੀ ਬਣ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਨਾਮ ਬਾਲਮੀਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ੀ ਪਦਵੀ ਤੱਕ ਪੁੱਜਾ। ਰਾਮਾਇਣ ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਲਵ-ਕੁਸ਼ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀ ਕਥਾ ਲਿਖੀ। ਇਹ ਰਚਨਾ ਭਵਿੱਖਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਲਿਖ ਦਿਤੀ ਸੀ।

ਦੂਸਰਾ ਬਾਲਮੀਕ– ਇਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ।

"ਸੁਆਨ ਸਤ੍ਰ ਅਜਾਤੁ ਸਭ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲਾਵੈ ਹੇਤੁ॥

ਇਸ ਦਾ ਜਨਮ ਚੰਡਾਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਅਸਮੇਧ ਯੱਗ ਸਮੇਂ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸੱਦਣ ਤੇ ਸੰਖ ਨਹੀਂ ਵੱਜਾ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸੱਦ ਕੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਛਕਾਇਆ ਤਾਂ ਸੰਖ ਵਜਿਆ ਸੀ। ਦਰੋਪਤੀ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਘ੍ਰਿਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ।

---

1. ਦੁਚਿੱਤੀ, 2. ਹੱਥ ਨ ਚਲਣ, 3. ਜੋਸ਼, 4. ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, 5. ਕੁਰਬਾਨ ਹੋਣ ਵਾਲਾ, 6. ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਜਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

(ੳ) ਬਾਲਮੀਕ–ਪਹਿਲਾ

(ਰਾਮਾਇਣ ਦਾ ਕਰਤਾ)

ਬਾਲਮੀਕੈ ਹੋਆ ਸਾਧ ਸੰਗ॥

ਪਹਿਲੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਹ ਬਾਲਮੀਕ ਬੁੰਧੇਲ ਖੰਡ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਾਹ–ਮਾਰੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਾਮੂਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਸਪਤ ਰਿਸ਼ੀ (ਮਰੀਚ, ਮਾਤ੍ਰਿ, ਪੁਲਾ, ਪੁਲਸਤਸ, ਕ੍ਰਤੁ, ਅੰਗ ਅਤੇ ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ) ਲੰਘੇ। ਬਾਲਮੀਕ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਘੇਰ ਲਿਆ। ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਨਾਲ ਬਾਲਮੀਕ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਕੁਝ ਨਰਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਭਲੇ ਪੁਰਖਾ! ਤੂੰ ਲੁਟ–ਮਾਰ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਏਂ! ਬਾਲਮੀਕ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਉੱਤਰ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਫਿਰ ਆਖਿਆ, "ਅੱਛਾ! ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛ ਆ ਕਿ ਕੀ ਤੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੈੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਤੇਰੀ ਸਜ਼ਾ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣਗੇ?" ਬਾਲਮੀਕ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਗਿਆ।

ਮਾਤਾ, ਪਿਤਾ, ਪਤਨੀ, ਪੁੱਤਰ ਧੀਆਂ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕਠੇ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਜਮਾਂ ਵਲੋਂ ਮਿਲੇਗਾ ਤਾਂ ਕੀ ਤੁਸੀ ਮੇਰਾ ਸਾਥ ਦੇਵੋਗੇ ਭਾਵ ਹਿੱਸਾ ਵੰਡਾਵੋਗੇ?" ਇਹ ਉੱਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਤੂੰ ਅੱਜ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਹੈਂ? ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਰੋਟੀ ਖ਼ਾਣੀ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਦੋਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਲੁੱਟ ਮਾਰ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਭੋਜਨ ਛਕਾ? ਬਾਕੀ ਜਮਾਂ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿਚੋਂ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਛੁਡਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਤੂੰ ਇੱਕਲਾ ਹੀ ਭੋਗੇਂਗਾ।"

ਇਹ ਉਤਰ ਸੁਣ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਕੰਬਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਮੈਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਕੀਤਾ, ਮਾਇਆ ਲੁੱਟੀ ਅਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ। ਇਹ ਮੇਰੇ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਬਣੇ। ਮੈਨੂੰ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਹੀ ਪਾਪਾਂ ਦੇ ਫਲ ਭੋਗਣੇ ਪੈਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਪਾਪ ਕਿਉਂ ਕਰਾਂ?" ਮਨ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰ ਫੜ ਲਏ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਦਸੋ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਪਾਪ ਮੇਰੇ ਸਿਰੋਂ ਲਹਿ ਜਾਣ। ਮੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਅਰਥ ਬਤੀਤ ਹੋ ਗਈ।

ਬਹੁਤ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਤਰਲੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਰਾਮ–ਨਾਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਖਿਆ, "ਅਹਿੰਸਾ[1] ਅਤੇ ਕ੍ਰੋਧ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ! ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ

1. *ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਨਾ ਦੇਣਾ*

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਆਵਾਂਗੇ ਤੈਨੂੰ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਵਾਂਗੇ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਚਲੇ ਗਏ। ਬਾਲਮੀਕ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਬੇਸਮਝੀ ਕਾਰਨ ਰਾਮ ਦੀ ਥਾਂ ਮਰਾ, ਮਰਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ ਬਤੀਤ ਹੋ ਗਏ। ਉਸ ਉਦਾਲੇ ਮਿਟੀ ਦੀ ਬਰਮੀ ਬਣ ਗਈ। ਘਾਹ-ਫੂਸ ਉੱਗ ਪਿਆ। ਪਰ ਬਾਲਮੀਕ ਦੀ ਰਸਨਾ ਮਰਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦੀ-ਕਰਦੀ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਸੁਰਤ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਈ। ਰਾਹ-ਮਾਰ ਬਾਲਮੀਕ ਇਕ ਆਤਮ-ਗਿਆਨੀ ਮਹਾਤਮਾ ਬਣ ਗਿਆ।

ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਪਿੱਛੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਵਾਪਸ ਆਏ, ਜਿਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਬਾਲਮੀਕ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਨ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਉਥੇ ਇਕ ਬਰਮੀ ਵੇਖੀ ਅਤੇ ਉਪਰ ਘਾਹ ਫੂਸ ਉੱਗਿਆ ਵੇਖਿਆ। ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ, ਏਧਰ-ਉਧਰ ਵੇਖਣ ਲੱਗੇ ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਰਮੀ ਨੂੰ ਢਾਹੁਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮਿੱਟੀ ਪਰ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਰਾਮ-ਰਾਮ ਕਰ ਰਹੇ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਅਸਚਰਜ ਹੋਏ ਕਿ ਬਾਲਮੀਕ ਕਿੰਨਾ ਧੁਨ ਦਾ ਪੱਕਾ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਨ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਦਾਤ ਮਿਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ।

ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਿਰਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਆਪ ਨੂੰ ਇਨੀ ਸੂਝ ਤੇ ਆਤਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ੧੦੦੦ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰਾਮਾਇਣ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਰਚ ਦਿੱਤੀ।

ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ! ਵੇਖ ਭੀਲ ਜ਼ਾਤੀ ਦੇ ਬਾਲਮੀਕ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ੀ ਬਾਲਮੀਕ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਹ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਤੂੰ ਵੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਫੁਰਮਾਨ ਅਨੁਸਾਰ "ਤੇਰਿਆ ਸੰਤਾ ਜਾਚਉ ਚਰਨ ਰੇਨ॥ ਲੇ ਮਸਤਕਿ ਲਾਵਉ ਕਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦੇਨ॥" ਮਹਾਂ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ। ਖੰਡੇ ਬਾਟੇ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਪਾਨ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੱਜ ਕੇ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਸਲ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰਾ ਕਰਕੇ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਸਦਕੇ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾ।

ਪਹਿਲੇ ਬਾਲਮੀਕ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

–o–

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

(ਅ) ਬਾਲਮੀਕ–ਦੂਜਾ

ਰੇ ਚਿਤ ਚੇਤਿ ਚੇਤ ਅਚੇਤ॥ ਕਾਹੇ ਨ ਬਾਲਮੀਕਹਿ ਦੇਖ॥
ਕਿਸ ਜਾਤਿ ਕੇ ਕਿਹ ਪਦਹਿ ਅਮਰਿਓ ਰਾਮ ਭਗਤਿ ਬਿਸੇਖ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਸੁਆਨ ਸਤ੍ਰੁ[1] ਅਜਾਤੁ ਸਭ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸਨ ਲਾਵੈ ਹੇਤੁ॥
ਲੋਗੁ ਬਪੁਰਾ[2] ਕਿਆ ਸਰਾਹੈ ਤੀਨਿ ਲੋਕ ਪ੍ਰਵੇਸ[3] ॥

(ਰਾਗ ਕੇਦਾਰਾ ਬਾਣੀ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀਉ ਕੀ)

ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਮਥਰਾ ਵਿਖੇ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਿਆ, ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਚੰਡਾਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਬਾਲਮੀਕ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੌਰਵਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਨੇ ਕੁੱਲ ਹੱਤਿਆ ਦੇ ਪਾਪ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਅਸ਼ਮੇਧ ਯੱਗ ਕੀਤਾ। ਯੱਗ ਦੇ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਣ ਦਾ ਪੂਰਾ ਪਤਾ ਲੱਗਣ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸੰਖ ਉੱਚੀ ਥਾਂ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਜਦੋਂ ਸੰਖ ਆਪੇ ਵੱਜੇਗਾ ਤਾਂ ਸਮਝੋ ਯੱਗ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋ ਗਿਆ।

ਯੱਗ ਅਰੰਭ ਹੋਇਆ, ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਬਜ਼ੀਆਂ, ਭੋਜਨ ਅਤੇ ਮਿਠਿਆਈਆਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ। ਸਭ ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ, ਸਾਧ, ਸੰਤ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭੋਜਨ ਛਕਣ ਆਏ। ਅੰਨ ਛਕਣ ਉਪਰੰਤ ਦਖਣਾ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਸ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਰ ਉਹ ਸੰਖ ਨਾ ਵੱਜਿਆ। ਪਾਂਡਵ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਕੀ ਕਾਰਨ ਹੋਇਆ ਜੋ ਸੰਖ ਨਹੀਂ ਵਜਿਆ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਤਦ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਰਾਜਨ! ਆਪ ਦੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਲਮੀਕ ਨਾਮੀ ਮਹਾਂ–ਪੁਰਖ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉੱਚੀ ਧੁਨ ਵਿਚ ਸੰਖ ਨਹੀਂ ਵੱਜਿਆ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਭੋਜਨ ਛਕਾਉ ਤਦ ਸੰਖ ਵੱਜੇਗਾ।" ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਨੇ ਫਿਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਆਪ ਅਵਤਾਰ ਹੋ। ਆਪ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਮਹਾਂ–ਪੁਰਖ ਕਿਹੜਾ ਹੈ?" ਤਦ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਰਾਜਨ, ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਅਜਿਹੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੱਭਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਭਾਗਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਜਿਹੇ ਮਹਾਂ–ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ।"

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਰਾਜਾ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਨੇ ਭੀਮ ਅਤੇ ਅਰਜਨ ਨੂੰ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਜਾਵੋ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਸੱਦ ਲਿਆਓ। ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਹੇ ਭੀਮ ਜੀ! ਮੈਂ ਨੀਚ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਚੰਡਾਲ ਹਾਂ, ਛੱਜ, ਛਾਨਣੀ ਗੰਢ ਤੁਪ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹਾਂ, ਯੱਗ ਤਾਂ ਰਿਸ਼ੀਆਂ–ਮੁਨੀਆਂ ਤੇ ਮਹਾਂ–ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਜਾਣ ਨਾਲ ਤਾਂ ਯੱਗ ਅਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਸੋ ਤੁਸੀਂ ਜਾਵੋ। ਬਾਕੀ ਜੇਕਰ ਰਾਜਾ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਨਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਤਿਆਗ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਬਾਕੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀਂ।"

ਉਪਰੋਕਤ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਅਰਜਨ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ! ਆਪ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਤੇ

---

1. ਦੁਸ਼ਮਣ (ਵੈਰੀ), 2. ਵਿਚਾਰੇ (ਨਿਮਾਣਾ), 3. ਵਸਣਵਾਲਾ, ਹਾਜ਼ਰ–ਨਾਜ਼ਰ।

ਉਪਕਾਰ ਹੀ ਕਰੋ ਜੀ, ਆਪ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰੋ।" ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੇ ਅਰਜਨ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਪੂਰਬਕ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਾਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਰਜਨ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਖਟ ਰਸ[1] ਭਰਪੂਰ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ ਆ ਗਏ। ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਉੱਠ ਕੇ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਚਰਨ ਧੋਤੇ ਅਤੇ ਆਸਣ ਤੇ ਬਿਠਾਇਆ। ਦਰੋਪਤੀ ਨੇ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰੋਸ ਕੇ ਲਿਆਂਦੇ। ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠੇ ਕਰਕੇ ਮਿਲਗੋਭਾ[2] ਬਣਾ ਕੇ ਛਕਿਆ। ਪਰ ਸੰਖ ਬਹੁਤ ਧੀਮੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਵੱਜਿਆ।

ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਕਾਰਨ ਲੱਭਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਦਰੋਪਤੀ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ। ਤਦ ਦਰੋਪਤੀ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਹੇ ਰਾਜਨ! ਮੇਰੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਗਿਲਾਨੀ[3] ਉਪਜੀ ਹੈ ਕਿ ਨੀਚ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਸੁਭਾਓ ਹੋਣ ਕਾਰਨ, ਮੇਰੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਖਟ ਰਸ ਭੋਜਨ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਪਾਈ। ਇੱਕਲੇ-ਇੱਕਲੇ ਛਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਸਾਰੇ ਭੋਜਨ ਨੂੰ ਮਿਲਗੋਭਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਖਾਧਾ। ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਮੰਦ-ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿਚ ਫਿਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਕਿ ਨਫ਼ਰਤ ਤਿਆਗ ਕੇ ਦੁਬਾਰਾ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਦ ਹੀ ਸੰਖ ਵਜੇਗਾ। ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਜੀ ਆਪ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਕੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਜੀ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉੱਠ ਕੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, "ਹੇ ਰਾਜਨ ਦੇ ਰਾਜਾ! ਆਪ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ ਜੋ ਦਾਸ ਗਰੀਬ ਦੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾਉਣ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕੀਤੀ।" ਰਾਜੇ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਦੁਬਾਰਾ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਦਾ ਨਿਮੰਤਰਣ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਜਦੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਦੁਬਾਰਾ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ ਤਦ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਗਲ ਲਾਇਆ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਲੈ ਗਏ। ਸੁੰਦਰ ਆਸਣ ਵਿਛਾ ਕੇ, ਚਰਨ ਧੋ ਕੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਬਿਠਾਇਆ। ਦਰੋਪਤੀ ਨੇ ਥਾਲ ਪਰੋਸ ਕੇ ਰਖਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਙੂ ਹੀ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੇ ਮਿਲਗੋਭਾ ਕਰਕੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਭੋਗ ਲੁਆਇਆ ਅਤੇ ਖਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਬਾਲਮੀਕ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁਰਕੀਆਂ ਪਾਉਣ ਤਿਉਂ-ਤਿਉਂ ਸੰਖ ਦਾ ਸ਼ਬਦ ਉੱਚਾ ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਗੂੰਜਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਗਿਆ। ਧੁਨੀ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ।

ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਇੱਕਠੇ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਨ ਜਦੋਂ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਤੋਂ ਪੁਛਿਆ ਗਿਆ ਤਦ ਬਾਲਮੀਕ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ! ਮੈਂ ਇਸ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿਚ ਸਾਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖੱਟੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ ਭੋਗ ਲੁਆਵਾਂ ਜਾਂ ਮਿੱਠੇ ਪਦਾਰਥ ਦਾ। ਮੈਂ ਫੈਸਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਅੰਤ ਮੈਂ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਇੱਕਠੇ ਕਰ ਲਏ।" ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਹੇ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਜੀ! ਰਸਾਂ-ਕਸਾਂ ਨੂੰ ਮੂਰਖ ਲੋਕ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤ ਤਾਂ ਸਿਰਫ਼ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਰਸ ਮਾਣਦੇ ਹਨ।"

ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ! "ਉਆ ਤੇ ਊਤਮੁ ਗਨਉ ਚੰਡਾਲਾ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਹ ਮਨਿ ਬਸਹਿ ਗੁਪਾਲਾ॥" ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਫ਼ੁਰਮਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਾ ਨੀਚ ਚੰਡਾਲ ਵੀ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪੂਜਣ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਨਾਲੋਂ ਉੱਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਪਾਵਨ ਨਾਮ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਕੇ ਉੱਤਮ ਪਦਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ।

ਦੂਜੇ ਬਾਲਮੀਕ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

---

1. ਛੇ ਸੁਆਦ ਭਰੇ, 2. ਰਲਾ-ਮਿਲਾ ਕੇ, 3. ਨਫ਼ਰਤ।

ਕਾਂਡ-29

ਭਗਤ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਜੀ

ਸਭੁ ਹੈ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬ੍ਰਹਮੁ ਹੈ ਪਸਰਿਆ ਮਨਿ ਬੀਜਿਆ ਖਾਵਾਰੇ॥
ਜਿਉ ਜਨ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੁਖਿਆ ਧ੍ਰਿਸਟਬੁਧੀ ਅਪੁਨਾ ਘਰ ਲੂਕੀ[1] ਜਾਰੇ॥
(ਨਟ ਮਹਲਾ ੪)

ਇਸ ਕਥਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਮਹਾਂ-ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਭੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਕੇਰਲ ਰਾਜ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਇਕ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸੁਧਰਮ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਸੇਵਕ ਸੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਵਾਕ ਨਾਲ ਹੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਲਕ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਜਦੋਂ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਸਵਰਗਵਾਸ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਰਾਜ ਖੁੱਸ ਜਾਵੇਗਾ, ਫਿਰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਰਾਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਵੇਗਾ, ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਹੋਵੇਗੀ ਅਤੇ ਬਿਰਧ ਅਵਸਥਾ ਤੱਕ ਜੀਵਤ ਰਹੇਗਾ।

ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਅੰਦਰੋਂ ਚਿੰਤਤ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਅਭਿਆਗਤਾਂ[2], ਅਤਿਥੀਆਂ[3] ਨੂੰ ਦਾਨ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਪੰਜ ਵਰ੍ਹਿਆ ਦਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕੰਤੂਹਲ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੁਧਰਮ ਰਾਜਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ, ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੀ ਮਾਤਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਸਤੀ ਹੋ ਗਈ। ਇਕ ਦਾਸੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੈ ਗਈ। ਦਾਸੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਦੱਸੀ, ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੀ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਕੰਤੂਹਾਲ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਸੁਧਰਮ ਦਾ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਇਕ ਮੰਤਰੀ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪ ਵਾਪਸ ਕੰਤੂਹਲ ਪੁਰ ਪੁੱਜ ਗਿਆ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਵਾਸਤੇ ਨਿਉਤਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਨਾਲ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਵੀ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮਹਾਤਮਾ ਕੁਝ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਹੱਸ ਪਏ, ਪਰ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਸਮਝਿਆ ਕਿ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਮੇਰੇ ਅੰਨ ਨੂੰ ਭੈੜਾ ਸਮਝ ਕੇ ਮਖ਼ੌਲ ਉਡਾਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਤੋਂ ਹੱਸਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ। ਤਦ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਦਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਾਲਕ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨਹੀਂ ਹਨ ਪਰ ਭਵਿਖ[4] ਵਿਚ ਇਹ ਆਪ ਦਾ ਜਮਾਤਾ (ਜੁਆਈ) ਬਣੇਗਾ ਅਤੇ ਇਹ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਰਾਜਾ ਬਣੇਗਾ।

---

1. ਮੁਆਤਾ (ਚੁਆਤੀ ਲਾਉਣੀ), 2. ਦਾਨ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾ, 3. ਅਚਾਨਕ ਆ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ 4. ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ।

ਰਿਸ਼ੀ ਮਹਾਤਮਾ ਤਾਂ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਲੱਗ ਪਏ ਪਰ ਰਾਜਾ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕੁਬੁੱਧ ਮੰਤਰੀ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਬਾਬਤ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋਇਆ। ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਮਰਵਾਉਣ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। ਅੰਤ ਕੁਬੁੱਧ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਬਾਲਕ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿਉ। ਚੰਡਾਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਉਣੀ ਅਰੰਭ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਹਰੀ ਹਰੀ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੀ "ਜਿਹ ਅਨੁਗ੍ਰਹੁ ਠਾਕੁਰਿ ਕੀਓ ਆਪਿ॥ ਸੇ ਤੈ ਲੀਨੇ ਭਗਤ ਰਾਖਿ॥" ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਪ੍ਰੇਮ ਮਗਨ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਬਾਲਕਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ। ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਦੱਸ ਤੇਰੀ ਕੀ ਇੱਛਾ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਤੂੰ ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੂਰੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ।" ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਠਹਿਰੋ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਉ।" ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੇ ਸਾਲਗ੍ਰਾਮ ਕਢਿਆ ਅਤੇ ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਲੀਨਾ[1] ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਤਾਂ ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਚੰਡਾਲਾਂ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਬਦਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਪੈਰ ਦੀ ਛੇਵੀਂ ਉਂਗਲ ਕੱਟੀ ਅਤੇ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ-ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤੀ। ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਨ ਦਿੱਤਾ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੀ ਰਖਿਆ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਕੀਤੀ।

ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਕ ਮੰਤਰੀ ਕੁਲਿੰਦ ਨੂੰ ਵੀਹ ਕੁ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤ ਸੀ। ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਰਾਜਾ ਕੁਲਿੰਦ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਗਿਆ ਤਦ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਜਿਥੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਇਨ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਕਿਸ਼ੋਰ[2] ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਤੱਕ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਰਾਜ-ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤਰ ਬਣਾ ਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਲਿੰਦ ਰਾਜਾ ਦੇ ਘਰ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਈ ਅਤੇ ਵਧਾਈਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਲੋੜਵੰਦਾਂ, ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਨ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਪਾਂਧੇ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਰਾਜਾ ਕੁਲਿੰਦ ਨੇ ਪੁਛਣਾ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਨੇ ਆਖਿਆ "ਇਹ ਬਾਲਕ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਮਹਾਨ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਰਾਜਾ ਬਣੇਗਾ, ਅਤੇ ਪਰਜਾ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਇਵੇਂ ਕਰੇਗਾ, ਜਿਵੇ ਮਾਂ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਪਾਲਦੀ ਹੈ।"

ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਿਆਣੇ ਪੰਡਤਾਂ ਪਾਸੋਂ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਵਿਦਿਆ ਦਿਵਾਈ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਛੇਤੀ ਹੀ ਚੌਦਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਚੰਗਾ ਮਹੂਰਤ ਕਢਵਾ ਕੇ ਰਾਜ ਤਿਲਕ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਚੰਦਰਹਾਂਸ ਦਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਧਣ ਲੱਗਾ। ਪਾਪੀਆਂ ਦੇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਡੋਲਣ ਲੱਗੇ। ਇਕ ਹੋਰ ਦੁਸ਼ਟ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਫ਼ਤਹਿ ਕਰਕੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ। ਇਵੇਂ ਇਕਾਹਟ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਵਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਭ ਪਰਜਾ ਸੁਖੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਕੁਲਿੰਦ ਨੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਬੇਟਾ! ਦੁਸ਼ਟ-ਬੁੱਧੀ ਮਹਾਂ ਹੰਕਾਰੀ ਰਾਜਾ ਸਾਥੋਂ ਹਮੇਸ਼ਾ

---

1. ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨਾਲ ਇੱਕਮਿੱਕ ਹੋ ਜਾਣਾ, 2. ਭਰ ਜੁਆਨੀ ਵਾਲੇ ਬਾਲਕ।

ਭੇਟਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀਹ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਭੇਟਾ ਭੇਜਣੀ ਯੋਗ ਹੈ।'' ਪਿਤਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਬਿਨੋਦ ਮੰਤਰੀ ਪਾਸ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਵਾਧੂ ਧਨ ਭੇਜਿਆ। ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ-ਬੁੱਧੀ ਵਾਧੂ ਧਨ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਾਧੂ ਧਨ ਕਿਉਂ ਲਿਆਏ ਹੋ? ਬਿਨੋਦ ਨੇ ਆਖਿਆ,''ਰਾਜਾ ਜੀ! ਕੁਲਿੰਦ ਰਾਜਾ ਨੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋ ਲੱਭੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਰਾਜਾ ਥਾਪਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਜਾ ਪਾਸੋਂ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਮਲਾ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਵਾਧੂ ਭੇਜਿਆ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੇ ਇਕ ਗਆਂਡੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਜਿੱਤ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਲਿਆ ਹੈ।''

ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣ ਕੇ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਕੁਬੁੱਧ ਮੰਤਰੀ ਸੜ ਬਲ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਬਿਨੋਦ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਅੰਦਰ ਇਹ ਭੈ ਉਪਜ ਪਿਆ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਸਾਡਾ ਇਲਾਕਾ ਜਿੱਤ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰ ਲਵੇਗਾ। ਉਹਨਾਂ ਫੌਜਾਂ ਸਮੇਤ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਕੁਲਿੰਦ ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਅਤੇ ਕੁਲਿੰਦ ਨੇ ਬੜੇ ਅਦਬ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਟ-ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਜੀ ਆਇਆ ਆਖਿਆ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਭਿਜਵਾ ਕੇ ਦੁਸ਼ਟ-ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਕੁਲਿੰਦ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਝਾੜਾਂ ਪਾਈਆਂ ਕਿ ਤੂੰ ਇਸ ਜਾਂਗਲੀ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਕਿਉਂ ਦਿੱਤਾ?

ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ-ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਕੁਬੁੱਧ ਮੰਤਰੀ ਨਾਲ ਫਿਰ ਸਲਾਹ ਮਸ਼ਵਰਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਹੁਣ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਕੁਟਲ-ਨੀਤੀ[1] ਅਨੁਸਾਰ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਦੇ ਕੇ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇਣ ਦਾ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ, ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਉਹ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੇ ਮਾਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਜਿਸ ਵਿਚ 'ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਬਿਖ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ' ਲਿਖ ਕੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਹੀ ਭੇਜੀ ਗਈ।

ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਮਿੱਤ੍ਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ, ਸੰਤ ਸੁਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸਭ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਰਾਗ[2] ਦ੍ਵੈਖ[3] ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਜਿਸ ਦੀ ਮਤ ਵਿਚ ਖੋਟ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਨੰਦ ਮਗਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਲੈ ਕੇ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਨਗਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਅਰਾਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਰਾਜੇ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਠਹਿਰ ਗਿਆ। ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ ਨੂੰ ਨੀਂਦਰ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਨਿਕਲ ਕੇ ਬਾਹਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਈ।

ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ

ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਇਕ ਅਨੋਖੀ ਖੇਡ ਰਚੀ। ਦੁਸਟ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਕੰਨਿਆ 'ਬਿਖਿਅ ' ਬਾਗ਼ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਸਖੀਆਂ ਸਮੇਤ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦਾ ਸੁੰਦਰ ਮੁੱਖੜਾ ਵੇਖਿਆ। ਬਿਖਿਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਨਿਸਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਯੁਵਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਤੀ ਬਣਾਵਾਂਗੀ। ਬਾਕੀ ਦੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਟੁਰ ਗਈਆਂ ਪਰ ਬਿਖਿਆ ਤਾਂ ਕੀਲੇ ਹੋਏ ਨਾਗ ਵਾਂਙੂੰ ਉਥੇ ਹੀ ਖੜੀ ਰਹੀ। ਉਸ ਨੇ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਚੁੱਕ, ਪੜ੍ਹੀ ਤੁਰੰਤ ਆਪਣੀ ਅੱਖ ਨਾਲੋਂ ਕਜਲ ਉਤਾਰ ਕੇ ਬਿਖ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਿਖਿਆ ਸ਼ਬਦ

---

1. ਭੈੜੀ ਚਾਲ, 2. ਪ੍ਰੇਮ, 3. ਈਰਖਾ।

ਸੁਚੇਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਲਿਖਿਆ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ। ਫੁਰਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਉਥੇ ਹੀ ਰੱਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਜਾ ਰਲੀ।

ਜਦੋਂ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਜਾਗਿਆ ਉਸ ਨੇ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਆਪਣੀ ਜੇਬ ਵਿਚ ਪਾਈ ਤੇ ਰਾਜ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਕੇ, ਦਰਬਾਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ। ਦੋਨੋਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ। ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ। ਘਰ ਵਿਚ ਸਭ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ-ਵਟਾਂਦਰਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਸਜ-ਧਜ ਨਾਲ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬਿਖਿਆ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਣ ਪਿਛੋਂ ਬਿਖਿਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਦਸਿਆ ਕਿ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਤੇ ਲਿਖੇ ਸ਼ਬਦ ਬਿੱਖ ਨੂੰ ਬਦਲ ਕੇ ਬਿਖਿਆ ਮੈਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਦਸੋ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਕੀ ਵੈਰ ਹੈ। ਹਰੀ ਭਗਤ ਚੰਦਹਾਂਸ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਾਡਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਵੀ ਮਨ ਵਿਚੋ ਸਭ ਵਿਚਾਰਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰ। ਬਿਖਿਆ ਅਤੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਕਰਨ ਦੀ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਦੂਤ[1] ਹੱਥ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ।

ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਪੜ੍ਹੀ ਤਾਂ ਗਸ਼ ਖਾ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿੱਗ ਪਿਆ। ਕੁਬੁੱਧ ਮੰਤਰੀ ਨੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ, ਪੱਖਾ ਝੱਲਿਆ, ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਆਂਦਾ। ਕ੍ਰੋਧ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਕੁਲਿੰਦ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ। ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਲੁੱਟ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣਾ ਇਕ ਹੋਰ ਦੂਤ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਬਹੁਤ ਕਾਹਲੀ ਕਾਹਲੀ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਅਪੜਿਆ। ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਪਿਤਾ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਮੰਤਰੀਆਂ ਤੇ ਨਰ ਨਾਰੀਆਂ ਨੇ ਵਧਾਈਆਂ ਦਿਤੀਆਂ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਤਾਂ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਪਰ ਅਖੀਰ ਅੰਦਰ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਬਾਹਰ ਆ ਗਿਆ। ਬਿਨਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਲਾਠੀਚਾਰਜ ਕਰਵਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋਏ। ਰਾਜੇ ਦਾ ਵਿਕਰਾਲ[2] ਰੂਪ ਤੱਕ ਕੇ ਪਰਜਾ ਸਹਿਮ ਗਈ।

ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕੱਲਿਆਂ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਝਿੜਕਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਪਰ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੱਤ੍ਰਕਾ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਖਾਈ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਤਦ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ-ਬੁੱਧੀ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਬੇਟੇ ਮਦਨ! ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ, ਮੇਰੇ ਖੋਟੇ ਲੇਖ ਹਨ।"

ਇਕੱਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਕੁਬੁੱਧ ਮੰਤਰੀ ਨਾਲ ਪੁੱਠੀ ਗੋਂਦ ਗੁੰਦੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਮੇਰੀ ਧੀ ਰੰਡੀ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਮੈਂ ਦਿਲ ਤੇ ਪੱਥਰ ਰੱਖ ਕੇ ਝੱਲ ਲਾਵਾਂਗਾ ਪਰ ਮੈਂ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਜੀਊਂਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਨਿਮਕ ਹਰਾਮ ਨਿਕਲੇ, ਪੈਸੇ ਲੈਕੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਜਿਊਂਦਾ ਹੀ ਛੱਡ ਆਏ। ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੇ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ, ਤਰਲੇ ਕੱਢੇ। ਤਦ ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਖਿਆ,"ਚੰਡਾਲੋ, ਹੁਣ ਤ੍ਰਕਾਲਾਂ ਨੂੰ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਪੁੱਜ ਜਾਵੋ ਅਤੇ ਸਵੇਰੇ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਆਵੇ ਬਿਨਾਂ ਢਿੱਲ-ਮੱਠ ਕੀਤਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਾਰ ਤੁਸੀਂ ਧੋਖਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਸਮੇਤ ਤੁਹਾਡਾ ਘਾਣ-ਬੱਚਾ ਪੀੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।"

ਚੰਡਾਲ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਪਾਸ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, "ਬੇਟਾ!

---

1. ਸੁਨੇਹੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ, 2. ਡਰਾਉਣਾ।

ਸਾਡੀ ਕੁੱਲ ਦੀ ਰੀਤ ਹੈ ਕਿ ਵਿਆਹ ਉਪਰੰਤ ਉਹ ਪੁਰਖ ਦੁਰਗਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰੇ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੁਖੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਦੁਰਗਾ ਮੰਦਰ ਨਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮਹਾਂਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁ ਤੁਸੀਂ ਤੜਕੇ ਉਠਣਾ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਲੈ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆ ਜਾਣਾ। ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਛੜਯੰਤਰ[1] ਰਚ ਕੇ ਖ਼ੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਅਤੇ ਜੋਤਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਕਹੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੱਥਰ ਤੇ ਬੂੰਦ ਪੈਣ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਤੇਰਾ ਜਮਾਤਾ (ਜਵਾਈ) ਹੋਵੇਗਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਾ ਆਈ। ਤੀਸਰੀ ਵਾਰ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਮਰਵਾਉਣ ਦੀ ਖੋਟੀ ਚਾਲ ਰਚ ਲਈ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਜਿਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੈਰ, ਸਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਚਿੱਤ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਸਮਦਰਸੀ ਸੁਭਾ[2] ਵਾਲਾ, ਮੰਦਰ ਵਿਖੇ ਦੁਰਗਾ ਦੀ ਪੂਜਾ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਰੰਗ ਨਿਆਰੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕੰਤੂਹਲ ਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁੱਤਰੀ ਦਾ ਸੁਅੰਬਰ ਰਚਿਆ। ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਉਸ ਸੁਅੰਬਰ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਬਾਬਤ ਪੁੱਛ ਗਿੱਛ ਕੀਤੀ। ਤਦ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਰਾਜਾ ਜੀ! ਮੇਰੇ ਭਣਵਈਏ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਬਨਾਸਪਤੀ ਦੇ ਪੱਤਰਾਂ, ਅਕਾਸ਼ ਦੇ ਤਾਰਿਆਂ ਵਾਂਙੂ ਗੁਣ ਗਿਣੇ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਗਿਆਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਵਾਂਙੂ ਅੱਗੁਣ ਕੋਈ ਨਹੀਂ।" ਰਾਜੇ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਨੇ ਵੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਰਾਜੇ ਨੇ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਤੇਜ ਚਾਲ ਵਾਲੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਰੱਥ ਦੇ ਕੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਨਗਰ ਪਾਸ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਤੜਕਸਾਰ ਦਾ ਵੇਲਾ ਸੀ। ਅੱਗੋਂ ਇਕ ਮਾਮੂਲੀ ਰੱਥ ਤੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਮਿਲ ਪਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਰੱਥਾਂ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਿਲੇ। ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੋਈ। ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਕੰਤੂਹਲ ਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜੇ ਵਲੋਂ ਸੱਦੇ ਜਾਣ ਕਾਰਣ ਪੁੱਜਾ ਹਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੁਣੇ ਹੀ ਸੱਦਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੇ ਬਿਨੇ ਕੀਤੀ ਕਿ ਆਪ ਜੀ ਪਿਤਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਮੈਂ ਦੁਰਗਾ ਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਪੂਜਾ ਵਾਸਤੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।

ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਖਿਆ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਤੂੰ ਕੰਤੂਹਲ ਪੁਰ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਵਾਲਾ ਰੱਥ ਲੈ ਕੇ ਚਲ, ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਵਾਲਾ ਰੱਥ ਲੈ ਕੇ ਦੁਰਗਾ ਮੰਦਰ ਪੂਜਾ ਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਜਦੋਂ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਚੰਡਕਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਪੁੱਜਾ ਤਾਂ ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਲਿਬੜੀਆਂ ਤਲਵਾਰਾਂ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਮਰਿਆ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਚੰਡਾਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਨ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਕਰਕੇ ਹੋਈ। ਜੇਕਰ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਕੀਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ[3] ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਸੀ।

ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕੰਤੂਹਲ ਪੁਰ ਵਿਚ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬੜੀ ਸਜ ਧਜ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਵਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਰਾਜਾ ਨੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਵੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਨੂੰ ਹੀ ਸੰਭਾਲ ਦਿੱਤਾ। ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਵਾਸਤੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਨਗਰ ਪੁੱਜਾ। ਦੂਤ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਜੀ ਆਏ ਹਨ ਪਰ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, ਕੰਤੂਹਲ ਪੁਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਦੀ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਵਿਆਹ ਕੇ ਲਿਆਇਆ ਹੋਣਾ ਹੈ, ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਤਾਂ ਚੰਡੀ ਦੇ ਮੰਦਰ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਗਿਆ ਸੀ।" ਇਹ ਚਰਚਾ ਚੱਲ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ

---

1. ਵਲ ਛਲ ਭਰਪੂਰ ਸਕੀਮ, 2. ਮਿਤ੍ਰ ਦੁਸ਼ਮਣ ਨੂੰ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ, 3.ਕੀਤੇ ਪਾਪਾਂ ਬਾਰੇ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।

ਜੀ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ।

ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਖੇਡ ਨੂੰ ਆਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਤੋਂ ਪੁਛਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੂੰ ਤਾਂ ਚੰਡੀ ਮੰਦਰ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਗਿਆ ਸੈਂ? ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਚੰਡੀ ਮੰਦਰ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਮੈਨੂੰ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਿਲੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਮਜਬੂਰ ਕਰਕੇ ਕੌਤੂਹਲ ਪੁਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪ ਮੇਰੀ ਥਾਂ ਚੰਡੀ ਮੰਦਰ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁਧੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਪਾਸੋਂ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਦਾ ਚੰਡੀ ਮੰਦਰ ਜਾਣਾ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਮੂਰਛਤ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਪਗੜੀ ਮੁਕਟ ਧਰਤੀ ਤੇ ਡਿਗ ਪਏ। ਮੰਤਰੀਆਂ ਪੱਖਾ ਝਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ਤਾਂ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਹਾਇ ਹਾਇ ਕਰਦਾ ਰਾਜਾ ਹੋਸ਼ ਵਿਚ ਆਇਆ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ! ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਮਰਵਾਉਣ ਦਾ ਧ੍ਰੋਹ[1] ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਰੋਂਦਾ ਕੁਰਲਾਉਂਦਾ ਚੰਡਕਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਵੱਲ ਭੱਜਾ, ਪਿਛੇ ਪਿਛੇ ਅਮੀਰ ਵਜ਼ੀਰ ਰਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਪਰਵਾਰ ਵੀ ਰੋਂਦੇ ਕੁਰਲਾਉਂਦੇ ਚੰਡਕਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਚੰਡਕਾ ਦੇ ਮੰਦਰ ਪੁੱਜ ਗਿਆ।

ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਮੋਇਆ ਪਿਆ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਅਤੇ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ। ਸਭ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਧਾਹਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਵਣ ਲੱਗੇ। ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਰੋਂਦਾ ਕੁਰਲਾਉਂਦਾ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਬੇਟਾ ਮਦਨ! ਮੇਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਤੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਮਿਲਿਆ?" ਰਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵੈਣ, ਕੀਰਨੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁਖਦਾਈ ਅਸਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਸਭ ਲੋਕ ਪੁਕਾਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਕਾਰਨ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋਈ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਲਾਹਣਤਾਂ ਪਈਆਂ। ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਦੁੱਖ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਦੇ ਔਤਰੇ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਦੁੱਖ, ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਪਈਆਂ ਫਿਟਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ, ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਫਲ ਨਰਕ ਭੋਗਣ ਦਾ ਦੁੱਖ, ਭਗਤ ਨਾਲ ਖ਼ਾਹ-ਮਖ਼ਾਹ ਵੈਰ ਕਰਨ ਦਾ ਦੁੱਖ, ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਪਕੀਰਤੀ[2] ਫੈਲਣ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਰਾਜਾ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਦੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਪੀੜਤ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਪੁੱਤਰੀ ਬਿਖਿਆ ਵੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਮੂਰਛਤ ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਈ, ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਇਆ, ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਈ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗਮਈ ਵੇਗ ਵਿਚ ਹੀ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ, "ਹੇ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਪਤੀ ਜੀ, ਆਪ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਭਗਤ ਹੋ। ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਜੀ! ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਸਹੁਰੇ ਦਾ ਘਰ ਅੱਗੋਂ ਵਾਸਤੇ ਵਸਦਾ ਰਹਿ ਜਾਏ ਕਿਉਂਕਿ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਵੀ ਗ਼ਮ ਨਾਲ ਬੇਹੋਸ਼ ਪਿਆ ਦਮ ਤੋੜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

ਬਿਖਿਆ ਦੀਆਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਨਾਲ ਅਤੇ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਭਗਤ ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਦ੍ਰਵ[3] ਗਿਆ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਜੁੜ ਗਏ। ਪ੍ਰੇਮ-ਵੱਸ ਹੋਏ ਚੌਥੇ ਪਹਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਤੇ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਦੋਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁੜ ਜੀਉਂਦੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਜੈ ਜੈ ਕਰਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਵੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਸ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖ਼ਾਹ-ਮਖ਼ਾਹ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਘੋਰ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਮੰਗੀ।

---

1. ਧੋਖਾ, 2. ਬੇਇਜ਼ਤੀ, 3. ਨਰਮ ਹੋ ਗਿਆ।

ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦਾ ਕੰਮ ਮਦਨ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਤਾ। ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਜੀ ਬਿਖਿਆ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਕੰਤੂਹਲ ਪੁਰ ਪੁੱਜ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਕੁਲਿੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆ। ਕੰਤੂਹਲ ਪੁਰ ਵਿਚ ਧਰਮ ਦਾ ਰਾਜ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਊਚ-ਨੀਚ ਨੂੰ ਸਮਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਈ।

ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ! ਵੇਖ, ਧ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਨੇ ਭਗਤ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਮਾਇਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਲੂਤੀ ਲਾਈ, ਆਪਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਵਾਇਆ, ਮੌਤ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੀ, ਸਾਰੀ ਪਰਜਾ ਅਤੇ ਪਰਵਾਰ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਵਾਇਆ। ਕਦੀ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਦੋਂ ਸੁਖੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੁਖ ਬਖ਼ਸ਼ਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਮਿਹਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਉਸ ਦੀ ਚੰਦ੍ਰਹਾਂਸ ਵਾਂਙੂੰ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਖਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਵਾਕ ਹੈ:-

"ਸੰਤਨ ਦੁਖ ਪਾਏ ਤੇ ਦੁਖੀ॥ ਸੁਖ ਪਾਏ ਸਾਧੁਨ ਕੇ ਸੁਖੀ॥"

ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਬਚਨ ਸਰਬ-ਕਾਲ ਸੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ:-

ਨਿਸਿ[1] ਬਾਸੁਰ[2] ਨਖਿਅਤ੍ਰ ਬਿਨਾਸੀ ਰਵਿ[3] ਸਸੀਅਰ[4] ਬੇਨਾਧਾ[5] ॥
ਗਿਰਿ[6] ਬਸੁਧਾ[7] ਜਲ ਪਵਨ ਜਾਇਗੋ ਇਕਿ ਸਾਧ ਬਚਨ ਅਟਲਾਧਾ॥੧॥
ਅੰਡ ਬਿਨਾਸੀ ਜੇਰ ਬਿਨਾਸੀ ਉਤਭੁਜ ਸੇਤ ਬਿਨਾਧਾ॥
ਚਾਰਿ ਬਿਨਾਸੀ ਖਟਹਿ ਬਿਨਾਸੀ ਇਕ ਸਾਧ ਬਚਨ ਨਿਹਚਲਾਧਾ॥੨॥
(ਸਾਰੰਗ ਮ: ੫)

ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖਾਂ ਦੇ ਬਚਨ "ਹੇ ਦੁਸ਼ਟ ਬੁੱਧੀ ਇਹ ਬਾਲਕ ਤੇਰਾ ਜਮਾਤਾ ਹੋਵੇਗਾ ਅਤੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਮਹਾਨ ਰਾਜਾ ਬਣੇਗਾ" ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਹੋਏ। ਸੋ ਮਹਾਂ-ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੱਚ ਸਮਝਣੇ ਚਾਹੀਏ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਪਵਿਤ੍ਰ ਬਾਣੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਤ ਹੈ। ਸ਼ਰਧਾ, ਪਿਆਰ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਦਸਾਂ ਪਤਿਸਾਹੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਜੋਤਿ ਸਮਝ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਨਾਲ, ਗੁਰ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕ ਕੇ, ਜ਼ਾਤ ਵਰਨ, ਊਚ ਨੀਚ ਦੇ ਭੇਦ ਭਾਵ ਗੁਆ ਕੇ, ਰਾਗ ਦਵੇਖ ਤੋਂ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਉਚਿਆਂ ਰੱਖ ਕੇ ਸੰਗਤ ਤੇ ਪੰਗਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਾਇਮ ਰਖਦਿਆਂ ਪਵਿੱਤ੍ਰ ਕੇਸਰੀ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਧੁਜਾ ਫਹਿਰਾਉਂਦੇ, ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸੱਜ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗਊ ਗ਼ਰੀਬ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ੁਮੇਂਵਾਰੀ ਨਿਭਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਹੀ "ਪੂਰਨ ਜੋਤਿ ਜਗੈ ਘਟਿ ਮਹਿ॥" ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਚਾਨਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

-0-

1. ਰਾਤ, 2. ਦਿਨ, 3. ਸੂਰਜ, 4. ਚੰਦਰਮਾ, 5. ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, 6. ਪਹਾੜਾਂ, 7. ਧਰਤੀ।

ਕਾਂਡ-30

ਸਵਰੀ (ਭੀਲਣੀ)

ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਹਰਿ ਜਪਤਿਆ ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਪਾਇ॥

ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ ਦੀ ਪਾਈ ਅਖੌਤੀ ਜ਼ਾਤ ਵੰਡ ਨੂੰ ਨੇਕ ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੇ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਵੰਡ ਅਨੁਸਾਰ ਚੰਡਾਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਛੋਟੀ ਜ਼ਾਤ ਭੀਲ ਮਿਥੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ (ਖਤ੍ਰੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਸੂਦ, ਵੈਸ) ਸਭ ਨੂੰ ਸਾਂਝਾ ਹੈ। ਪਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦ ਵੇਲੇ ਇਵੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜ਼ਾਤ ਅਭਿਮਾਨੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹਰ ਜ਼ਾਤ ਵਿਚ ਭਗਤ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਜ਼ਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧਤਾ ਸਮੇਂ ਮੂੰਹ ਦੀ ਖਾਣੀ ਪਈ।

ਇਵੇਂ ਹੀ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਸਵਰੀ ਭੀਲਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਵਿਆਹੀ ਗਈ ਤਾਂ ਖਲੜੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਚਾਹੁਣ ਵਾਲਾ ਪਤੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰੂਪ ਜਾਣ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਛਡ ਆਇਆ। ਇਕੱਲੀ ਔਰਤ ਸਵਰੀ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪਤੀ ਨੂੰ ਲੱਭਦੀ ਰਹੀ। ਵਿਜੋਗ[1] ਵਿਚ ਰੋਂਦੀ ਫਿਰੀ। ਪਰ ਪਤੀ ਤਾਂ ਆਪ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਿਜੋਗਣ ਭੀਲਣੀ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿਚਾਰ ਆਈ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ। ਪਤੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਤਿਆਗ ਗਿਆ।

ਮਨ ਨੂੰ ਧੀਰਜ ਦੇ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਮਨ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਕਰ ਕੇ ਪੰਪਾ ਨਾਂ ਦੇ ਸਰੋਵਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਡੇਰਾ ਲਾ ਲਿਆ। ਉਸ ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਰਿਸ਼ੀ, ਮੁਨੀ ਤਪੱਸਵੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਜਲ ਛਕਣ ਲਈ ਆਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਉਹਨਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਤੁੱਛ[2] ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਭਾਵਨਾ[3] ਉਤਪਨ ਹੋਈ। ਜਿਸ ਰਸਤੇ ਰਿਸ਼ੀ ਮੁਨੀ ਆਉਂਦੇ ਉਸ ਰਸਤੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਦੀ ਝਾੜੂ ਫੇਰ ਕੇ ਸਾਫ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਸਾਫ ਸੁਥਰੀ ਮਿੱਟੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮਾਂ ਵਿਚ ਬਰਤਨ ਆਦਿ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਰੱਖ ਆਉਂਦੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਸੇਵਾ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਰ ਮੂਰਖ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਮਝਣ ਲੱਗੇ ਕਿ ਭੀਲਣੀ ਸਵਰੀ ਸਾਡੀ ਤਪੱਸਿਆ ਵਿੱਚੋਂ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੀਲਣੀ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਕੁੱਟਿਆ।

ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੇ ਸਿਰਫ ਇੱਕ ਭੀਲਣੀ ਨਾਲ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਭੈੜਾ ਵਤੀਰਾ ਨਹੀਂ ਵਰਤਿਆ

1. ਵਿਛੋੜੇ, 2. ਮਾਮੂਲੀ, 3. ਇੱਛਾ।

ਸਗੋਂ ਅਣਗਿਣਤ ਨੇਕ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਆਪ ਵੀ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੜੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੰਗ ਕੀਤਾ। ਅਭਿਮਾਨ ਚਾਹੇ ਜ਼ਾਤ ਦਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਡਿਆਈ ਦਾ, ਇਹ ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਨਫਰਤ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨੇਕ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚ ਫਸੇ ਮੂਰਖ ਜ਼ਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਦੀ ਕਾਲੀ ਕਰਤੂਤ[1] ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਏ। ਉਹਨਾਂ ਆਖਿਆ, "ਮੂਰਖੋ! ਈਸ਼ਵਰ ਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ ਪਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਲ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਣੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਰੰਤ ਭੀਲਣੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਓ।"

ਜਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੇ ਸਵਰੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਸਵਰੀ ਦੇ ਗੋਡੇ ਸੱਟਾਂ ਕਾਰਨ ਦੁਖਦੇ ਸਨ, ਸਰੀਰ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਣ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਡਿਗਦੀ ਢਹਿੰਦੀ ਮਤੰਗ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਮਤੰਗ ਰਿਸ਼ੀ ਦਾ ਜਨਮ ਭਾਵੇਂ ਉੱਚੀ ਜ਼ਾਤ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਜ਼ਾਤ ਅਭਿਮਾਨ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਹ ਸਭਨਾਂ ਜੀਵਾਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਜੋਤਿ ਤੱਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਭੀਲਣੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੁਸ਼ਟ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਮੇਰੇ ਆਸ਼ਰਮ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਝੌਂਪੜੀ ਬਣਾ ਲੈ ਅਤੇ ਰਾਮ-ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਪ੍ਰੇਮ-ਪੂਰਵਕ ਕਰੀ ਜਾ।"

ਇਵੇਂ ਸਵਰੀ ਦਾ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਜਪਦਿਆਂ ਸੁਖ ਪੂਰਵਕ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਕੁਦਰਤ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਭੋਲੀ ਸਵਰੀ ਨੂੰ ਜ਼ਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀ ਖ਼ਾਹ-ਮਖ਼ਾਹ ਤੰਗ ਕਰਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਨਾਲ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰਿਆ ਬੀਤਣ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲਾ ਦੁੱਖ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੀ ਭੁੱਲ ਕਾਰਨ ਹੋਰ ਵਾਪਰਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੰਪਾ ਸਰੋਵਰ ਤੋਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸ ਤੇ ਭੀਲਣੀ (ਸਵਰੀ) ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਪੈ ਗਿਆ। ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਨੇ ਭੀਲਣੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫਿਟਕਾਰਾ ਪਾਈਆਂ ਅਤੇ ਬੁੜਬੁੜ ਕਰਦਾ ਮੁੜ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੰਪਾ ਸਰੋਵਰ* ਤੇ ਪੁੱਜਾ। ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਜਲ ਜਿਹੜਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਿਰਮਲ ਸਵੱਛ ਸੀ ਹੁਣ ਉਹ ਦੁਰਗੰਧ ਭਰਿਆ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆ ਮਕੌੜਿਆ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਤੱਕਿਆ। ਅਗਿਆਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਸਮਝ ਨਾ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਖੂਹ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲਿਆ। ਜ਼ਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੇ ਮਤੰਗ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਨੂੰ ਪੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਛੇਕ (ਕੱਢ) ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਭੋਜਨ ਛਕਣ ਬੈਠੇ ਤਾਂ ਭੋਜਨ ਵੀ ਦੁਰਗੰਧ ਅਤੇ ਕੀੜਿਆਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਤੱਕਿਆ। ਫਿਰ ਵੀ ਮੂਰਖਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਨਾ ਹੋਇਆ, ਜਿਵੇਂ ਉੱਲੂ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹੇ ਦਾ ਕੁਝ ਵੀ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਮੂਰਖ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਗ਼ਲਤੀ ਕਾਰਨ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੰਗੀ ਮਿਲੀ, ਜਿਵੇਂ ਕੁਸੰਗਤ ਕਾਰਨ ਕੁਸ਼ਲਤਾ[2] ਜਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਕੁਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਦੁਖ ਹੋਇਆ।

ਇਕ ਨਦੀ ਰਿਖਯਮੂਕ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਨਿਕਲਦੀ ਉਸਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਝੀਲ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਪੰਪਾ ਸਰੋਵਰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਇਸਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਮਾਂਡਕਿਨ ਰਿਸ਼ੀ ਨੇ ਤਪ ਕੀਤਾ ਸੀ

1. ਭੈੜੇ ਕੰਮ, 2. ਸੁੱਖ ਸਾਂਦ (ਖੁਸ਼ੀ)

ਇਸੇ ਤੰਗੀ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਮਤੰਗ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਨੇ ਅੰਤਮ ਸਮਾਂ ਨੇੜੇ ਢੁਕਿਆ ਸਮਝ ਕੇ ਭੀਲਣੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਤੂੰ ਉਹਨਾਂ ਮੂਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਤੋ ਬਚਣਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਕੇ ਰਾਮ ਰਾਮ ਜਪਣਾ, ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਆਪ ਹੀ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਇਥੇ ਆ ਕੇ ਤੈਨੂੰ ਦਰਸ਼ਨ ਬਖ਼ਸ਼ਣਗੇ। ਮਤੰਗ ਰਿਸ਼ੀ ਜੀ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਗਏ। ਸਵਰੀ ਅਤਿਅੰਤ ਦੁਖੀ ਹੋਈ ਪਰ ਸੁਖ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਉਥੇ ਬੈਠੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹੀ।

ਦਸਰਥ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ, ਸੀਤਾ ਅਤੇ ਲਛਮਣ ਜੀ ਚੌਦਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਬਨਵਾਸ ਭੋਗਣ ਹਿਤ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਨਵਾਸ ਸਮੇਂ ਹੀ ਰਾਵਣ ਭੇਸ ਬਦਲ ਕੇ ਸੀਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਲਛਮਣ ਜੀ ਅਤੇ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਸੀਤਾ ਜੀ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ ਜਿਥੇ ਭੀਲਣੀ ਰਹਿ ਰਹੀ ਸੀ।

ਜਦੋਂ ਸਵਰੀ ਨੇ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੂੰ ਆਉਂਦਿਆ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨੀਚ ਸਮਝ ਕੇ ਲੁਕ ਗਈ। ਤਦ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ। ਤਦ ਨੀਵੀਂ ਨਜ਼ਰ ਕਰਕੇ, ਗਲ ਵਿਚ ਪੱਲਾ ਪਾ ਕੇ, ਚਰਨਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੁੱਜ ਕੇ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਕੇ ਉਠਾ ਲਿਆ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਸਵਰੀ ਦੇ ਸਭ ਦੁੱਖ ਮਿਟ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਇੱਕਠੇ ਕਰਕੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਬੇਰ ਭੇਟ ਕੀਤੇ। ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਬੇਰ ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਵੀਰ ਲਛਮਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ। ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਪਿਆਰ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਰੂਪੀ ਰਸ ਭਰੇ ਬੇਰਾਂ ਨੂੰ ਛਕ ਗਏ। ਪਰ ਲਛਮਣ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਫ਼ਰਤ ਕਾਰਨ ਪਿਛਾਂਹ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ, "ਸਵਰੀ ਅਜਿਹੇ ਮਿੱਠੇ, ਸੁਆਦਲੇ ਫਲ ਮੈਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੇ, ਆਪ ਦੇ ਬੇਰਾਂ ਦਾ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਅਨੰਦ ਆਇਆ ਹੈ।"

ਜਦੋਂ ਮੱਤ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਸਵਰੀ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਆਏ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਜਲ ਬਲ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਆਸਾਡਾ ਆਸ਼ਰਮ ਛੱਡ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਭੀਲਣੀ ਦੇ ਆਸ਼ਰਮ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਮਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਗਿਣਤੀਆਂ ਗਿਣਨ ਪਿਛੋਂ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਚਲ ਪਏ। ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ। ਰਿਸ਼ੀ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਗਏ ਅਤੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਦੀਨਬੰਧੂ ਜੀ! ਪੰਪਾ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਜਲ ਬਦਬੂਦਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੀੜੇ ਪੈ ਗਏ ਹਨ। ਜਲ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹ ਕਾਰਨ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹਾਂ, ਸੁ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਅਸਾਡਾ ਇਹ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾਲਤਾ ਕਰੋ ਜੀ।" ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਚਰਨ ਧੋ ਕੇ ਜਲ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਪਾ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿਓ। ਜਲ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਜਲ ਦੁਰਗੰਧ ਅਤੇ ਕੀੜੇ ਮਕੌੜਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਸ਼ੰਕਾਵਾਦੀ[1] ਮੁਨੀ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਵਾਪਸ ਆ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, "ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ! ਜਲ ਤਾਂ ਗੰਦਾ ਹੀ ਰਿਹਾ।" ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਬੋਲੇ, "ਸਾਧੂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਅਵੱਗਿਆ ਸਾਧੂ ਹੀ ਦੂਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਪੰਪਾ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਭੀਲਣੀ

---

1. ਮਨ ਵਿਚ ਸੰਸੇ ਰਖਣ ਵਾਲਾ।

ਦੇ ਚਰਨ ਧੋ ਕੇ ਜਲ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਪਾਓ।" ਮੁਨੀਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਅੰਦਰ ਨਫ਼ਰਤ ਸੀ, ਪਰ ਲੋੜ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਭੀਲਣੀ ਦੇ ਚਰਨ ਧੋ ਕੇ ਜਲ ਪੰਪਾ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਰੋਵਰ ਦਾ ਜਲ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗੂ ਬਿਲਕੁਲ ਸ੍ਵਛ ਅਤੇ ਨਿਰਮਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਪਿਆਰੀ ਹੈ, ਜ਼ਾਤ ਪਾਤ, ਸੁਚ ਸੰਜਮ ਕੇਵਲ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਹਨ।

ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਮੁਖ਼ਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਮਨੋਹਰ ਬਚਨ ਸੁਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਸ਼ਰਮ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਵਰੀ ਨੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ, "ਆਪ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਵਿਚੋਂ ਤਾਰਨਹਾਰ ਹੋ। ਮੈਂ ਮੱਤ-ਹੀਣ, ਕੁਚੀਲ, ਨੀਚ ਜ਼ਾਤ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਰਨਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।" ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਨੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਿਤੀ ਅਤੇ ਆਖਿਆ, "ਸਵਰੀ! ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪੁਰਸ਼, ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਣਗੇ, ਤੂੰ ਤਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਖਾਣ ਹੈਂ। ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।"

ਨੌਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

੧. ਮਹਾਂ-ਪੁਰਖਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ। ੨. ਹਰੀ ਕੀਰਤਨ-ਕਥਾ ਸੁਣਨੀ। ੩. ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ। ੪. ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ। ੫. ਸੁੱਖ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਹਰ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਸਮ (ਬਰਾਬਰ) ਰਹਿਣਾ। ੬. ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਰੂਪ ਸਮਝ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ੮. ਕਿਸੇ ਦੇ ਦੋਸ਼ ਨਾ ਵਿਚਾਰਨੇ, ਯਥਾ ਲਾਭ ਤਥਾ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਰਹਿਣਾ। ੯. ਸਰਲ ਸੁਭਾ, ਛਲ-ਕਪਟ ਫਰੇਬ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਤਵਾਦੀ ਹੋਣਾ।

ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋ ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਭਗਤੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰੇ, ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ, ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਕਿਰਪਾ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਭੀਲਣੀ ਅੰਦਰ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਕਾਂਗ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰ ਉੱਠੀ, ਨੇਤਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਲ ਵਗਣ ਲੱਗਾ। ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਅਜਿਹਾ ਸੀਸ ਧਰਿਆ ਕਿ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗ ਗਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਅੱਪੜ ਗਈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

-0-

ਕਾਂਡ–31

ਦ੍ਰੋਪਤੀ

ਅੰਦਰਿ ਸਭਾ ਦੁਸਾਸਣੈ ਮਥੇ ਵਾਲ[1] ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਆਂਦੀ॥
ਦੂਤਾ ਨੋ ਫੁਰਮਾਇਆ ਨੰਗੀ ਕਰਹੁ ਪੰਚਾਲੀ ਬਾਂਦੀ॥
ਪੰਜੇ ਪਾਂਡੋ ਵੇਖਦੇ ਅਉਘਟਿ[2] ਰੁਧੀ[3] ਨਾਰਿ ਜਿਨਾਂ ਦੀ॥
ਅਖੀ ਮੀਟ ਧਿਆਨੁ ਧਰਿ ਹਾਹਾ ਕ੍ਰਿਸਨ ਕਰੈ ਬਿਲਲਾਂਦੀ॥
ਕਪੜ ਕੋਟੁ ਉਸਾਰਿਓਨੁ ਥਕੇ ਦੂਤ ਨ ਪਾਰਿ ਵਸਾਂਦੀ॥
ਹਥ ਮਰੋੜਨਿ ਸਿਰ ਧੁਣਨਿ[4] ਪਛੋਤਾਨਿ ਕਰਨਿ ਜਾਹਿ ਜਾਂਦੀ॥
ਘਰ ਆਈ ਠਾਕੁਰ ਮਿਲੇ ਪੈਜ ਰਹੀ ਬੋਲੇ ਸ਼ਰਮਾਂਦੀ॥
ਨਾਥ ਅਨਾਥਾਂ ਬਾਣ ਧੁਰਾਂ ਦੀ॥੮॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਦਰੁਪਦ ਰਾਜੇ ਦੀ ਪੁਤ੍ਰੀ, ਜਿਹੜਾ ਪੰਚਾਲ (ਪੰਜਾਬ) ਦਾ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਪੁਤ੍ਰੀ ਦਾ ਸੁਅੰਬਰ ਰਚਾਇਆ। ਮੱਛੀ ਦੀ ਅੱਖ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਤੇਲ ਵਿਚ ਵੇਖ ਕੇ ਤੀਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਅਰਜਨ ਨੇ ਇਹ ਰਸਮ ਪੂਰੀ ਕਰਕੇ ਸੁਅੰਬਰ ਜਿੱਤ ਲਿਆ, ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੇ ਪੰਜ ਪਤੀ ਹੋਏ। ਅੰਤ ਪੰਜੇ ਪਾਂਡਵਾ ਸਮੇਤ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਹਿਮਾਲਾ ਪਹਾੜ ਵੱਲ ਚਲੇ ਗਏ ਸਨ।

1. ਜੂੜੇ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ , 2. ਔਕੜ ਵਿਚ, 3. ਫਸੀ ਹੋਈ, 4. ਸਿਰ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੀਵਨ-ਕਥਾ

ਬਸਤ੍ਰ ਛੀਨਤ[1] ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਰਖੀ ਲਾਜ॥

ਪੰਜੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਅਤੇ ਕੌਰਵਾਂ ਦੀ ਸਾਖੀ ਮਹਾਂ-ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਬਕ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਦਰੋਪਤੀ ਜੀ ਬਾਬਤ ਸੰਖੇਪ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ ਧਰਮ ਪੁੱਤ੍ਰ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਸੂਯੱਗ ਅਰੰਭ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਦੀਨਾਬੰਧੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਦੁਰਯੋਧਨ (ਆਪਣੇ ਭਰਾ) ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਦ ਲਿਆ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਪਦਮ ਵੇਖ ਕੇ ਧਨ ਵੰਡਣ ਵਾਸਤੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੂੰ ਲਾ ਦਿਤਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਦੁਰਯੋਧਨ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ, ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸਨੇ ਦਸ ਗੁਣਾਂ ਵਧ ਧਨ ਖਰਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਈਰਖਾ-ਵੱਸ ਹੋਇਆ ਧਨ ਵੱਧ ਖਰਚਦਾ ਗਿਆ। ਧਨ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਗੁਣਾਂ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਕਿਸੇ ਪਰਕਾਰ ਦੀ ਤੋਟ ਨਾ ਆਈ। ਘਰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਦੁਸਾਸਨ ਦੇ ਭਰਾ ਸਕੁਨ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਬਣਾਈ ਕਿ ਜਦ ਤੱਕ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦਾ ਧਨ ਨਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਓਨਾ ਚਿਰ ਸਾਡੀ ਜਿੱਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਮੰਦ-ਭਾਵਨਾ[2] ਮਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਚੌਪੜ ਖੇਡਣ ਲਈ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ। ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਜੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕੁੱਟਲਤਾ ਨੂੰ ਤਾੜ ਗਏ ਪਰ ਚਾਲਬਾਜ਼ ਮੂਰਖ ਸਕੁਨ (ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੇ ਭਰਾ) ਨੇ ਤਰਕ ਮਾਰ ਕੇ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਨੂੰ ਖੇਡਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰ ਲਿਆ।

ਹੇ ਆਤਮਾ! ਭਾਵੀ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਵੇਖ, ਸਭ ਭਰਾ ਵਰਜ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਭਾਵੀ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਦਰੋਪਤੀ ਸਮੇਤ ਸਭ ਕੁਝ ਹਾਰ ਗਿਆ ਅੰਤ ਮਾਯੂਸ ਹੋ ਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਨਹੁੰਆਂ ਨਾਲ ਖੋਦਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਗੋਡਿਆ ਤੇ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਦਾਸੀ ਸਮਝਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਦੁਸਾਸਨ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜ ਕੇ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਲਿਆਓ। ਜਦੋਂ ਰਾਜਾ ਰਾਜਸੀ ਮਦ ਵਿਚ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਸੁਚੱਜੀ ਨੀਤੀ ਤਿਆਗ ਕੇ ਕੁਟਲਨੀਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲਵੇ ਤਾਂ ਪਰਜਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕਸ਼ਟ ਝਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਨਸਾਨੀਅਤ ਦੇ ਰਸਤੇ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇਕ, ਭਲੇਮਾਣਸ, ਸੱਚੇ ਸੁੱਚੇ ਮਹਾਂਪੁਰਖਾਂ, ਭਗਤਾਂ, ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨੇਕ ਸਲਾਹਾਂ ਕਠੋਰ ਹਿਰਦਿਆਂ ਤੇ ਅਸਰ ਕਰਨੋਂ ਹਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਦੁਸਾਸਨ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਭਾਲਣ ਲੱਗਾ। ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਉਸ ਨੇ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੱਭ ਲਿਆ। ਬੇ-ਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਤੋਂ ਫੜਿਆ ਅਤੇ ਧੂਹ ਕੇ ਬਾਹਰ ਲੈ ਆਇਆ। ਭੈੜੇ ਸ਼ਬਦ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਆਖੇ, ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਵੀ ਦੁਸ਼ਟ ਦੁਸਾਸਨ ਪਾਸੋਂ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਛੁਡਵਾ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਦਰੋਪਤੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਬਲ ਵਰਤਿਆ, ਜਤਨ ਕੀਤੇ, ਹਾਲ-ਪਾਰ੍ਹਿਆ[3] ਕੀਤੀ ਪਰ ਉਸ ਮੂਰਖ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਨੂੰ ਦਇਆ ਨੇ ਬਿਲਕੁਲ

---

1. ਖੋਹਣਾ (ਲਾਹੁਣਾ), 2. ਭੈੜੇ ਵਿਚਾਰ, 3. ਚੀਕ ਪੁਕਾਰ ਕਰਨਾ।

ਨਾ ਟੁੱਟਿਆ। ਉਹ ਪਸ਼ੂ ਵਾਂਙੂ ਧੂਹ ਕੇ ਹੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਲੈ ਆਇਆ। ਦਰੋਪਤੀ ਬੇਹੋਸ਼ ਹੋ ਗਈ।

ਦਰੋਪਤੀ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਬੇਪਤੀ ਨੂੰ ਪੰਜੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ। ਭੀਮ ਸੈਨ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਇਆ ਪਰ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਾਰਨ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਵੇਖੋ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜੇ ਪਾਂਡਵ ਬਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਤਸੀਹਿਆਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਨਾ ਸਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਚਨਬੱਧ ਸਨ। ਬੇਨਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਪਰ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਗੋਂ ਦਰੋਪਤੀ ਨੂੰ ਭਰੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਨਗਨ ਕਰਕੇ ਬੇਪਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਝੀ ਵਿਉਂਤ ਬਣਾ ਕੇ ਦਰੋਪਤੀ ਦੇ ਬਸਤਰ ਉਤਾਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਪੰਜੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਗਨ ਕਰਕੇ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਨੇ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬਿਠਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ।

ਦਰੋਪਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਬਸਤਰ ਫੜਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਅਸਫਲ ਰਹੀ। ਅੰਤ ਹਾਰ ਕੇ ਸਭ ਆਸਰੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇਂ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ, "ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ! ਮੈਂ ਅਵਗੁਣਹਾਰੀ ਹਾਂ, ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕੀਤੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਹੀ ਫਲ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਬਚਾ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਲੱਜਾ ਰਖਣੀ ਜੀ।"

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੁਆਰਕਾ ਵਿਖੇ ਸਨ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਅਰਬ-ਖਰਬ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਬਸਤਰ ਧਰਤੀ ਤੇ ਵਿਛਾ ਦਿਤੇ। ਰੁਕਮਣ ਨੇ ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ, ਤਦ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਦੁਸ਼ਟ ਚੌਂਕੜੀ ਦਰੋਪਤੀ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੀ ਪੱਤ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਖੇਡ ਵਰਤਾਈ ਹੈ।

ਦੁਸ਼ਟ ਚੌਂਕੜੀ ਭਰੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਬਸਤਰ ਉਤਾਰਨ ਲੱਗੀ। ਇਕ ਬਸਤਰ ਉਤਾਰਦੀ ਤਾਂ ਹੇਠੋਂ ਹੋਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨੇ ਹੋਏ ਨਿਕਲ ਆਉਣ। ਕਪੜਿਆਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਗਏ। ਦੁਸਾਸਨ ਬਿਲਕੁਲ ਹਾਰ ਗਿਆ। ਬਿਦਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ "ਦੁਸ਼ਟਾ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਹਟਿਆ ਹੈਂ ਜੇਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੁਠੀ ਮੱਤ ਨਾਲ ਇਹ ਕੁਕਰਮ ਨਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਕਿੰਨਾ ਚੰਗਾ ਰਹਿੰਦਾ।" ਭੀਮ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਬਾਹਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਤੋੜਾਂਗਾ। ਬਾਕੀ ਸਭਾ ਦਰੋਪਤੀ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਈ। ਸਿਰਫ ਦੁਰਯੋਧਨ, ਕਰਨ, ਸਕੁਨ ਅਤੇ ਦੁਸਾਸਨ ਇਹ ਚਾਰੇ, ਆਪਣਾ ਭੈੜਾ ਸੰਕਲਪ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸ਼ਰਮ ਦੇ ਮਾਰੇ ਅਫ਼ਸੋਸ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਸਨ।

ਸਭਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਿਆਣੇ ਪੁਰਖ ਭੀਸ਼ਮ ਪਿਤਾਮਾ ਅਤੇ ਦਰੋਣਾਚਾਰਯ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਕਿ ਕੌਰਵਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਹੁਣ ਨੇੜੇ ਢੁਕਿਆ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੋਕ ਵੀ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਘੋਰ ਪਾਪ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂ ਲਾਜ ਰੱਖੇ ਉਸਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪੰਜੇ ਪਾਂਡਵ ਅਤੇ ਦਰੋਪਤੀ ਘਰ ਪੁੱਜ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

"ਦੁਹਸਾਸਨ ਕੀ ਸਭਾ ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਅੰਬਰਾ[1] ਲੇਤ ਉਬਾਰੀਅਲੇ[2]॥"

....

"ਪੰਚਾਲੀ ਕਉ ਰਾਜ ਸਭਾ ਮੈ ਰਾਮ ਨਾਮ ਸੁਧਿ ਆਈ॥"

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਵੇਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਤ ਵਾਰ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕੀਤਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲਾਜ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਰਹੀ। ਦੁੱਖਾਂ ਕਸ਼ਟਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੇਵਲ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਹਨ। ਤਾਂ ਤੇ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰੋ।ਦ੍ਰੋਪਤੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

---

1. ਬਸਤਰ, 2. ਰੱਖਿਆ ਕਰਨੀ, ਬਚਾਉਣਾ।

ਕਾਂਡ–32

ਪੂਤਨਾ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਦੇ ਹਨ:–

ਜੇਕਰ ਉਧਰੀ ਪੂਤਨਾ ਵਿਹੁ ਪੀਆਲਣੁ ਕੰਮੁ ਨ ਚੰਗਾ॥
ਇਤੁ ਭਰਵਾਸੈ ਰਹਿਣ ਕੁਢੰਗਾ॥

ਆਈ ਪਾਪਣਿ ਪੂਤਨਾ ਦੋਹੀ ਥਣੀ ਵਿਹੁ ਲਾਇ ਵਹੇਲੀ[1]॥
ਆਇ ਬੈਠੀ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚਿ ਨੇਹੁੰ ਲਾਇ ਨਵਹਾਣਿ[2] ਨਵੇਲੀ[3]॥
ਕੁਛੜ ਲਏ ਗੋਵਿੰਦ ਰਾਇ ਕਰਿ ਚੇਟਕ ਚਤੁਰੰਗ[4] ਮਹੇਲੀ[5]॥
ਮੋਹਣ ਮੰਮੇ ਪਾਇਓਨੁ ਬਾਹਰਿ ਆਈ ਗਰਬ ਗਹੇਲੀ॥
ਦੇਹ ਵਧਾਇ ਉਚਾਇਅਨੁ ਤਿਹ ਚਰਿਆਰਿ[6] ਨਾਰਿ ਅਠਖੇਲੀ॥
ਤਿਹੁ ਲੋਆਂ ਦਾ ਭਾਰੁ ਦੇ ਚੰਬੜਿਆਂ ਗਲਿ ਹੋਇ ਦੁਹੇਲੀ[7]॥
ਖਾਇ ਪਛਾੜ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗਿ ਜਾਇ ਪਈ ਓਜਾੜਿ ਧਕੇਲੀ॥
ਕੀਤੀ ਮਾਊ ਤੁਲ ਸਹੇਲੀ॥੨੨॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਪੂਤਨਾ ਦੁਆਪਰ ਯੁੱਗ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਹ ਬਲਿ ਦੀ ਪੁਤਰੀ ਸੀ। ਤਕਾਸੁਰ ਅਤੇ ਅਗਾਸੁਰ ਦੀ ਭੈਣ ਸੀ।

1. ਵਿਭਚਾਰਨੀ (ਬੁਰੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀ), 2. ਨੌਜਵਾਨ, 3. ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ, 4. ਫੌਜਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ, 5. ਔਰਤ, 6. ਵਿਭਚਾਰਨ ਔਰ, 7. ਔਖੇ ਹੋਣਾ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੀਵਨ-ਕਥਾ

ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਰਤ ਪੂਤਨਾ ਤਰੀ॥ ਬਾਲ ਘਾਤਨੀ[1] ਕਪਟਹਿ[2] ਭਰੀ॥

(ਗੋਂਡ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਸਮੇਂ ਹੀ ਗਵਾਲਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਮਥਰਾ ਤੋਂ ਗੋਕਲ ਵਿਖੇ ਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਗ੍ਰਿਹਿ ਪੁਹਚਾਇਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਥਾਂ ਜਸ਼ੋਧਾ ਦੀ ਧੀ ਲੈ ਆਂਦੀ ਗਈ। ਉਸ ਕੰਨਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਪੱਥਰ ਤੇ ਪਟਕਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗ਼ੈਬੀ ਸ਼ਕਤੀ[3] ਵਲੋਂ ਕੰਸ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ, "ਹੇ ਦੁਸ਼ਟ! ਤੂੰ ਐਵੇਂ ਨਿਰਦੋਸ਼ ਭਣੇਵੇਂ ਅਤੇ ਭਣੇਵੀਆਂ ਨੂੰ ਜਨਮਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਏਂ! ਤੈਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਤਾਂ ਹੋਰ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।"

ਇਸ ਸੂਚਨਾ ਨੇ ਕੰਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਫ਼ਿਕਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਚਾਉ ਦੇ ਵਸੀਲੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ। ਅਖੀਰ ਪਾਪਣ ਪੂਤਨਾ ਨੂੰ, ਜਿਹੜੀ ਬਾਲਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੀ ਮਹਾਂ ਕਪਟਣ (ਹੁੱਸਿਆਰੀ) ਸੀ, ਸੱਦ ਕੇ ਆਖਿਆ, "ਹੇ ਪੂਤਨਾ! ਮੇਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਸ ਸਾਲ ਵਿਚ ਜੋ ਵੀ ਬੱਚਾ ਜਨਮਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਇਨਾਮ ਦਿਆਂਗਾ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਤੂੰ ਦੇਵਕੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ, ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਗੁਮਨਾਮ[4] ਥਾਂ ਤੇ ਪੁਜਿਆ ਹੈ, ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਲੱਭ ਕੇ ਮਾਰਨਾ ਹੈ।"

ਪੂਤਨਾ ਜਿਹੜੀ ਮਹਾਂ ਸੁੰਦਰੀ, ਚੰਚਲਹਾਰੀ ਤੇ ਕਪਟਣ ਸੀ, ਸੁੰਦਰ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਪੁੱਜੀ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਬਾਲਕਾਂ ਦਾ ਘਾਤ[1] ਕੀਤਾ। ਇਵੇਂ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰਦੀ ਉਹ ਸੋਆਂ ਕੱਢ ਕੇ ਗੋਕਲ ਪਹੁੰਚੀ ਤੇ ਉਥੋਂ ਨੰਦ ਜੀ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜ ਗਈ। ਉਹ ਸ਼ਾਹੀ ਪੁਸ਼ਾਕ ਪਹਿਨ ਕੇ ਪਹੁੰਚੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਘਰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਨਾ ਵਰਜਿਆ। ਜਸ਼ੋਧਾ ਦੇ ਕੋਲ ਪੁੱਜ ਕੇ ਵਧਾਈ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਡ ਮਲ੍ਹਾਰ ਕਰਦੇ ਕੁਛੜ ਚੁੱਕ ਲਿਆ।

ਬਾਹਰ ਲੈ ਗਈ ਅਤੇ ਅੱਖ ਬਚਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਸਥਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਹਿਰ ਲਾ ਅਤੇ ਮਾਵਾਂ ਵਾਂਙੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਾਉਣਾ ਚਾਹਿਆ। ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਸ ਦੇ ਗਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਘੁੱਟ ਕੇ ਚੰਬੜ ਗਏ ਅਤੇ ਉਹ ਜ਼ਹਿਰ ਭਰੇ ਅਸਥਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਨਾ ਪਾ ਸਕੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਭਾਰ ਇੰਨਾ ਵਧਾਇਆ ਕਿ ਪੂਤਨਾ ਹੇਠਾਂ ਪਈ ਹੱਥ ਪੈਰ ਮਾਰਨ ਲੱਗੀ, ਤੜਫਣ ਲੱਗੀ, ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਖ਼ਿਮਾਂ ਮੰਗਣ ਲੱਗੀ। ਇਸ ਕੌਤਕ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਸਭ ਨਰ ਨਾਰੀ ਭੈ ਭੀਤ ਹੋ ਗਏ। ਪੂਤਨਾ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਦੀ ਮੁਆਫ਼ੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ ਮੰਗਣ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗੀ।

---

1. ਹਤਿਆਰੀ, 2. ਛਲ, ਫਰੇਬ, 3. ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ, 4. ਗੁਪਤ ਅਸਥਾਨ।

ਇਹ "ਹਰਿ ਹਰਿ ਕਰਤ ਪੂਤਨਾ ਤਰੀ" ਦੇ ਮਹਾਂਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਖਿਮਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀ।

ਮਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਵਤੀਰੇ ਭਾਵ (ਦੁੱਧ ਚੁੰਘਾਉਣ ਦੇ ਕਰਮ) ਕਾਰਨ, ਉਸ ਦੇ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਚਿਤਾਰਦੇ ਹੋਏ ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਤਾ ਦੀ ਪਦਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਅਤੇ ਮੁਕਤੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹ ਤਰ ਗਈ। ਹੇ ਨਿਜਾਤਮਾ! ਤੂੰ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ, ਸਦ-ਬਖ਼ਸਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈ ਅਤੇ ਭਜਨ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਤਾਂ ਜੋ ਤੇਰੇ ਵੀ ਔਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇਣ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ "ਤੋਥੋਂ ਹੀ ਬਲੁ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਲੈ ਕੰਸੁ ਕੇਸੀ ਪਕੜਿ ਗਿਰਾਇਆ॥" ਇਵੇ ਹੀ ਭੱਟਾਂ ਨੇ ਸਵੱਯਾਂ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:- "ਦੁਆਪੁਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਮੁਰਾਰਿ ਕੰਸ ਕਿਰਤਾਰਥੁ ਕੀਓ॥" ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਆਦਿ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ, ਦੁਆਪਰ ਵਿਚ ਆਪ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਸੋਲਾਂ ਕਲਾਂ ਦਾ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੁਰਾਰੀ ਕਹਾਇਆ ਅਤੇ ਕੰਸ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਤਾਂ ਤੇ ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ਕਤੀ ਦੀ ਦਾਤਿ ਬਖ਼ਸ਼ਣ ਵਾਲੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਰੰਗਿਆਂ ਹੀ ਕਲਿਆਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪੂਤਨਾ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

1. ਮਾਰਨਾ, ਹੱਤਿਆ ਕਰਨੀ।

ਕਾਂਡ—33

ਸੁਦਾਮਾ ਭਗਤ

ਬਿਪ[1] ਸੁਦਾਮਾ ਦਾਲਿਦੀ[2] ਬਾਲ ਸਖਾਈ ਮਿਤ੍ਰ ਸਦਾਏ॥
ਲਾਗੂ ਹੋਈ ਬਾਮ੍ਹਣੀ ਮਿਲਿ ਜਗਦੀਸ ਦਲਿਦ੍ਰ ਗਵਾਏ॥
ਚਲਿਆ ਗਣਦਾ ਗਟੀਆਂ ਕਿਉ ਕਰਿ ਜਾਈਐ ਕਉਣੁ ਮਿਲਾਏ॥
ਪਹੁਤਾ ਨਗਰਿ ਦੁਆਰਕਾ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਿ ਖਲੋਤਾ ਜਾਏ॥
ਦੂਰਹੁੰ ਦੇਖਿ ਡੰਡਉਤ ਕਰਿ ਛਡਿ ਸਿੰਘਾਸਣੁ ਹਰਿ ਜੀ ਆਏ॥
ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਪਰਦਖਣਾ ਪੈਰੀ ਪੈ ਕੇ ਲੈ ਗਲਿ ਲਾਏ॥
ਚਰਣੋਦਕ ਲੈ ਪੈਰ ਧੋਇ ਸਿੰਘਾਸਣ ਉੱਪਰ ਬੈਠਾਏ॥
ਪੁਛੇ ਕੁਸਲ ਪਿਆਰ ਕਰਿ ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਕਥਾ ਸੁਣਾਏ॥
ਲੈਕੇ ਤੰਦੁਲ[3] ਚਬਿਓਨੁ ਵਿਦਾ ਕਰੇ ਅਗੈ ਪਹੁਚਾਏ॥
ਚਾਰਿ ਪਦਾਰਥ ਸਕੁਚਿ[4] ਪਠਾਏ॥੯॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਸੁਦਾਮਾ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਜਮਾਤੀ ਸਨ। ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਗੁਰੂ ਰਿਖੀ ਸੰਦੀਪਨ ਸੀ।

੧. ਬਿਪ੍ਰ ਸੁਦਾਮੇ ਦਾਲਦੁ ਭੰਜ॥ ਰੇ ਮਨ ਤੂ ਭੀ ਭਜੁ ਗੋਬਿੰਦ॥
(ਬਸੰਤ ਮਹਲਾ ੫)

ਬਿਪ੍ਰ ਸੁਦਾਮਾ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਅਗਲੇ ਪੰਨੇ ਤੋਂ ਅਰੰਭ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਨੰ: ੨ ਵਾਲੀ ਤੁਕ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪਦਾ ਪੈ ਜਾਣ ਵਾਲਾ **ਸੁਦਾਮਾ ਇਕ ਮਾਲੀ** (ਬਾਗਬਾਨੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਸੀ। ਉਸ ਤੇ ਬਹੁਤ ਅਪਦਾ–ਰਾਜਾ ਨਲ, ਹਰੀ ਚੰਦ, ਯੁਧਿਸ਼ਟਰ, ਰਾਮਚੰਦ੍ਰ ਜੀ ਵਾਂਙੂੰ ਪਈ। ਇਸਦੇ ਵਾਪਰਨ ਨਾਲ ਰਾਜ ਖੁੱਸਣਾ, ਪਰਵਾਰ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਨਾ, ਧਨ ਦੌਲਤ ਤੋਂ ਸਖਣੇ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਮੁਸੀਬਤ ਨਾਲ ਭਟਕਦੇ ਫਿਰਨਾ, ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਬੁਰੇ ਭਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਹਾਰਨਾ, ਨਾ ਖਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਖਾਣੀਆਂ ਪੈਣੀਆਂ। ਸੁ ਇਵੇ ਹੀ ਮਾਲੀ ਸੁਦਾਮਾ ਦੀ ਹਾਲਤ ਹੋਈ, ਪਰ ਉਹ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਤ ਸੀ। ਕੰਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਸਮੇਂ ਬਲਦੇਵ ਸਮੇਤ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਚਰਨ ਪਾਏ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੀ ਉਸ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ, ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਬਲ, ਸੋਭਾ, ਵਡਿਆਈ ਤੇ ਸਭ ਦਾਤਾਂ ਬਖ਼ਸ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਵੀ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਪਰਮ ਪਦ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ।

1. ਰਿਖੀ ਮੁਨੀ, 2. ਨਿਰਧਨ, ਕੰਗਾਲ, 3. ਚਾਵਲ, 4. ਸੰਕੋਚ ਕਰਕੇ (ਝਿਜਕਦੇ)।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੀਵਨ ਸਾਖੀ

ਬਿਪ੍ਰ ਸੁਦਾਮੇ ਦਾਲਦੁ ਭੰਜ[1] ॥ ਰੇ ਮਨ ਤੂ ਭੀ ਭਜੁ ਗੋਬਿੰਦ॥

ਸੁਦਾਮਾ ਜੀ ਗੋਕਲ ਦੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਅਤੇ ਸੁਦਾਮਾ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕਠੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸੰਦੀਪਨ ਪਾਸ ਪੜ੍ਹਦੇ ਸਨ। ਦੋਨਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਗੁਰੂ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਲਕੜੀਆਂ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਗਏ। ਅਚਾਨਕ ਵਰਖਾ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਈ। ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਰੁੱਖ ਹੇਠਾਂ ਬੈਠ ਗਏ। ਘਰੋਂ ਟੁਰਨ ਲੱਗੇ ਸੁਦਾਮੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਛੋਲਿਆਂ ਦੇ ਦਾਣੇ ਭੁੰਨ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਸਰਦੀ ਕਾਰਨ ਝੁੰਬ ਮਾਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸੁਦਾਮੇ ਨੇ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਹੀ ਦਾਣੇ ਚਬਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਜਦੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ, "ਮਿੱਤਰ! ਕੀ ਚੱਬਦਾ ਏਂ" ਤਾਂ ਸੁਦਾਮੇ ਝੂਠ ਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, "ਮੈਂ ਚੱਬਦਾ ਤਾਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਸਰਦੀ ਕਾਰਨ ਦੰਦ ਵਜਦੇ ਹਨ।" ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, "ਜਾਹ ਓਏ, ਦਲਿੱਦਰੀਆ, ਮੁੱਠ ਦਾਣਿਆਂ ਦੀ ਬਦਲੇ ਝੂਠ ਮਾਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ?"

ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਮੁੱਕ ਗਿਆ, ਸਭ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਵਿਛੜ ਗਏ। ਸਮੇਂ ਨੇ ਪੱਕੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿਛੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਸੁਦਾਮੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਾਂ ਬਾਪ ਮਰ ਗਏ। ਘਰੋਂ ਸਾਰਾ ਧਨ ਜਿਵੇਂ ਨੀਵੀਂ ਥਾਂ ਵੱਲ ਪਾਣੀ ਰਿੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਵੇਂ ਹੀ ਘਰੋਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਲੱਗਾ, ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਸੁਦਾਮਾ ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਕਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਪਰ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਬਰਕਤ ਨਾ ਪਈ। ਗ਼ਰੀਬੀ ਨਾਲ ਘੁਲਦਿਆਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਲੰਘ ਗਿਆ। ਬਾਲ ਬੱਚੇ ਹੋਏ, ਉਹ ਵੀ ਅੱਧੇ ਪੇਟ ਭੁੱਖੇ ਹੀ ਦਿਹਾੜੇ ਕੱਟਣ ਲੱਗੇ।

ਕੰਸ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਪਿਛੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਗੋਕਲ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਥਰਾ ਤੋਂ ਦੁਵਾਰਕਾ ਜਾ ਕੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਬਣ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਦੂਣੀ ਚੌਣੀ ਵਧੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਤਾ ਬਾਬਤ ਸੁਦਾਮੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਵੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣਿਆ। ਤਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗੀ, "ਸਵਾਮੀ ਜੀ! ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁਟੇ ਦਿਲ ਮੰਜੇ ਤੇ ਲੇਟੇ ਰਹਿਣ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਤੁਸੀਂ ਅਕਸਰ ਆਖਦੇ ਹੋ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪੱਕੇ ਮਿੱਤਰ ਹਨ। ਸੁ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੋ, ਭੁੱਖੇ ਮਰਦਿਆਂ ਸ਼ਰਮ ਵਿਚ ਡੁੱਬੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਕੀ ਫਾਇਦਾ।" ਸੁਦਾਮਾ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਕ੍ਰਿਸਨ ਜੀ ਮੇਰੇ ਮਿੱਤਰ ਜ਼ਰੂਰ ਹਨ, ਪਰ ਉਹ ਅਮੀਰ ਹਨ, ਹੱਥ ਅੱਡ ਕੇ ਮੰਗਣਾ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਨੰਗਾ, ਖ਼ਾਲੀ ਹੱਥੀਂ ਪੇਟੋਂ ਭੁੱਖਾ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਟੇ ਬਸਤ੍ਰਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਿੱਤਰ ਪਾਸ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵਾਂ।" ਇਵੇਂ ਕਾਫ਼ੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਗੱਲਬਾਤ ਚਲਦੀ ਰਹੀ। ਅੰਤ ਸੁਸ਼ੀਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਸੁਦਾਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾਣ ਲਈ ਮਨਾ

1. ਦਰਿਦਰ ਨੂੰ ਖ਼ਤਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ।

ਲਿਆ।

ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਸੁਦਾਮਾ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵਲੋਂ ਕਪੜੇ ਲੜ ਬਨ੍ਹ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਤੰਦਲ (ਚਾਵਲ) ਕੱਛੇ ਮਾਰ ਕੇ ਟੁਰ ਪਿਆ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ, ਕਈ ਸਾਲ ਵਿਛੜਿਆਂ ਹੋ ਗਏ, ਸ਼ਾਇਦ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਪਛਾਨਣ ਕਿ ਨਾ, ਉਹ ਹੁਣ ਮਹਾਰਾਜ ਬਣ ਗਏ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਢੁੱਕਣ ਦੇਣਾ। ਇਵੇ ਗਿੱਟੀਆਂ ਗਿਣਦਾ ਸੁਦਾਮਾ ਦੁਆਰਕਾ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਦੁਆਰਕਾ ਦੀ ਅਨੋਖੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਸੁਦਾਮਾ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਮਹਿਲਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ, ਦੁਆਰੇ ਅੱਗੇ ਦੁਆਰਪਾਲ[1] ਖਲੋਤੇ ਵੇਖੇ. ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਦੁਆਰੇ ਅੱਗੇ ਗਰੀਬ ਸੁਦਾਮਾ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਖ਼ਰ ਦੁਆਰਪਾਲ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, "ਹੇ ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼! ਤੂੰ ਕਿੰਨੀ ਦੇਰ ਤੋਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਘੁੰਮਦਾ ਏਂ? ਕੀ ਗੱਲ ਏ? ਕਿਸ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ? ਕਿਥੋਂ ਆਏ ਹੋ।"

ਸੁਦਾਮੇ ਨੇ ਘਬਰਾਹਟ ਵਿਚ ਹੀ ਅਟਕ ਅਟਕ ਕੇ ਆਖਿਆ-"ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਸੁਦਾਮਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦੇ ਮਿੱਤ੍ਰ ਹਨ।" ਦੁਆਰਪਾਲ ਅਸਚਰਜਤਾ ਨਾਲ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਸਿਰ ਤੋਂ ਪੈਰਾਂ ਤੱਕ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੀ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਾਂ ਕੰਗਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਆਵੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਮੁੜਨ ਦੇਣਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦੇਣਾ। ਸੁ ਦੁਆਰਪਾਲ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਦੁਆਰ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਥਾਂ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਗਿਆ ਮੰਗਣ ਗਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ.-"ਹੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ! ਇਕ ਨਿਰਾਲਾ ਪੁਰਸ਼ ਜਿਸ ਦੀ ਧੋਤੀ ਬਸਤ੍ਰ ਪਾਟੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪੈਰ ਨੰਗੇ ਹਨ, ਬਾਕੀ ਤਨ ਵੀ ਨੰਗਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਮਿੱਤ੍ਰ ਹਾਂ, ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਸੁਦਾਮਾ ਹੈ।"

ਸੁਦਾਮੇ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣ ਕੇ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਐਨੀ ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਹੋਈ ਜਿੰਨੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਮਿਲਣ ਵੇਲੇ ਵੀ ਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਨੰਗੇ ਪੈਰੀਂ ਹੀ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਸਿੰਘਾਸਣ ਛੱਡ ਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੌੜ ਪਏ। ਸੁਦਾਮੇ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉੱਠ ਕੇ ਖੜੋ ਗਿਆ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ, ਗਲ ਨਾਲ ਲਾਇਆ, ਮੱਥਾ ਚੁੰਮਿਆ, ਜੱਫੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਰਾਜ ਮਹਿਲਾਂ ਵੱਲ ਲੈ ਟੁਰੇ। ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜੇ, ਚੰਦਨ ਦੀ ਚੌਂਕੀ ਤੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਬਿਠਾਇਆ। ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ ਪੈਰ ਧੋਤੇ. ਅਤਰ, ਚੰਦਨ, ਕੇਸਰ ਆਦਿ ਸੁਗੰਧੀਆਂ ਸੁਦਾਮੇ ਦੇ ਅੰਗਾਂ ਤੇ ਮਲੀਆਂ, ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਲੰਘ ਤੇ ਬਿਠਾ ਲਿਆ।

ਰੁਕਮਣੀ ਨੇ ਪੱਖਾ ਝੱਲਿਆ। ਸਭ ਇਸ ਅਲੌਕਿਕ ਖੇਡ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਰਹਿ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, "ਹੇ ਭਾਈ ਵੇਖੋ! ਇਹ ਦਲਿੱਦਰੀ, ਭਿਖਿਆ ਮੰਗਣ ਵਾਲਾ, ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਆਈਆਂ ਪਾਟੀਆਂ ਹਨ, ਪਰ ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਆਪ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੁਕਮਣੀ ਪੱਖਾ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ।" ਸਾਰੇ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਸਨ। ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਅਤੇ ਸੁਦਾਮਾ ਦੋਵੇਂ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਵੇਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਚਿਰਾਂ ਦੇ ਵਿਛੁੜੇ ਮਿੱਤਰ ਮਿਲੇ. ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਸੱਜਰੀਆਂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਹੋਰ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਣ ਪਿਛੋਂ ਭਗਵਾਨ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, "ਵੀਰ ਜੀ! ਭਰਜਾਈ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਵਾਸਤੇ ਜਿਹੜੀ ਸੁਗਾਤ ਭੇਜੀ ਹੈ ਮੈਨੂੰ ਦਿਉ।" ਪਰ ਸੁਦਾਮਾ ਜੀ ਇਹ ਤੁੱਛ ਭੇਟਾ ਦੇਣੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਪੋਟਲੀ ਖੋਲ੍ਹ ਲਈ ਅਤੇ ਪਿਆਰ-ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਤੰਦਲ ਚੱਬਣ ਲੱਗ ਪਏ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ, "ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹਾਂ ਅਨੰਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ ਹੈ।" ਮਿਹਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮੁੱਠੀ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਛਕਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਵਰ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ

---

1. ਡਿਉਢੀ ਬਰਦਾਰ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੇ ਖੜੋ ਕੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ।

ਬਖ਼ਸ਼ ਦਿੱਤੇ। ਰੁਕਮਣੀ ਨੇ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਮਿੱਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਸੌਂਪ ਦੇਵੋਗੇ?

ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਰਾਜ-ਮਹੱਲ ਅਤੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਸੁਦਾਮੇ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਹੋਇਆ। ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਸੁਦਾਮਾ ਜੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਾਸ ਰਹੇ ਪਰ ਆਪਣੀ ਕੰਗਾਲਤਾ ਬਾਬਤ ਕੁਝ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਪਿਛੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਾਇਗੀ ਲੈ ਕੇ ਸੁਦਾਮਾ ਵਾਪਸ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਿਆ। ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਮੇਰੀ ਆਓ-ਭਗਤ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਧਨ ਨਹੀਂ ਦਿਤਾ। ਕਈ ਕੋਹਾਂ ਦਾ ਪੰਧ ਦੋ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੁਕਾ ਕੇ ਘਰ ਪੁੱਜਾ।

ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁੱਲੀ ਨਜ਼ਰੀਂ ਨਾ ਪਈ, ਜਿਥੇ ਉਸ ਦੀ ਕੁੱਲੀ ਸੀ ਉਥੇ ਸੁੰਦਰ ਮਹੱਲ, ਬਾਗ਼, ਤਲਾਬ ਅਤੇ ਮੰਦਰ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ-ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਬਣੇ ਵੇਖੇ। ਤਦ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਭੁੱਲ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਇਵੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸੁਦਾਮੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਮਹਿਲ ਵਿਚੋਂ ਬਾਰੀ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਜੀ ਨੂੰ ਤੱਕਿਆ ਤਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਦੇਖਿਆ ਨਾ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਤੁਹਾਡੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਭ ਪਦਾਰਥ ਭੇਜ ਦਿਤੇ ਅਤੇ ਝੁੱਗੀ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁੰਦਰ ਮਹੱਲ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ।"

ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆ ਕੇ ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਤੂੰ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲਾ ਏਂ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਤੇਰੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤੇ। ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੈ।" ਪਤਨੀ ਨੇ ਸੁਦਾਮਾ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਅਦਬ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸੁਦਾਮੇ ਨੂੰ ਚਾਰੇ ਪਦਾਰਥ (ਅਰਥ, ਧਰਮ, ਕਾਮ, ਮੋਖ) ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਮਨ ਤੂੰ ਭੀ ਗੋਬਿੰਦ (ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਸੁਆਮੀ, ਪ੍ਰਭੂ) ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਜਿਵੇਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਰੰਕ-ਪੁਣੇ ਦੇ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕੀਤੇ। ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਤੂੰ ਵੀ ਕੇਵਲ ਇੱਕ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ।

ਤਾਂ ਤੇ ਸਭਨਾਂ ਦੇ ਦਾਤੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਜੀਵ ਲਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

-o-

ਬਿਦਰ ਭਗਤ

(ਦੁਆਪਰ ਸਮੇਂ ਦਾ ਭਗਤ)

ਆਇਆ ਸੁਣਿਆ ਬਿਦਰ ਦੇ ਬੋਲੈ ਦੁਰਜੋਧਨੁ ਹੋਇ ਰੁਖਾ॥
ਘਰਿ ਅਸਾਡੇ ਛਡਿ ਕੈ ਗੋਲੇ ਦੇ ਘਰਿ ਜਾਹਿ ਕਿ ਸੁਖਾ॥
ਭੀਖਮੁ ਦੋਣਾ ਕਰਣ ਤਜਿ ਸਭਾ ਸੀਗਾਰ ਵਡੇ ਮਾਨੁਖਾ॥
ਝੁੱਗੀ ਜਾਇ ਵਲਾਇਓਨੁ¹ ਸਭਨਾ ਦੇ ਜੀਅ ਅੰਦਰਿ ਧੁਖਾ॥
ਹਸਿ ਬੋਲੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਸੁਣਿਹੋ ਰਾਜਾ ਹੋਇ ਸਨਮੁਖਾ॥
ਤੇਰੇ ਭਾਉ ਨ ਦਿਸਈ ਮੇਰੇ ਨਾਹੀਂ ਅਪਦਾ ਦੁਖਾ॥
ਭਾਉ ਜਿਵੇਹਾ ਬਿਦਰ ਦੇ ਹੋਰੀ ਦੇ ਚਿਤਿ ਚਾਉ ਨਾ ਚੁਖਾ॥
ਗੋਬਿੰਦ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਦਾ ਭੁਖਾ॥੭॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਵਿਆਸ ਜੀ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਵਚਿਤ੍ਰ ਵੀਰਯ ਦੀ ਦਾਸੀ ਸੁਦੇਸ਼ਨਾ ਦੇ ਉਦਰ ਤੋਂ ਬਿਦਰ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਾਸੀ-ਸੁੱਤ (ਪੁੱਤਰ) ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ, ਅਤੇ ਪਾਂਡੋ ਦਾ ਤੀਸਰਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤ ਸੀ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ ਸੀ। ਇਸ ਨੇ ਬਿਦਰ ਨੀਤੀ ਗ੍ਰੰਥ ਵੀ ਲਿਖਿਆ।

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਹਰਿ ਜਪਤਿਆ ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਪਾਇ॥
ਪੂਛਹੁ ਬਿਦਰ ਦਾਸੀ ਸੁਤੈ ਕਿਸਨੁ ਉਤਰਿਆ ਘਰਿ ਜਿਸੁ ਜਾਇ॥੧॥

(ਸੂਹੀ ਮਹਲਾ ੪, ਘਰ ੬)

1. ਸਮਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ, ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੀਵਨ ਸਾਖੀ

ਬਿਦਰੁ ਉਧਾਰਿਓ ਦਾਸਤ ਭਾਇ॥
ਰੇ ਮਨ ਤੂ ਭੀ ਹਰਿ ਧਿਆਇ॥੩॥

ਬਿਦਰ ਕੌਰਵਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਧ੍ਰਿਤਰਾਸ਼ਟਰ ਅਤੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਪਾਂਡੋ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਥ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰਾਜਸੀ-ਸੱਤਾ ਰਹੀ ਬਿਦਰ ਜੀ ਰਾਜਸੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਰਾਜ-ਸੱਤਾ ਭਤੀਜਿਆਂ ਪਾਸ ਪੁੱਜੀ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਦਰ ਨੂੰ ਦਾਸੀ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸਮਝ ਕੇ ਯੋਗ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਿਲਕੁਲ ਮਾਮੂਲੀ ਪੁਰਸ਼ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਬਿਦਰ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਭ ਕੁਝ ਖੁੱਸ ਜਾਣ ਤੇ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਭਤੀਜਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਘ੍ਰਿਣਾ ਨਾ ਉਪਜੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰਾਮ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕੀਤਾ।

ਉਹਨਾਂ ਹਸਤਨਾਪੁਰ (ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਆਖਦੇ ਹਨ) ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਇਕ ਝੁੱਗੀ ਪਾ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੱਤ-ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਰਾਤ ਦਿਨ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਧਰਤੀ ਤੇ ਬਿਸਤਰਾ ਕਰ ਕੇ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ। ਬਿਦਰ ਜੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਭਗਤ ਸਨ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਜਦੋਂ ਕੌਰਵਾਂ ਅਤੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚੋਤਾਣ[1] ਵਧੀ ਤਾਂ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮਥਰਾ ਤੋਂ ਚਲ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਪੁੱਜੇ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾਂ ਪਾਂਡਵ ਦਿਲੋਂ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਦੁਆਪਰ ਦੇ ਅਵਤਾਰ ਮੰਨਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਕੌਰਵਾਂ ਵੀ ਉਪਰੋਂ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਤਾਂ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਅਹੰਕਾਰ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਲਈ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਚਾਤੁਰੀ ਨਾਲ ਜ਼ਾਹਰ ਇਹ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਵੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪ੍ਰਤੀ ਪਾਂਡਵਾਂ ਜਿੰਨੀ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਰੱਖਦੇ ਹਾਂ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੁਰੇ-ਭਲੇ ਨੂੰ ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਵੇਖਦੇ ਸਨ।

ਉਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦਾ ਮਾਲਕ ਦੁਰਯੋਧਨ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਛਤ੍ਰਪਤੀ ਰਾਜਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ੧੨ ਜੋਜਨੀ[2] ਛੱਤਰ ਝੁਲਦਾ ਸੀ। ਰਾਜਸੀ ਮਦ ਸਿਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪ੍ਰਭੁਤਾ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਉਹ ਸਜੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਰਾਜ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਣ ਤੇ ਦੁਸਾਸਨ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨਾਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਨ; ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹ ਤਬੇਲੇ ਵਿਚ ਹੀ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਉਸ ਨੇ ਦਿਖਾਵੇ ਵਜੋਂ ਨਮਸਕਾਰ ਵੀ ਕੀਤੀ

1. ਕਸ਼ਮਕਸ਼, 2. ਬਾਰਾਂ ਜੋਜਨ=ਚਾਰ ਕੋਹ ਵਿੱਚ।

ਅਤੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਅੰਦਰ ਖੋਟਾ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਸਿਰਫ਼ ਲਫ਼ਜ਼ੀ ਪਿਆਰ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝ ਗਏ।

ਹੰਕਾਰੀ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਰਾਤ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਠਹਿਰਨ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਵੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਝਦਾ ਸੀ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਅਸਾਡਾ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੋਰ ਕਿਹਦੇ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਹੰਭਾਵ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਦੁਰਯੋਧਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਰਾਤ ਠਹਿਰਨ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਚਲਾ ਗਿਆ।

ਬਿਦਰ ਜੀ ਅੰਦਰ ਦੇਰ ਤੋਂ ਲੋਚਾ ਸੀ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਉਸ ਦੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ। ਗ਼ਰੀਬੀ ਅਤੇ ਦਾਸੀ ਸੁੱਤ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਹੋਏ। ਅੱਜ ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਹਸਤਨਾਪੁਰ ਪਧਾਰੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਨ ਅੰਦਰ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਤਾਂਘ ਬਹੁਤ ਵਧ ਗਈ। ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੋਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮੇ ਪ੍ਰੇਰਿਆ। ਪ੍ਰੇਮ-ਵੱਸ ਹੋਏ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਰਾਜਸੀ-ਸੱਤਾ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੇ ਮਹਿਲ ਤਿਆਗ ਕੇ ਬਿਦਰ ਦੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਜਾ ਪੁੱਜੇ। ਜਦੋਂ ਬਿਦਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਪ੍ਰੇਮ-ਦੀਵਾਨੇ ਹੋਏ ਆਉ-ਭਗਤ ਵਿਚ ਰੁੱਝ ਗਏ।

ਬਿਦਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਇੰਨੀ ਪ੍ਰੇਮ-ਮਗਨ ਹੋਈ ਕਿ ਕੇਲੇ ਦੇ ਛਿਲਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੂੰ ਛਕਣ ਵਾਸਤੇ ਦਈ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਗੁੱਦਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸੁੱਟੀ ਜਾਵੇ। ਬਿਦਰ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਧਰਮ-ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਹੇ ਭੋਲੀਏ! ਤੂੰ ਗੁੱਦਾ ਧਰਤੀ ਤੇ ਸੁੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਛਿਲਕੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਖੁਆਂਦੀ ਰਹੀ ਹੈਂ। ਤੇਰੀ ਮੱਤ ਟਿਕਾਣੇ ਨਹੀਂ।" ਬਿਦਰ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਸਾਗ ਬਣਾਇਆ ਉਸ ਵਿਚ ਲੂਣ ਪਾਉਣ ਦਾ ਚੇਤਾ ਨਾ ਰਿਹਾ।

ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਉਪਰੰਤ ਥਾਲ ਪਰੋਸ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਅੱਗੇ ਰਖਿਆ। ਭਗਵਾਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਅਲੂਣਾ ਸਾਗ ਬੜੇ ਅਨੰਦ ਨਾਲ ਛਕਿਆ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਰਸਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪ੍ਰੇਮ-ਰਸ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ, ਸੁ ਪ੍ਰੇਮ-ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਬਿਦਰ ਦਾ ਅਲੂਣਾ ਸਾਗ ਛਕ ਗਏ। ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਬਿਦਰ! ਤੇਰਾ ਸਾਗ ਖਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ[1] ਹੋਈ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਰਸ, ਸੁਆਦ, ਮਿਠਾਸ ਤੇ ਅਨੰਦ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।" ਪਰ ਜਦੋਂ ਬਿਦਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਸੀਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਛਕਿਆ, ਸਾਗ ਵਿਚ ਲੂਣ ਨਾ ਹੋਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਰਮਿੰਦਗੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਦੋਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਦੀ ਖ਼ਿਮਾਂ ਮੰਗੀ ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਧਰਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਸਾਂਤ ਕੀਤੇ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਲੰਘ ਗਈ।

ਸਵੇਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੁਬਾਰਾ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਾਂਡਵਾਂ ਅਤੇ ਕੌਰਵਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਝਗੜੇ ਨੂੰ ਨਿਪਟਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ ਸਨ। ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਲਾ ਸੀ ਕਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਸਾਡੇ ਮਹਿਲ ਤਿਆਗ ਕੇ ਬਿਦਰ ਦੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਰਹੇ। ਇਸ ਕ੍ਰੋਧ-ਵੱਸ ਹੋਏ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣਾ ਆਰੰਭ ਕਰ

---

1. ਖ਼ੁਸ਼ੀ, ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ।

ਦਿਤਾ, "ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ! ਤੂੰ ਰਾਜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਦਾਸੀ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਿਚ ਰਾਤ ਰਿਹਾ! ਜੇ ਤੂੰ ਅਸਾਡੇ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਛੱਤੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨ ਖਾਂਦਾ, ਸੁੰਦਰ ਵਿਛੌਣਿਆਂ ਦੇ ਆਨੰਦ ਮਾਣਦਾ, ਉਥੇ ਤਾਂ ਸੱਥਰ ਉਪਰ ਸੁੱਤਾ ਅਤੇ ਅਲੂਣਾ ਸਾਗ ਖਾਧਾ। ਤੇਰਾ ਪੁਰਾਣਾ ਸੁਭਾ ਗਿਆ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਗੁਆਲਿਆਂ ਦਾ ਗੁਆਲਾ ਹੀ ਰਿਹਾ।"

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ, "ਰਾਜਨ! ਤੇਰੇ ਘਰ ਰਾਜਸੀ ਸੁੱਖ, ਸੁੰਦਰ ਸੇਜਾ, ਸੁਆਦੀ ਭੋਜਨ ਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਗਰੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਰ ਤੇਰਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਮੁਨਾਸਬ[1] ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ। ਬਿਦਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਂਙੂੰ ਜਾਪਿਆ, ਤੇਰੇ ਦੁੱਧ ਨਾਲੋਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਤਮ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ, ਤੇਰੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਖੀਰ ਨਾਲੋਂ ਬਿਦਰ ਦਾ ਅਲੂਣਾ ਸਾਗ ਬਹੁਤ ਉੱਤਮ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ। ਤੇਰੇ ਹੋਰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਅਤੇ ਖੀਰ ਨਾਲੋਂ ਬਿਦਰ ਦਾ ਅਲੂਣਾ ਸਾਗ ਬਹੁਤ ਉੱਤਮ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਿਆਂ ਲੰਘੀ। ਰਾਜਨ! ਤੇਰੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਬਿਦਰ ਦਾਸੀ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਪਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਦਾ ਮਹਾਤਮਾ ਸਮਝਦੇ ਹਾਂ।" ਇਸ ਪਿਛੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਰਾਜਨ! ਤੂੰ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੇਹ।" ਪਰ ਕ੍ਰੋਧ-ਵੱਸ ਹੋਏ ਦੁਰਯੋਧਨ ਨੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਆਖਿਆ, "ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਵਾਸਤੇ ਸੂਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ।" ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਆ ਗਏ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਵਿਤਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਘਟਨਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਰਾਜਨ ਕਉਨੁ ਤੁਮਾਰੈ ਆਵੈ॥

ਐਸੋ ਭਾਉ ਬਿਦਰ ਕੋ ਦੇਖਿਓ ਓਹੁ ਗਰੀਬੁ ਮੋਹਿ ਭਾਵੈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਹਸਤੀ ਦੇਖਿ ਭਰਮ ਤੇ ਭੂਲਾ ਸ੍ਰੀ ਭਗਵਾਨ ਨ ਜਾਨਿਆ॥
ਤੁਮਰੋ ਦੂਧੁ ਬਿਦਰ ਕੋ ਪਾਨ੍ਹੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਰਿ ਮੈ ਮਾਨਿਆ॥
ਖੀਰ ਸਮਾਨਿ ਸਾਗੁ ਮੈ ਪਾਇਆ ਗੁਨ ਗਾਵਤ ਰੈਨਿ ਬਿਹਾਨੀ॥
ਕਬੀਰ ਕੋ ਠਾਕੁਰੁ ਅਨਦ ਬਿਨੋਦੀ[2] ਜਾਤਿ ਨ ਕਾਹੂ ਕੀ ਮਾਨੀ॥੨॥੯॥

(ਰਾਗ ਮਾਰੂ)

ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਕੇ ਦੁਰਯੋਧਨ ਦੇ ਭੈੜੇ ਵਿਚਾਰ ਦੱਸੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਹਠ ਬਾਬਤ ਦੱਸਿਆ।

ਹੇ ਆਤਮਾ! ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਫੁਰਮਾਣ ਅਨੁਸਾਰ ਬਿਦਰ ਵਾਂਙੂੰ ਆਪਾ-ਭਾਵ (ਮਾਣ ਤੇ ਹਉਮੈ) ਤਿਆਗ ਕੇ ਅਤੇ ਦਾਸਾ-ਭਾਵ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ: "ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਹਰਿ ਜਪਤਿਆ ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਪਾਇ॥ ਪੂਛਹੁ ਬਿਦਰ ਦਾਸੀ ਸੁਤੈ[3] ਕਿਸਨੁ ਉਤਰਿਆ ਘਰਿ ਜਿਸੁ ਜਾਇ।" ਅਠੇ ਪਹਿਰ ਨਿਮਰਤਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ, ਤਦ ਤੂੰ ਵੀ ਨਿਹਾਲ ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ।

ਬਿਦਰ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

-0-

1. ਠੀਕ, 2. ਚਾਵਾਂ ਭਰਿਆ, 3. ਪੁੱਤਰ।

ਕਾਂਡ–35

ਬਧਕ ਜੀ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਫੰਧਿਕ ਉਧਰੈ ਆਖੀਅਨਿ ਫਾਹੀ ਪਾਇ ਨ ਫੜੀਐ ਟੰਗਾ॥

ਇਤ ਭਰਵਾਸੈ ਰਹਿਣ ਕੁਢੰਗਾ॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੩੧)

ਬਧਕ ਵੀ ਦੋ ਹੋਏ ਹਨ:-

ਬਧਕ–ਪਹਿਲਾ

ਜਾਇ ਸੁਤਾ ਪਰਭਾਸ[1] ਵਿਚਿ ਗੋਡੇ ਉਤੈ ਪੈਰ ਪਸਾਰੇ॥
ਚਰਣ ਕਮਲ ਵਿਚਿ ਪਦਮ ਹੈ ਝਿਲਮਿਲ ਝਲਕੈ ਵਾਂਗੀ ਤਾਰੇ॥
ਬਧਿਕ ਆਇਆ ਭਾਲਦਾ ਮਿਰਗੈ ਜਾਣਿ ਬਾਣੁ ਲੈ ਮਾਰੇ॥
ਦਰਸਨ ਡਿਠੋਸੁ ਜਾਇਕੈ ਕਰਣ ਪਲਾਵ[2] ਕਰੇ ਪੁਕਾਰੇ॥
ਗਲਿ ਵਿਚਿ ਲੀਤਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਅਵਗੁਣੁ ਕੀਤਾ ਹਰਿ ਨ ਚਿਤਾਰੇ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਸੰਤੋਖਿਆ ਪਤਤ ਉਧਾਰਣੁ ਬਿਰਦੁ ਬੀਚਾਰੇ॥
ਭਲੇ ਭਲੇ ਕਰਿ ਮੰਨੀਅਨਿ ਬੁਰਿਆਂ ਦੇ ਹਰਿ ਕਾਜ ਸਵਾਰੇ॥
ਪਾਪ ਕਰੇਂਦੇ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰੇ॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਬਧਕ–ਦੂਜਾ

ਇਹ ਲੋਦੀ ਬਧਕ (ਸ਼ਿਕਾਰੀ) ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਵਿਧੀ ਰਾਹੀਂ ਕੁਕਰਮ ਤੋਂ ਛੁਡਵਾ ਕੇ ਇਕ ਨੇਕ ਭਗਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਗਈ।

–0–

1. ਇਕ ਤੀਰਥ ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਦੁਆਰਾਵਤੀ ਦੇ ਲਾਗੇ, 2. ਰੋਣਾ ਪਿਟਣਾ, ਗਲਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨੀ।

ਸੰਖੇਪ ਜੀਵਨ

ਬਧਿਕ ਉਧਾਰਿਓ ਖਮਿ ਪ੍ਰਹਾਰ[1]॥

ਬਧਕ–ਪਹਿਲਾ

ਪਹਿਲਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਤੀਰ ਮਾਰਨ ਵਾਲੇ ਬਧਕ ਦੀ ਸਾਖੀ।

ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਪਾਂਡਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦਿਵਾਇਆ ਅਤੇ ਦੁਸ਼ਟ ਸੁਭਾ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋਇਆ। ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਵਿਸ਼ਵਾ ਮਿੱਤਰ, ਅਗਸਤਮੁਨੀ, ਦੁਰਬਾਸ਼ਾ, ਵਸ਼ਿਸ਼ਟ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮੁਨੀ ਆਦਿ ਦੁਆਰਕਾ ਪੁਰੀ ਆਏ। ਯਾਦਵ ਕੁੱਲ ਦੇ ਬਾਲਕਾਂ ਨੇ ਮਹਾਂ–ਮੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਵੇਖਿਆ। ਨਮਸਕਾਰ ਵੀ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮਖੌਲ ਵਜੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਇਕ ਸਾਥੀ ਨੂੰ ਔਰਤਾਂ ਵਾਲੇ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਵਾ ਲਏ ਅਤੇ ਢਿੱਡ ਤੇ ਬਾਟੀ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗਰਭਵਤੀ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਬਣਾ ਲਈ। ਮੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁਛਣ ਲੱਗੇ, "ਹੇ ਮਹਾਂ ਮੁਨੀ ਜੀ! ਇਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜਾਂ ਕੰਨਿਆ?" ਬਾਲਕ ਬਾਰ ਬਾਰ ਹੱਠ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਦੇ ਰਹੇ। ਅੰਤ ਮਹਾਂ–ਮੁਨੀਆਂ ਨੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਕੁੱਲ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ।

ਬਾਲਕ ਇਸ ਸਰਾਪ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਭੈ–ਭੀਤ ਹੋਏ। ਯਾਦਵ ਬਾਲਕਾਂ ਨੇ ਉਗਰਸੈਨ ਜੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਦਸੀ। ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਸ ਬਾਟੀ ਨੂੰ ਪੱਥਰ ਤੇ ਰਗੜ ਕੇ ਬਰੀਕ ਕਰਕੇ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਦਿਉ। ਇਸ ਵਾਰਤਾ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਾਸ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਪੱਥਰ ਤੇ ਉਸ ਬਾਟੀ ਨੂੰ ਰਗੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਰਗੜਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਜਿੰਨਾ ਬਰੀਕ ਚੂਰਾ ਬਣਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਖਿਲਾਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਿਹੜਾ ਛੋਟਾ ਟੁਕੜਾ ਰਗੜਦਿਆਂ ਬਚ ਗਿਆ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਸੁਟ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਛੋਟੇ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ ਮੱਛੀ ਨੇ ਨਿਗਲ ਲਿਆ। ਉਸ ਬਰੀਕ ਚੂਰੇ ਤੋਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਇਕ ਤਿੰਨਾਂ ਕੰਢਿਆਂ ਵਾਲੀ ਤਿੱਖੀ ਦਿੱਭ ਉੱਗੀ।

ਮਾਛੀ ਨੇ ਮੱਛੀਆਂ ਫੜੀਆਂ, ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੀਰ ਫਾੜ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਹੋ ਕੰਤਰ ਨਿਕਲੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਧਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਤੀਰ ਮੁਹਰੇ ਲਗਾ ਲਿਆ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਰਾਪ ਨਾਲ ਯਾਦਵ ਕੁੱਲ ਨੇ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਸੀ। ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਯਾਦਵ ਕੁਲ ਦੇ ਸਿਰਮੌਰ[2] ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਭਾਵੀ ਅੱਗੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਝੁਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਯਾਦਵ ਕੁਲ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਇਵੇਂ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਯਾਦਵ ਜਮਨਾ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਮੌਜ ਮੇਲਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਰਾਬ, ਨਾਚ ਅਤੇ ਮਲੇਸ਼ ਖਾਣਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮਲੇਸ਼ ਭੋਜਨ ਖਾਧੇ, ਸ਼ਰਾਬਾਂ ਪੀਤੀਆਂ

---

1. ਵਾਰ, ਸੱਟ ਚੋਟ, 2. ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ।

ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਨਾਚ ਵੇਖੇ। ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜ ਪਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਘਸੁੰਨ-ਮੁੱਕੀ ਅਤੇ ਹੱਥੋ-ਪਾਈ ਹੋਏ। ਅਖੀਰ ਤਿਖੀ ਧਾਰ ਵਾਲੀ ਸਖਤ ਦਿੱਭ ਜਿਹੜੀ ਨਦੀ ਕਿਨਾਰੇ ਬਾਟੀ ਰਗੜਨ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੋਈ ਸੀ ਪੁੱਟ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਾਂਙੂ ਫੜ ਲਈ। ਤਲਵਾਰਾਂ ਵਾਂਙੂ ਕਟਾ ਵਢੀ ਹੋਈ। ਸਾਰੀ ਯਾਦਵ ਕੁਲ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਿਰਫ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਹੀ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਸ ਤੀਰਥ[1] ਤੇ (ਜੰਗਲ ਵਿਚ) ਪੁੱਜੇ। ਅਰਾਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੱਜਾ ਪੈਰ ਖੱਬੇ ਗੋਡੇ ਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਅਚਾਨਕ ਉਹੀ ਬਧਕ ਜਿਸ ਨੇ ਉਸੇ ਬਾਟੀ ਵਾਲੀ ਤਿੱਖੀ ਕਾਤਰ ਆਪਣੇ ਤੀਰ ਅਗੇ ਲਾਈ ਸੀ, ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦਾ ਖੇਡਦਾ ਵੀ ਇਸੇ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਆ ਗਿਆ। ਪਦਮ ਦੀ ਲਿਸ਼ਕ ਦੂਰੋਂ ਇਵੇਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਹਿਰਨ ਦੀ ਅੱਖ ਹੋਵੇ। ਉਸ ਨੇ ਤੀਰ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਹੋ ਤੀਰ ਕਮਾਨ ਵਿਚ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਸਿੰਨ੍ਹ ਕੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਮਾਰਿਆ ਤੱਦ ਤੀਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰ ਨੂੰ ਵਿਨ੍ਹਦਾ ਹੋਇਆ ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਿਆ।

ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੌੜ ਕੇ ਝੱਟ ਉਥੇ ਪੁੱਜਾ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਤੀਰ ਨਾਲ ਹਿਰਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਵਿੰਨ੍ਹੇ ਗਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਪਛਤਾਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ ਅਤੇ ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, "ਹੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਗਵਾਨ ਜੀ! ਮੈਂ ਮਹਾਂ ਅਪਰਾਧੀ ਹਾਂ, ਪਰ ਇਹ ਅਪਰਾਧ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਮੈਥੋਂ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੈਂ ਮਹਾਂ ਪਾਪੀ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਹੁਣੇ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿਉ।" ਪਰ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਬਧਕ! ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰ, ਇਸ ਵਿਚ ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਦੋਸ਼ ਨਹੀਂ, ਇਹ ਖੇਡ ਇਵੇਂ ਹੀ ਵਾਪਰਨੀ ਸੀ।" ਉਸ ਦੇ ਔਗੁਣ (ਭੁੱਲ) ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਜ਼ਰ-ਅੰਦਾਜ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਉਥੇ ਹੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇਹ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਪਰਲੋਕ ਗ਼ਮਨ ਕਰ ਗਏ। ਇਵੇਂ ਸਾਰੀ ਯਾਦਵ ਕੁੱਲ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

ਬਧਕ ਵੀ ਵੈਰਾਗ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਸਰੀਰ ਉਥੇ ਹੀ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ। ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਵੀ ਬੈਕੁੰਠ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣ ਗਿਆ।

-0-

ਬਧਕ-ਦੂਜਾ

ਚਰਨ ਬਧਿਕ ਜਨ ਤੇਊ ਮੁਕਤਿ ਭਏ॥
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਿਨ ਰਾਮ ਕਹੇ॥

(ਗਉੜੀ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਵੇਖ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਪਾਪੀ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਤਰ ਗਏ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਇਕ ਲੋਦੀ ਨਾਮ ਦਾ ਬਧਕ (ਸ਼ਿਕਾਰੀ) ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਇਕ ਨਗਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਉਹ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ ਵਾਸਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾਂਦਾ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਦਰਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਮਹਾਤਮਾ

---

1. ਪ੍ਰਭਾਸ ਤੀਰਥ:-ਦੱਖਣ ਵਿਚ ਦੁਆਰਾਵਤੀ ਪਾਸ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਇਕ ਅਸਥਾਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸੋਮ ਤੀਰਥ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵੀ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਕਰਦਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਕਾਰਨ ਕਦੀ ਕਦੀ ਭਲੇ ਸੰਸਕਾਰ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਲੈ ਜਾਣ ਅਤੇ ਮਾਸ ਵੇਚਣ ਦਾ ਧੰਦਾ ਨਾ ਛਡਿਆ। ਇਵੇ ਇਹ ਧੰਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਲੋਦੀ ਬਧਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਫਿਰਿਆ। ਪਰ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੱਥ ਨਾ ਆਇਆ। ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਭਟਕਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਹੀ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਮਗਨ ਸਨ। ਉਦਾਸ ਅਤੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਖਲੋ ਕੇ ਸੁਖਣਾ ਸੁੱਖੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂਗਾ।

ਇਵੇਂ ਮਨੌਤ ਮੰਨ ਕੇ ਉਹ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਆਪਣਾ ਜਾਲ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਵਾਸਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਛੀ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਗਏ, ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਅਤੇ ਜਾਲ ਸਮੇਟ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਕੇ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, "ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ! ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਪਾਸ ਸੁਖਣਾ ਸੁੱਖੀ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈ ਲਵੋ।"

ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ੍ਹੀਆਂ। ਲੋਧੀ ਨੇ ਸੁਖਣਾ ਸੁੱਖਣ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਾਈ। ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਹਿੱਸਾ ਲੈਣੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਹਿੰਸਕ[1] ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ, ਉਹ ਤਾਂ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦੇ ਰਸ ਨੂੰ ਹੀ ਸਰਬੋਤਮ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥ ਦੇ ਰਸ਼ ਕਸ ਮਾਨਣ ਵਾਸਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਲਾਲਸਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਸਗੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਤਾਂ ਜੀਵਾਂ ਤੇ ਦਇਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਬਧਕ ਦੀ ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਹੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਇਹ ਪੰਛੀ ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ। ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ ਤੇ ਜਦੋਂ ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਕੰਮ ਦਾ ਪੰਛੀ ਫੜ ਲਿਆਵੇਂਗਾ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਲੈ ਲਵਾਂਗੇ। ਉਹ ਪੰਛੀ ਚਤਰਭੁੰਜ ਸਰੂਪ ਵਾਲਾ ਹੈ।"

ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਲਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਫੜੇ ਪੰਛੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਚਤਰਭੁੱਜ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਵਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਲੋਧੀ ਬਧਕ ਨੇ ਚਤਰਭੁੱਜ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਭਾਲ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਜਾਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਧੀ ਬਧਕ ਦੀ ਪਤਨੀ ਉਸਨੂੰ ਭਾਲਦੀ ਹੋਈ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਆ ਮਿਲੀ। ਬਧਕ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕਈ ਦੇਰ ਤੋ ਘਰ ਨਹੀਂ ਆਏ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਉਡੀਕਣ ਪਿਛੋਂ ਇਥੇ ਆਈ ਹਾਂ। ਤਦ ਬਧਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਮਹਾਤਮਾ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ। ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਸੁਣਕੇ ਉਸਨੇ ਆਖਿਆ ਚਤਰਭੁੱਜ ਪੰਛੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਲੋਧੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿਦ ਤੇ ਹੀ ਟਿਕਿਆ ਰਿਹਾ। ਇਵੇਂ ਕਈ ਦਿਨ ਲੰਘ ਗਏ ਕੋਈ ਅਜਿਹਾ ਪੰਛੀ ਜਾਲ ਵਿਚ ਨਾ ਫਸਿਆ। ਬਹੁਤ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋਇਆ। ਪਰ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਵਚਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਸੱਤ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਡਟਿਆ ਰਿਹਾ, ਅੰਨ ਪਾਣੀ ਵੀ ਛੱਕਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਭੁੱਖਾ ਮਰਨ ਲੱਗਾ। ਅੰਤ ਛੁਰੀ ਕੱਢ ਕੇ ਗਲ ਤੇ ਰੱਖ ਲਈ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਚਤਰਭੁੱਜ ਪੰਛੀ ਜਾਲ ਵਿਚ ਨਾ ਫਸਿਆ

1. ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ।

ਤਾਂ ਛੁਰੀ ਮਾਰ ਕੇ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰ ਲਵਾਂਗਾ।

ਭੋਲੇਪਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਤਦ ਉਸ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਚੱਤਰਭੁੱਜ ਪੰਛੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਆ ਫਸੇ। ਖ਼ੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾਲ ਵਿੱਚੋਂ ਚੱਤਰਭੁੱਜ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਗਿਆ।

ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਤਕਿਆ ਕਿ ਭੋਲਾ ਬਧਕ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਕਰਕੇ ਲੈ ਆਇਆ ਹੈ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਝੱਟ ਪੱਟ ਉੱਠ ਕੇ ਚੱਤਰਭੁੱਜ ਪੰਛੀ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਕਿ ਇਹ ਪੰਛੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਵੀ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਰੀਸੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਮਹਾਤਮਾ ਅਤੇ ਬਧਕ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਕਰ ਹਟੇ ਤਦ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ। ਬਧਕ ਅਤੇ ਮਹਾਤਮਾ ਦੋਵੇਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਏ। ਦੋਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭੂ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਕਲਿਆਣ ਹੋਈ, ਜਨਮ ਮਰਨ ਦੇ ਗੇੜ ਵਿਚੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਵੇਂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਬਧਕ ਵੀ ਪ੍ਰੇਮ, ਸਿਦਕ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਦੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗਿਆ ਗਿਆ।

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਤੂੰ ਵੀ ਸਭ ਆਸਰੇ ਤਿਆਗ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਅਤੇ ਦੋਨਾਂ ਬਧਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਲੈ। ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਭ ਗੁਨਾਹ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਬਖਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਮੰਗ !

ਇਵੇਂ ਬਧਕ ਪਹਿਲੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈਆਂ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕੁਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ

ਇੱਕ ਜਗਿਆਸੂ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ। ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਉਤਪਨ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਉਸਨੂੰ ਕੇਵਲ ਪੂਰਨ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਮਿਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੇ ਸੰਸੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਉੱਤਰ ਦਿਉ ਤਾਂ ਜੋ ਮੇਰਾ ਮਨ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਅਤੇ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਜਾਵੇ। ਇਵੇਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਨ ਪਿਛੋਂ ਜਗਿਆਸੂ ਨੇ ਉਹ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਇਵੇਂ ਆਖੇ:–

(1) ਅਕਾਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੀ ਵਸਤੂ ਕਿਹੜੀ ਹੈ? (2) ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਭਾਰੀ ਵਸਤੂ ਕਿਹੜੀ ਹੈ? (3) ਪੱਥਰ ਨਾਲੋਂ ਕਰੜੀ ਵਸਤੂ ਕਿਹੜੀ ਹੈ? (4) ਅੱਗ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਾੜਨ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਕਿਹੜੀ ਹੈ? (5) ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਆ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ?

ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨਾਂ ਦੇ ਉੱਤਰ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਇਵੇ ਦਿੱਤੇ:–

ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ:– ਆਕਾਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡੀ ਚੀਜ਼ 'ਸੱਚ' ਹੈ। ਸੱਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਮੇਟ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਸੱਚ ਆਕਾਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਵੱਡਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

ਆਦਿ ਸਚੁ ਜੁਗਾਦਿ ਸਚੁ ॥
ਹੈ ਭੀ ਸਚੁ ਨਾਨਕ ਹੋਸੀ ਭੀ ਸਚੁ ॥੧॥
(ਜਪੁਜੀ)

ਸਚੁ ਸਭਨਾ ਹੋਇ ਦਾਰੂ ਪਾਪ ਕਢੈ ਧੋਇ॥
ਨਾਨਕੁ ਵਖਾਣੈ ਬੇਨਤੀ ਜਿਨ ਸਚੁ ਪਲੈ ਹੋਇ॥੨॥
(ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ)

ਸਚੈ ਮਾਰਗਿ ਚਲਦਿਆ ਉਸਤਤਿ ਕਰੇ ਜਹਾਨੁ॥
(ਬਾਰਹਮਾਹਾ ਮਾਝ ਮ: ੫)

ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਪੁਜੀ ਵਿਚ ਸੱਚ ਨੂੰ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ, "ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ॥" ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸੱਚ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਸੱਚੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਇਆਂ ਹੀ ਸਚਿਆਰ ਬਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੁ ਸੱਚ ਆਕਾਸ਼ ਨਾਲੋਂ ਵੱਡਾ ਹੈ।

ਦੂਜੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ:– ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਭਾਰੀ ਵਸਤੂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੇਦੋਸ਼ ਪੁਰਸ਼ ਤੇ ਈਰਖਾ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਦੋਸ਼ (ਇਲਜ਼ਾਮ) ਲਾ ਕੇ ਦੋਸ਼ੀ ਸਾਬਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਧਰਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭਾਰੀ ਪਾਪ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇਖ ਕੇ ਅਣਡਿੱਠ ਕਰਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਹੇਠ ਆਇਆ ਪੁਰਸ਼ ਧਰਤੀ ਹੇਠੋਂ ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਬੇਦੋਸ਼ ਨੂੰ ਦੋਸ਼ ਲਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਨਿੰਦਕ ਪਾਪੀ ਇਸ ਪਾਪ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

ਜਿਸੁ ਅੰਦਰਿ ਚੁਗਲੀ ਚੁਗਲੋ ਵਜੈ ਕੀਤਾ ਕਰਤਿਆ ਓਸ ਦਾ ਸਭੁ ਗਇਆ॥
ਨਿਤ ਚੁਗਲੀ ਕਰੇ ਅਣਹੋਦੀ ਪਰਾਈ ਮੁਹੁ ਕਢਿ ਨ ਸਕੈ ਓਸ ਦਾ ਕਾਲਾ ਭਇਆ॥

(ਮਹਲਾ ੪, ਪੰਨਾ ੩੦੮)

ਜਉ ਦੇਖੈ ਛਿਦ੍ਰੁ ਤਉ ਨਿੰਦਕੁ ਉਮਾਹੈ ਭਲੋ ਦੇਖਿ ਦੁਖ ਭਰੀਐ॥
ਆਠ ਪਹਰ ਚਿਤਵੈ ਨਹੀ ਪਹੁਚੈ ਬੁਰਾ ਚਿਤਵਤ ਚਿਤਵਤ ਮਰੀਐ॥੧॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਮ: ੫)

ਤੀਸਰੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ:– ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦਇਆ ਨਹੀਂ ਉਹ ਪੱਥਰ ਨਾਲੋਂ ਕਰੜਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਗਰੀਬ, ਦੁਖੀ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਉਪਜਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥਾਂ ਲਈ ਗ਼ਰੀਬਾਂ ਦੀ ਰੱਤ ਨਚੋੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜੀਭ ਦੇ ਸੁਆਦ ਵਾਸਤੇ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਕੋਹ ਕੇ ਮਾਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਆਦਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਹਿਰਦਾ ਪੱਥਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਕਠੋਰ ਹੈ। ਉਹ ਧਰਮ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਧਰਮ ਦਾ ਜਨਮ ਦਇਆ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਇਆ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਤਦ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਸੰਤੋਖ ਧਾਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਸਭ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਦਾਤ ਹਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਦੁਆਰਾ ਇਹ ਗੁਣ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਸੁ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾ ਮੁੱਢ ਦਇਆ ਤੋਂ ਹੀ ਅਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

ਧੌਲੁ ਧਰਮੁ ਦਇਆ ਕਾ ਪੂਤੁ॥ ਸੰਤੋਖੁ ਥਾਪਿ ਰਖਿਆ ਜਿਨਿ ਸੂਤਿ॥

(ਜਪੁਜੀ)

ਅਠਸਠਿ ਤੀਰਥ ਸਗਲ ਪੁੰਨ ਜੀਅ ਦਇਆ ਪਰਵਾਨੁ॥

(ਬਾਰਾਮਾਹਾ ਮਾਝ ਮ: ੫)

ਹੇ ਆਤਮਾ! ਦਇਆ ਆਦਿ ਸ਼ੁਭ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਹਿਰਦਾ ਪੱਥਰ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਚੌਥੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ:– ਅੱਗ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਾੜਨ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ "ਈਰਖਾ" ਹੈ। ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਇਜ਼ ਤਰੱਕੀ ਵੇਖ ਕੇ, ਸੱਚੀ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ, ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਇਕੱਤਰ ਹੋਇਆ ਬਹੁਤਾ ਧਨ ਵੇਖ ਕੇ, ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਵੇਖ ਕੇ, ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਈਰਖਾ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਈਰਖਾ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸਾੜਨਾ। ਇਹ ਈਰਖਾ–ਸਾੜਾ, ਜਲਣ, ਅੱਗ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਾੜਦੀ ਹੈ। ਅੱਗ ਤਾਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਾੜੇਗੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਵੋਗੇ। ਪਰ ਇਹ ਈਰਖਾ ਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦੀ ਅੱਗ ਹਰ ਸਮੇਂ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਣ ਕਾਰਨ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸਾੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਖੇੜਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਭਗਤ, ਮਹਾਂ–ਪੁਰਖ ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

ਦਾਵਾ ਅਗਨਿ ਬਹੁਤੁ ਤ੍ਰਿਣ ਜਾਲੇ ਕੋਈ ਹਰਿਆ ਬੂਟੁ ਰਹਿਓ ਰੀ॥

(ਆਸਾ ਮਹਲਾ ੫)

ਜੀਉ ਤਪਤੁ ਹੈ ਬਾਰੋ ਬਾਰ॥ ਤਪਿ ਤਪਿ ਖਪੈ ਬਹੁਤੁ ਬੇਕਾਰ॥

(ਧਨਾਸਰੀ ਮਹਲਾ ੧)

ਸੁ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਸਰਬ–ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇਕੀ, ਭਲਾਈ, ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਹਨ। ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਇੱਕ ਜੀਵ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਵਸਦੇ ਨਜ਼ਰੀਂ ਆਏ, ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ[1] ਜਹਾਲਤ[2], ਅਗਿਆਨਤਾ[3], ਦੀਆਂ ਵਲਗਣਾਂ[4] ਤੋਂ ਸੁੰਤਤਰ ਹੋ ਕੇ, ਸਰਬਤ ਦੇ ਭਲੇ ਦਾ ਮਾਰਗ ਅਪਣਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਜ਼ਾਤ, ਰੰਗ, ਨਸਲ, ਵਰਣ ਆਸ਼ਰਮ, ਊਚ–ਨੀਚ ਦੀਆਂ ਸਭ ਵੱਟਾਂ ਵਿਤਰ ਕੇ ਢਾਹ ਕੇ, ਜ਼ਾਤ–ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਚੌਧਰ ਦੇ ਭੁੱਖੇ, ਰਾਜਸੀ ਮਦ ਵਿਚ ਮਤਵਾਲੇ ਹੋਏ ਜਰਵਾਣਿਆ ਵਲੋਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ[5] ਲਤਾੜੇ, ਨਿਆਸਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗਲ ਲਾਇਆ, ਕੋਹੜਿਆ ਦੀ ਸੇਵਾ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ, ਸੰਗਤ ਪੰਗਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਮਝਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਕੁਰਾਹੀਆ ਕਿਹਾ। ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਫੁਰਮਾਇਆ:

ਬਿਸਰਿ ਗਈ ਸਭ ਤਾਤਿ ਪਰਾਈ॥ ਜਬ ਤੇ ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਮੋਹਿ ਪਾਈ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਨਾ ਕੋ ਬੈਰੀ ਨਹੀ ਬਿਗਾਨਾ ਸਗਲ ਸੰਗਿ ਹਮ ਕਉ ਬਨਿ ਆਈ॥੧॥
ਜੋ ਪ੍ਰਭ ਕੀਨੋ ਸੋ ਭਲ ਮਾਨਿਓ ਏਹ ਸੁਮਤਿ ਸਾਧੂ ਤੇ ਪਾਈ॥੨॥
ਸਭ ਮਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੈ ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਸਾਈ॥੩॥੮॥

(ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੫)

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਇਹੋ ਗੁਰਮਤ ਦਾ ਮਾਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਤੇ ਟੁਰਿਆਂ ਸਭ ਅਵਗੁਣ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਤ, ਮਹਾਤਮਾ, ਭਗਤ ਸਭ ਸੱਚੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰ ਕੇ ਸਚਿਆਰ ਬਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਤੂੰ ਵੀ ਈਰਖਾ, ਨਿੰਦਿਆ, ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਆਦਿ ਦੀ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰ ਕੇ ਜਨਮ ਸਫਲ ਕਰ।

---

1. ਆਪਣਾ ਮਤਲਬ ਸਿੱਧ ਕਰਨਾ, 2. ਬੇਸਮਝੀ, 3. ਮੂਰਖਤਾ, 4. ਘੇਰਾ, ਤੰਗਦਿਲੀ, 5. ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਦਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ।

ਪੰਜਵੇਂ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ:- ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਆ-ਰਜੋਗੁਣ, ਤਮੋਗੁਣ, ਸਤੋਗੁਣ ਹਨ।

(ੳ) ਰਜੋ ਗੁਣ:- ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ, ਵਿਦਿਆ, ਬੱਲ, ਪਦਵੀ ਅਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਗੁਣ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਬੱਲ ਨਾਲ ਉੱਚ ਪੱਦਵੀ ਅਤੇ ਰਾਜਸੀ ਸੱਤਾ ਦੇ ਬਹੁਤੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੱਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਦ ਹਉਮੈ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਗਰਬਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਆਪ ਤੋਂ ਵੱਡਿਆ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਵਰਗਿਆ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਇੱਕਠੀ ਕਰਕੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦਾ ਹੱਕ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਕਰਮ ਰਜੋ ਗੁਣੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰ ਹਨ।

(ਅ) ਤਮੋ ਗੁਣ:- ਤਮੋ ਗੁਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਦੇ ਭੋਗਾਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਹੋ ਕੇ ਸਰੀਰਕ ਭੁੱਖਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਭੋਗਾਂ ਦੀਆਂ ਰੰਗੀਨੀਆਂ ਅਤੇ ਯਾਦਾਂ ਉਸ ਦੀ ਭੁੱਖ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਭੜਕਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਸ਼ੂ ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸਭ ਕਰਮ ਤਮੋ ਗੁਣ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹਨ।

(ੲ) ਸਤੋ ਗੁਣ:- ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਮੇਂ ਮਨੁਖ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੋਭਾ, ਜੱਸ, ਵਡਿਆਈ, ਉਪਮਾ ਅਤੇ ਮਾਨਤਾ ਦੀ ਭੁੱਖ ਵਿਆਪੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਕੂਲ, ਹਸਪਤਾਲ, ਸਰਾਵਾਂ, ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਹੈ, ਮੰਦਰ ਬਣਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਹੋਮਯੱਗ, ਪਾਠ ਪੂਜਾ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੀਰਥ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ, ਲੰਗਰ ਲਗਵਾਉਂਦਾ. ਸਰੋਵਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਆਦਿਕ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਸੁਹਣੇ ਲੈਕਚਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਤੇ ਮਿੱਠੀ ਸੁਰਤਾਲ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਭਲਾ ਭਲਾ ਅਖਵਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਉਸਦੀ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸੋਭਾ ਤੇ ਵਡਿਆਈ ਦਾ ਨਿੱਘ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਜਿਹੜੇ ਪੁਰਸ਼ ਉਸਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰੀ ਬਣਾਉਣ ਨੂੰ ਧਰਮ ਅਤੇ ਉਪਕਾਰ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਸਤੋ ਗੁਣ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰੇ ਹਨ।

ਉਪਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਅਧੀਨ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਸੰਸਾਰਕ ਧੰਦਿਆ, ਕਰਮ-ਕਾਡਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡੂੰਘੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਵੇਖੀਏ ਤਦ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਭਜਨ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆ ਵੀ ਮਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਆਪਣੀ ਭੱਜ ਨੱਠ ਵਿਚ ਦੌੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕੇ ਸਤਿ ਸੰਗਤ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਦ ਤਿੰਨਾਂ ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਮਨ ਉਠਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚਿਰ ਤੱਕ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਅਨੰਦ, ਖੇੜਾ, ਰਸ ਸੁਆਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਵਸਥਾ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਮਨ, ਸਰਬ-ਉੱਚ, ਸਰਬ-ਵਿਆਪਕ, ਸਰਬਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਨੰਦ ਦੇ ਬਖਸ਼ਣਹਾਰ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹਨ।

ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਮਾਰਗ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਜੋੜਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਾਮ (ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ) ਹੈ। ਇਹ ਨਾਮ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਦਰੋ ਘਰੋ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਣ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਪਿਛੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ, ਹਉਮੈ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੁੰਦਾ ਜਾਵੇਗਾ,

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਆਤਮਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਵੇਂ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਇਸ ਦੇ ਛੁਟਕਾਰੇ ਦਾ ਸਾਧਨ, ਸਤ ਸੰਗਤ, ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਸਿਮਰਨ ਹਨ। ਇਵੇਂ ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆ ਹੋਇਆਂ ਉਦਾਸ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਤਿਆਗਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਭੋਗਾਂ ਤੋਂ ਲਾਭ ਲੈਂਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਦ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦੁਰਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਭਾਵ ਕਿ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਦਾਤ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਅੰਸ ਸਮਝਦਾ ਹੋਇਆ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਮਿੱਕ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਇਹ ਮਾਇਆ ਸਾਜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਭਵਸਾਗਰ ਨੂੰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਉਚੜੇ ਦੇਸ਼ ਅਪੜਨਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਨੇ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਆਖਿਆ ਹੈ।

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਏਹ ਮਾਇਆ ਜਿਤੁ ਹਰਿ ਵਿਸਰੈ ਮੋਹ ਉਪਜੈ ਭਾਉ ਦੂਜਾ ਲਾਇਆ॥
ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦੀ ਜਿਨਾ ਲਿਵ ਲਾਗੀ ਤਿਨੀ ਵਿਚੇ ਮਾਇਆ ਪਾਇਆ॥੨੯॥

- -

ਮੰਨੁ ਧੋਵਹੁ ਸਬਦਿ ਲਾਗਹੁ ਹਰਿ ਸਿਉ ਰਹਹੁ ਚਿਤੁ ਲਾਇ॥
ਕਹੈ ਨਾਨਕੁ ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਸਹਜੁ ਉਪਜੈ ਇਹੁ ਸਹਸਾ ਇਵ ਜਾਇ॥

(ਅਨੰਦ ਸਾਹਿਬ)

ਸੁ ਗੁਰਮੁੱਖ ਪਿਆਰਿਓ ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਉਤਪੰਨ ਕੀਤੇ ਸੰਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਮਨ ਧੋਣ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ (ਸਿਮਰਨ) ਨਾਲ ਸਹਿਜੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

ਕਾਂਡ–37

ਜਗਤ ਦੀ ਝੂਠੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਸਾਖੀ

ਜਗਤ ਮੈ ਝੂਠੀ ਦੇਖੀ ਪ੍ਰੀਤਿ॥
ਅਪਨੇ ਹੀ ਸੁਖ ਸਿਉ ਸਭਿ ਲਾਗੇ ਕਿਆ ਦਾਰਾ ਕਿਆ ਮੀਤ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਮੇਰਉ ਮੇਰਉ ਸਭੈ ਕਹਤ ਹੈ ਹਿਤ ਸਿਉ ਬਾਧਿਓ ਚੀਤੁ॥
ਅੰਤਿ ਕਾਲਿ ਸੰਗੀ ਨਹ ਕੋਊ ਇਹ ਅਚਰਜ ਹੈ ਰੀਤਿ॥੧॥
ਮਨ ਮੂਰਖ ਅਜਹੂ ਨਹ ਸਮਝਤ ਸਿਖ ਦੈ ਹਾਰਿਓ ਨੀਤ॥
ਨਾਨਕ ਭਉਜਲੁ ਪਾਰਿ ਪਰੈ ਜਉ ਗਾਵੈ ਪ੍ਰਭ ਕੇ ਗੀਤ॥੨॥

(ਦੇਵ ਗੰਧਾਰੀ ਮ: ੯)

ਫਰੀਦਾ ਜੇ ਜਾਂਣਾਂ ਤਿਲ ਥੋੜੜੇ ਸੰਮਿਲ ਬੁਕੁ ਭਰੀ॥
ਜੇ ਜਾਣਾ ਸਹੁ ਨੰਢੜਾ[1] ਤਾਂ ਥੋੜਾ ਮਾਣੁ ਕਰੀ॥

(ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ)

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਜਗਤ ਦੀ ਝੂਠੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੁਣ:

ਇਕ ਸਮੇਂ ਇਕ ਧਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣਾ ਚੇਲਾ ਬਣਾ ਲਵੋ। ਪਰ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਬੇਟਾ ਇਹ ਮਾਰਗ ਔਖਾ ਹੈ।" ਪਰ ਬਾਲਕ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਉਥੇ ਹੀ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਲੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਖੀਆਂ ਸੁਣਾਈਆਂ। ਪਰ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਬਾਲਕ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਕੁਝ ਘਟਿਆ, ਤਦ ਆਖਣ ਲੱਗਾ, "ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ। ਮੇਰੀ ਮਾਤਾ ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਸੋ ਮੈ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ।" ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਜਗਤ ਦੀ ਝੂਠੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਹਾਲ ਦੱਸਿਆ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਵੀ ਜੀਵਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਿਆਂ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:–

ਜੋ ਸੰਸਾਰੈ ਕੇ ਕੁਟੰਬ ਮਿਤ੍ਰ ਭਾਈ ਦੀਸਹਿ ਮਨ ਮੇਰੇ ਤੇ ਸਭਿ ਅਪਨੈ ਸੁਆਇ ਮਿਲਾਸਾ॥
ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਉਨ ਕਾ ਸੁਆਉ ਹੋਇ ਨ ਆਵੈ ਤਿਤੁ ਦਿਨਿ ਨੇੜੈ ਕੋ ਨ ਢੁਕਾਸਾ॥
ਮਨ ਮੇਰੇ ਅਪਨਾ ਹਰਿ ਸੇਵਿ ਦਿਨੁ ਰਾਤੀ ਜੋ ਤੁਧੁ ਉਪਕਰੈ[2] ਦੂਖਿ ਸੁਖਾਸਾ॥੧॥

(ਗੋਂਡ ਮਹਲਾ ੪)

ਭਾਵ ਇਹ ਇਕ ਜੋ ਸੰਬੰਧੀ ਟੱਬਰ ਦੇ ਮੈਂਬਰ, ਮਿੱਤਰ ਦਿੱਸਦੇ ਹਨ ਇਹ ਸਭ ਸੁਆਰਥੀ ਹਨ। ਸਿਰਫ

---

1. ਕਮਾਰ (ਕਾਮਵਾਸ਼ਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ), 2. ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਪਹੁੰਚਣਾ, ਬਹੁੜਨਾ।

ਸੁਆਰਥ ਵਾਸਤੇ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕੰਮ ਪੂਰਾ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕਦਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਛੱਡ ਕੇ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰ। ਪ੍ਰਭੂ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਭ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਬਾਲਕ ਨੇ ਉਪਦੇਸ ਸੁਣਿਆ ਪਰ ਪਰਤੀਤ ਨਾ ਆਈ ਅਤੇ ਮੋਹ ਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਾਂ ਬਾਪ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਫਿਰ ਵੀ ਬਾਲਕ ਕਦੀ ਕਦੀ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਆਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਪੂਰਬਕ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਵਚਨ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਯੋਗਾ ਅਭਿਆਸ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰਵਾਉਣਾ ਅਰੰਭ ਕਰਵਾਇਆ ਅਤੇ ਸੁਆਸਾਂ ਨੂੰ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਦੀ ਜੁਗਤ ਵੀ ਦਸ ਦਿੱਤੀ।

ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਬੇਟਾ! ਅੱਜ ਤੂੰ ਭੋਜਨ ਨਹੀਂ ਛੱਕਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਦਰਦ ਹੈ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਪਿੱਛੋਂ ਚੁਪ ਚਾਪ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਲੱਤਾਂ ਪਸਾਰ ਕੇ ਲੰਮੇ ਪੈ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਸੁਆਸ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਚਾੜ੍ਹ ਲੈਣੇ। ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਰਹਿਣਾ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੌਣ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੈ।"

ਬਾਲਕ ਘਰ ਪੁੱਜਾ। ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸਨੇ ਇਵੇ ਹੀ ਮੂੰਹ ਤੇ ਪੱਲਾ ਲੈ ਕੇ ਸੁਆਸ ਦਸਵੇਂ ਦੁਆਰ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹੋ ਕੇ ਨਬਜ਼ ਟੋਲੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਆਸ ਆਉਂਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਲਿਆ ਕਿ ਪੁੱਤ੍ਰ ਮਰ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਭ ਸਾਕ ਸੰਬੰਧੀ ਮਿੱਤ੍ਰ ਦੋਸਤ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੇ ਇਵੇਂ ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਹ ਬਚ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਸ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਾਣ ਤਿਆਗਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਇਸ ਦੀ ਮੌਤ ਕਬੂਲਣ ਨੂੰ ਤੱਤਪਰ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਮਰ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਮਰ ਜਾਂਦੇ, ਜਮਰਾਜ ਸਾਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਪਤਨੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਸਿਰ ਮਾਰ ਵੈਣ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਲੋਕ ਇੱਕਠੇ ਹੁੰਦੇ ਗਏ। ਇਕ ਨੇਕ ਪੁਰਸ਼, ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ੋ! ਤੁਹਾਡਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਮਹਾਤਮਾ ਪਾਸ ਜਾਂਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਵੋ!" ਉਸ ਨੇਕ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਨੂੰ ਸੱਦ ਲਿਆ ਅਤੇ ਰਲ ਕੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਕਿ ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪਿਆਰੇ ਹੋ, ਸੁ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਭਗਵਾਨ ਜੀ ਪਾਸ ਬੇਨਤੀ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਅਸਾਡਾ ਬਾਲਕ ਜਿਉਂਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਉਪਕਾਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਯਾਦ ਰੱਖਾਂਗੇ। ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਖਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਮਰ ਜਾਈਏ ਪਰ ਸਾਡਾ ਬਾਲਕ ਬਚ ਜਾਵੇ।

ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਆਖਿਆ–"ਅੱਛਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਦੁਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਮਿਸਰੀ ਘੋਲ ਕੇ ਲਿਆਓ। ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਨੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਮਿਸਰੀ ਘੋਲ ਕੇ ਦੁਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਲਿਆ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਕਟੋਰੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਛੁਹਾ ਕੇ ਧਰਤੀ ਤੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਖਿਆ–ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜਾ ਪੁਰਸ਼ ਇਸ ਛੰਨੇ ਦਾ ਦੁੱਧ ਪੀ ਲਵੇਗਾ ਉਹ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਥਾਂ ਮੋਇਆ ਬਾਲਕ ਜੀਉਂਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸ ਬਚਨ ਨੂੰ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ। ਕੁਝ ਤਾਂ ਚੋਰੀ ਚੋਰੀ ਖਿਸਕਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਸਭ ਖਿਸਕ ਗਏ, ਸਿਰਫ ਬਾਲਕ ਦੀ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਹੀ ਉਥੇ ਰਹਿ ਗਏ।

ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤੇ: ਪਿਤਾ ਨੇ ਕਿਹਾ,–"ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ! ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਜੀਵਤ ਰਿਹਾ। ਤਦ ਹੋਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਮਾਤਾ

ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਟਾਲ-ਮਟੋਲ ਵਾਲਾ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ। ਔਰਤ ਨੇ ਆਖਿਆ,-"ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ! ਮੈਨੂੰ ਇਸੇ ਘਰੋਂ ਲੰਗਰ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਨਾ ਦੇਣਗੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਬਾਪ ਪਾਸ ਚਲੀ ਜਾਵਾਂਗੀ। ਐਵੇਂ ਖ਼ਾਹ-ਮਖ਼ਾਹ ਜਾਨ ਕਿਉਂ ਗਵਾਈਏ।"

ਅੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਆਖਿਆ,-"ਅੱਛਾ, ਮੈਂ ਹੀ ਪੀ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ।" ਮਹਾਤਮਾ ਦਾ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਭਨਾਂ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ, "ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਆਪ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ।" ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਛੰਨਾ ਪੀ ਲਿਆ ਅਤੇ ਬਾਲਕ ਦੀ ਸੁਖਮਨਾ ਨਾੜੀ ਨੂੰ ਦਬਾਇਆ। ਬਾਲਕ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਰਦਾ ਉੱਠ ਬੈਠਾ। ਸਭ ਲੋਕ ਮਹਾਤਮਾ ਦੀ ਜੈ ਜੈਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਸੇਠ ਦੇ ਘਰ ਵਧਾਈਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗੇ। ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਆਖਿਆ, "ਬਾਲਕ ਵੇਖਿਆ! ਸਭ ਸੰਸਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰੀਤ ਝੂਠੀ ਹੈ। ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਨਿਸ਼ਚਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਨੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

ਹੇ ਮੇਰੀ ਆਤਮਾ! ਤੂੰ ਵੀ ਇਸ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕਿ ਸਾਰਾ ਕੁਟੰਬ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਕਾਰਨ ਹੀ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨਾਲ ਮਨ ਚਿੱਤ ਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਨੀ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦੇ। ਇਹੋ ਮਾਰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਤਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਝੂਠੀ ਪ੍ਰੀਤ ਵਾਲੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

ਕਾਂਡ–38

ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ

(ਤ੍ਰੇਤਾ ਜੁੱਗ)

ਭਗਤੁ ਵਡਾ ਰਾਜਾ ਜਨਕੁ ਹੈ ਗੁਰਮੁਖਿ ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਉਦਾਸੀ॥
ਦੇਵ ਲੋਕ ਨੋ ਚਲਿਆ ਗਣ ਗੰਧਰਬ[1] ਸਭਾ ਸੁਖਵਾਸੀ॥
ਜਮਪੁਰਿ ਗਇਆ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣਿ ਵਿਲਲਾਵਨਿ ਜੀਅ ਨਰਕ ਨਿਵਾਸੀ॥
ਧਰਮਰਾਇ ਨੋ ਆਖਿਓਨੁ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਕਰਿ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ॥
ਕਰੇ ਬੇਨਤੀ ਧਰਮਰਾਇ ਹਉ ਸੇਵਕ ਠਾਕੁਰ ਅਬਿਨਾਸੀ॥
ਗਹਿਣੇ ਧਰਿਅਨੁ ਇਕ ਨਾਉ ਪਾਪਾ ਨਾਲਿ ਕਰੈ ਨਿਰਜਾਸੀ[2] ॥
ਪਾਸੰਗਿ ਪਾਪੁ ਨ ਪੁਜਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਉ ਅਤੁਲ ਨ ਤੁਲਾਸੀ॥
ਨਰਕਹੁੰ ਛੁਟੇ ਜੀਅ ਜੰਤ ਕਟੀ ਗਲਹੁੰ ਸਿਲਕ[3] ਜਮ ਫਾਸੀ॥
ਮੁਕਤਿ ਜੁਗਤਿ ਨਾਵੈ ਦੀ ਦਾਸੀ॥੫॥

(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੧੦)

ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ–ਮਿਥਲਾ ਪੁਰੀ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸਨ।
ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ–ਅਸ਼ਟਾਵਕਰ ਜੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਰਿਸ਼ੀ ਜਿਸਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਅੱਠ ਵਲ ਪੈਂਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਕਹੋਡ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਦਾਲਕ ਦੀ ਪੁੱਤ੍ਰੀ ਸੁਜਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਤੋਂ ਜਨਮਿਆਂ ਸੀ।
ਪਿਤਾ– ਰਾਜਾ ਮਿਥੀ।
ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:-

"ਜਪਿਓ ਨਾਮੁ ਸੁਕ ਜਨਕ ਗੁਰ ਬਚਨੀ ਹਰਿ ਹਰਿ ਸਰਣਿ ਪਰੇ॥"

1. ਗਵੱਈਆ, ਰਾਗੀ, 2. ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ, 3. ਰੱਸੀ ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਜੀਵਨ-ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ, "ਭਗਤ ਵਡਾ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਹੈ, ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀ॥" ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵਿਰਤ ਰਹਿ ਕੇ ਉਦਾਸ ਰਹਿਣਾ ਇਕ ਔਖਾ ਮਾਰਗ ਹੈ ਪਰ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਇਸ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ। ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਹੀ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰਨ ਵਾਲੇ ਉੱਚ-ਕੋਟੀ ਤੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਪਾਂਧੀ ਸਨ। ਆਪ ਦਾਨੀ, ਸਾਧ-ਸੇਵੀ, ਯੱਗ ਭੰਡਾਰੇ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਸਨ। ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰਾਂਗਾ ਜਿਹੜਾ ਰਕਾਬ ਵਿਚ ਪੈਰ ਰਖਦਿਆਂ ਹੀ ਆਤਮ-ਗਿਆਨ ਬਖਸ਼ ਦੇਵੇ।"

ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਚਰਚਾ ਸਭ ਸਾਧੂ ਮਹਾਤਮਾ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਚੱਲੀ। ਮਿਥੇ ਦਿਨ ਤੇ ਸਭ ਸੰਤ, ਸਾਧੂ, ਵਿਦਵਾਨ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਆ ਗਏ। ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਅੰਦਰ ਧਰਮਾਤਮਾ ਅਤੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਸੀ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਅਸ਼ਟਾਵਕਰ ਰਾਹੀਂ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੂੰ ਰਕਾਬ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਨ ਜਿੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ ਦੁਆ ਕੇ ਮਾਣ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਅਸ਼ਟਾਵਕਰ ਦੇ ਕੋਝੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਾਕੀ ਸਭਾ ਨੇ ਹਾਸਾ- ਮਖ਼ੌਲ ਵੀ ਉਡਾਇਆ ਪਰ ਅਸ਼ਟਾਵਕਰ ਜੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੂੰ ਘੋੜਾ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਪੈਰ ਰਕਾਬ ਤੇ ਰਖਵਾ ਕੇ ਆਖਿਆ, "ਰਾਜਾ ਜਨਕ! ਗੁਰੂ ਦੀਖਿਆ ਲੈਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਨ, ਮਨ, ਧਨ (ਸਾਰਾ ਰਾਜ) ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰੂ ਭੇਟਾ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰ ਕੁਝ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ।" ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗਾ ਸਰੀਰ ਵਿਆਹ ਪਿਛੋਂ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਦਿਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਧਨ ਦੀ ਰਾਣੀ ਹੱਕਦਾਰ ਹੈ ਇਵੇ ਵਿਚਾਰ ਕੇ 'ਮਨ' ਗੁਰੂ ਅਰਪਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਅਸ਼ਟਾਵਕਰ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਠੀਕ ਹੈ ਰਾਜਨ! ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਮਨ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਤਾ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ, ਭਾਵ ਮੇਰੀ ਆਗਿਆ ਬਿਨਾਂ ਘੋੜੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹ ਸਕਦੇ। ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡਾ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੇਗਾ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਵਲੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋਣ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਮਿਲੇਗੀ।" ਇਵੇਂ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੂੰ ਆਤਮਕ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਈ। ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਹਉਮੈ ਤੇ ਹੰਗਤਾ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਰੀ ਰਿਖੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੀ ਸਭਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੀ ਲਹਿਰ ਦੌੜ ਗਈ। ਇਵੇਂ ਲੋਕ ਦਿਖਾਵੇ ਅਤੇ ਕੁਝ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਿਖਾਉਣ ਦੀ ਮਾੜੀ ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਦਾ ਫੁਰਨਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਗਿਆ। ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਮੁਕਤੀ ਦੀ ਮੰਜ਼ਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਗਿਆ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਪੈਰ ਤੱਤੇ ਕੜ੍ਹਾਹੇ ਵਿਚ ਰਖਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪੈਰ ਮਹਾਂ ਸੁੰਦਰ ਰਾਣੀ ਦੀ ਛਾਤੀ ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਨਾ ਤਾਂ ਅੱਗ ਦੇ ਸਾੜਨ ਦੀ ਪੀੜਾ ਨੇ ਦੁੱਖੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਾਣੀ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਨੇ ਮੋਹਿਆ। ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਬਿਲਕੁਲ ਅਡੋਲ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਸੁਖਦੇਵ ਮੁਨੀ ਨੇ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਬਾਰਹ ਵਰੇ ਗਰਭਾਸਿ ਵਸਿ ਜੰਮਦੇ ਹੀ ਸੁਕਿ ਲਈ ਉਦਾਸੀ॥
ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਅਤੀਤ[1] ਹੋਇ ਮਨ ਹਠ ਬੁਧਿ ਨ ਬੰਦ ਖਲਾਸੀ॥
ਪਿਤਾ ਬਿਆਸ ਪਰਬੋਧਿਆ ਗੁਰ ਕਰਿ ਜਨਕ ਸਹਜ ਅਭਿਆਸੀ॥
ਤਜਿ ਦੁਰਮਤਿ ਗੁਰਮਤਿ ਲਈ ਸਿਰ ਧਰਿ ਜੂਠਿ ਮਿਲੀ ਸਾਬਾਸੀ॥
(ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ, ਵਾਰ ੨੫)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੂੰ ਅੰਤਰਯਾਮਤਾ ਅਤੇ ਤੁਰੀਆ ਪਦ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਹਰ ਭੰਡਾਰੇ ਤੇ ਸੰਤ ਮਹਾਤਮਾ ਪੁੱਜਦੇ ਅਤੇ ਆਤਮਕ ਮੰਡਲ ਦੇ ਆਤਮਕ ਅਨੰਦ ਨੂੰ ਮਾਣਦੇ। ਇਵੇਂ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ 'ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀ' ਦੀ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿਚ ਪੁਜ ਗਏ।

ਜਗਤ ਵਿਚ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿੱਡਾ ਵੀ ਭਜਨੀਕ, ਤਪੱਸਵੀ, ਤਿਆਗੀ ਬਣ ਜਾਵੇ, ਜਦ ਤਕ ਹਉਂ, ਹੰਗਤਾ ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਓਨਾ ਚਿਰ ਨਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪੂਰਨ ਪਦਵੀ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਸੁਕਦੇਵ ਮੁਨੀ, ਜਿਹੜੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਵਿਚ ਤੋਤੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਅਮਰਨਾਥ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਪਾਸੋਂ ਅਮਰ-ਕਥਾ ਸੁਣ ਕੇ ਅਮਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਫਿਰ ਜਨਮ ਧਾਰ ਕੇ ਸੁਕਦੇਵ ਮੁਨੀ ਬਣਿਆ, ਤਪਸਿਆ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਅਹੰਭਾਵ ਨਾ ਤਿਆਗਿਆ। ੧੨ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੋ ਕੇ ਇੱਕ ਵੈਰਾਗੀ ਅਤੇ ਤਿਆਗੀ ਮਹਾਤਮਾ ਬਣ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਤਪੱਸਿਆ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਹੰਕਾਰ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਗਿਆ।

ਸੁਕਦੇਵ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਬਿਆਸ ਰਿਖੀ ਜੀ ਨੂੰ ਕਦੀ ਕਦੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦੇ। ਇਕ ਸਮੇਂ ਅਹੰਭਾਵ ਵਿਚ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ, "ਪਿਤਾ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਰਿਖੀਆਂ ਮੁਨੀਆਂ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ ਕਰਦੇ ਹੋ ਪਰ ਜਦ ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਵੇਖਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਪਾਸਕੂ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ।" ਰਿਖੀ ਬਿਆਸ ਜੀ ੧੮ ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਕਰਤਾ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੇਖਿਆ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਇਸ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ ਵੇਖ ਕੇ ਕਦੋਂ ਝੱਲ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਕਦੇਵ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰ ਮੱਛੀ ਪੱਥਰ ਚੱਟੇ ਬਿਨਾਂ ਵਾਪਸ ਨਹੀਂ ਮੁੜਦੀ। ਸੁਕਦੇਵ ਹਉਮੈਂ ਦੀ ਟੀਸੀ ਤੇ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬਿਆਸ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਪੁੱਤ੍ਰ ਸੁਕਦੇਵ! ਤੂੰ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰ।"

ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਮਜਬੂਰਨ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਸੁਕਦੇਵ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜਾ। ਆਪਣੀ ਕੁਪੀਨ[2] ਅਤੇ ਲੰਗੋਟੀ ਬਾਹਰ ਡਿਉੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਅੰਦਰ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਨੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਸੁਕਦੇਵ ਦੇ ਹਉਮੈਂ ਰੋਗ ਨੂੰ ਤਾੜ ਲਿਆ। ਸੁਕਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ। ਪਰ ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਅਹਿਲਕਾਰਾਂ

---

1. ਤਿਆਗੀ ਜਿਹੜਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਲੰਘ ਗਿਆ ਹੋਵੇ. 2. ਇਤਨਾ ਲੰਮਾ ਬਸਤਰ ਜਿਸ ਨਾਲ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕੇ, ਇਸਨੂੰ ਲਿੰਗਓਟੀ ਅਤੇ ਕਮਰਕੱਸੇ ਲਈ ਵਰਤਦੇ ਹਨ।

ਨੇ ਆ ਕੇ ਆਖਿਆ, "ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ! ਤੁਹਾਡੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਡਿਓੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗ ਗਈ ਹੈ। ਅੱਗ ਲਗਣ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸੁਕਦੇਵ ਉੱਠ ਕੇ ਡਿਓੜ੍ਹੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੰਗੋਟੀ ਕੁਪੀਨ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਟੁਰਨ ਲੱਗਾ ਤਦ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਐ ਵੱਡੇ ਤਿਆਗੀ ਸੁਕਦੇਵ! ਕੀ ਤੇਰੀ ਲੰਗੋਟੀ ਅਤੇ ਕੁਪੀਨ ਮਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕੀਮਤੀ ਹੈ? ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਮਹਿਲਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਵੇਖ ਕੇ ਨਹੀਂ ਘਬਰਾਇਆ ਪਰ ਤੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਮੁੱਲ ਦੀ ਕੁਪੀਨ ਅਤੇ ਲੰਗੋਟੀ ਵਾਸਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਭਜਿਆ ਏਂ! ਤੈਨੂੰ ਐਵੇਂ ਤਿਆਗੀ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗੀ ਹੋਣ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੈ। ਤੂੰ ਅਜੇ ਤਿਆਗ ਅਤੇ ਵੈਰਾਗ ਦੀ ਪਦਵੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪੁੱਜਾ, ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰ, ਮੇਰੀ ਨਿਗਾਹ ਵਿਚ ਤੂੰ ਅਜੇ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ, ਨਿਰਮਾਣਤਾ ਸਿਖ ਅਤੇ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਫੇਰ ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਆਵੀਂ।"

ਸੁਕਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਊਣਤਾਈ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਹੱਠ ਕਰਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਅੱਗੋਂ ਨਾਂ ਹਟਿਆ ਤਦ ਦੁਬਾਰਾ ਜਨਕ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, "ਸੁਕਦੇਵ! ਜੇਕਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਦ ਮਹਿਲਾਂ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਖੜੋ, ਜਦੋਂ ਤਕ ਸੱਦੀਏ ਨਾ-ਉਥੋਂ ਹਿਲਣਾ ਨਹੀਂ।" ਗੁਰੂ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਸੁਕਦੇਵ ਮੁਨੀ ਦੀ ਇਸ ਕਠਨ ਘਾਲਣਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ:-

ਜਾਤਨ ਜਾਤਿ ਦੇਖਿ ਮਤ ਭਰਮਹੁ ਸੁਕ ਜਨਕ ਪਗੀਂ ਲਗ ਧਿਆਵੈਗੋ॥
ਜੂਠਨ ਜੂਠਿ ਪਈ ਸਿਰ ਊਪਰਿ ਖਿਨੁ ਮਨੂਆ ਤਿਲੁ ਨਾ ਡੁਲਾਵੈਗੋ॥

(ਕਾਨੜਾ ਮਹਲਾ ੪)

ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਡੋਲ ਚਿੱਤ ੧੨ ਵਰ੍ਹੇ ਸੁਕਦੇਵ ਜੀ ਉਥੇ ਖੜੇ ਰਹੇ। ਸਿਰ ਉਪਰ ਜੂਠੀਆਂ ਪੱਤਲਾਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਦੀ ਸਖ਼ਤ ਮੈਲ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਘਟਦੀ ਘਟਦੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਇਕ ਪੂਰਨ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਸੇਵਕ ਵਾਲੀ ਅਵੱਸਥਾ ਵਿਚ ਸੁਕਦੇਵ ਪੁੱਜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਫਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੁਕਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਨਕ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਦੀਖਿਆ ਦਿੱਤੀ। ਸੁਕਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਰ ਕੇ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ। ਅੰਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ੯ ਮੁਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉੱਘਾ ਮੁਨੀ ਬਣ ਗਿਆ।

ਨਰਕ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਵਾਉਣੇ

"ਜਨਕ ਜਨਕ ਬੈਠੇ ਸਿੰਘਾਸਨ" ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਹੈ। ਜਨਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਇੰਨਾ ਵਧਿਆ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਇਸ ਕੁੱਲ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾ ਨਾਲ ਜਨਕ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸੀਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪਿਤਾ ਜਨਕ ਜੀ ਵੀ "ਗੁਰਮੁਖ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਉਦਾਸੀ॥" ਪੂਰਨ ਗੁਰਮੁਖ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਦੀ ਬੰਸ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਦੋ ਅੰਤ ਸਮਾਂ ਆਇਆ ਤਦ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੀ ਭਾਰੀ ਕੁਲਾਹਲ, ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਜਿਆਂ ਨਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਅਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਦਾ ਦੇਵਪੁਰੀ ਵਲ ਟੁਰਿਆ। ਜਾਂਦਿਆਂ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨ ਕੇ ਬਿਬਾਣ ਲੈ ਕੇ ਨਰਕਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬਿਬਾਣ ਪੁੱਜ ਗਏ। ਨਰਕ ਨਿਵਾਸੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਪੁਕਾਰਾਂ ਜਨਕ ਜੀ ਨੇ ਸੁਣੀਆਂ। ਮਨ ਦਇਆ ਨਾਲ ਭਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਹਿਰਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੰਦ-ਖਲਾਸੀ[1] ਲਈ ਤੜਪ ਉਠਿਆ। ਧਰਮਰਾਜ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਰਕ

1. ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ।

ਨਿਵਾਸੀ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਬੰਦ-ਖਲਾਸੀ ਲਈ ਆਖਿਆ, ਪਰ ਧਰਮਰਾਜ ਜੀ ਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਪੂਰਬਕ ਆਖਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਨੌਕਰ ਹਾਂ, ਸਿਰਫ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਭਜਨ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਛੁਟਕਾਰਾ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਇਆ। ਤੱਕੜ ਦੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਲਿਖ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਧਰਮਰਾਜ ਨੇ ਪਾਪੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਭਾਰ ਰੱਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਪਰ ਸਾਰੇ ਨਰਕ ਨਿਵਾਸੀ ਪਾਪੀ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪਾਸਕੂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਭਾਰ ਵੀ ਨਾ ਬਣ ਸਕੇ, ਸਾਰੇ ਨਰਕ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਏ। ਸਭ ਜੀਵ-ਜੰਤੂਆਂ ਦੀ ਬੰਦ-ਖਲਾਸੀ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਨੇ ਕਰਵਾਈ। ਆਪ ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਠਾਕਰ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਹੇ ਆਤਮਾ! ਵੇਖ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ! ਸਾਰੇ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਏ, ਸਭ ਦਾ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਤੂੰ ਵੀ ਅਹੰਭਾਵ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਸਿਮਰ ਤਾਂ ਜੋ ਤੇਰੀ ਵੀ ਕਲਿਆਣ ਹੋ ਜਾਵੇ।

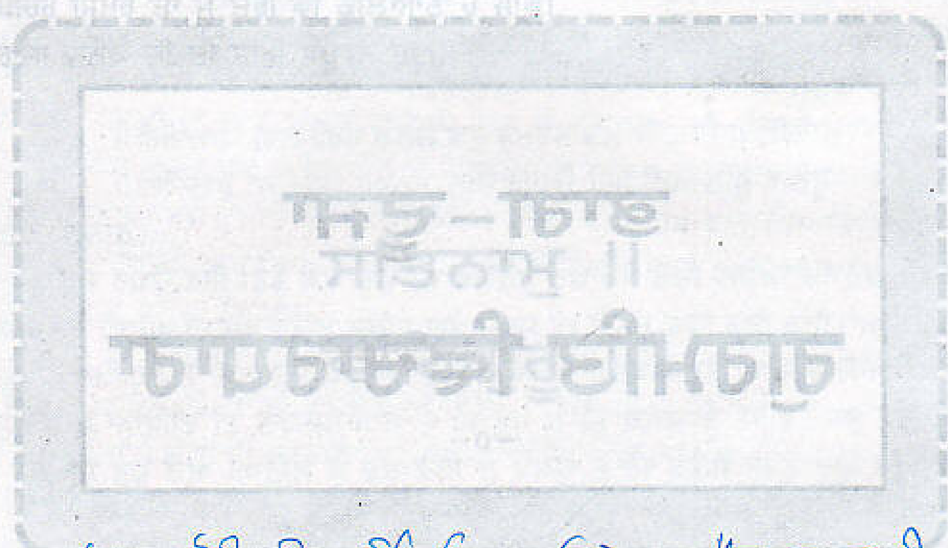
ਰਾਜਾ ਜਨਕ ਜੀ ਦੀ ਸਾਖੀ ਸੰਪੂਰਨ ਹੋਈ।

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

-0-

ਭਾਗ–ਦੂਜਾ

ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ

ਇਸ ਪੋਥੀ ਨੂੰ ਸੰਪਾਦਿਤ ਕਰਕੇ ਛਪੈਣ ਕਰਵਾਈ
ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਰਾਮ ਆਸ਼ੀਰਵਾਦ ਬਖਸ਼ਿਸ਼
[illegible] [illegible] ਬੋਲੇ ਦਾਈ ਤਾਂ ਇਹ ਪੋਥੀ ਸੰਪੂਰਨ
ਹੋਈ 20-6-2003 ਨੂੰ। ਸਾਹਿਬ ਰਾਮ ਮਿਹਰ ਕੀਤੀ।

ਕਾਂਡ–39

ਸਿੱਖ ਧਰਮ–ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਣਗਿਣਤ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਸਿੱਖ ਦੀ ਮੱਤ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ, ਕੇਵਲ ਸਿੱਖਿਆ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਕੁੱਝ ਪ੍ਰੱਚਲਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ–ਗੋਚਰੇ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

੧. ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ

੨. ਨਾਮ ਜਪਣਾ

੩. ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣਾ

੧. ਪੂਜਾ ਅਕਾਲ ਜੀ ਦੀ

(੧) ੴ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

(੨) ਚੱਕ੍ਰ ਚਿਹਨ ਅਰੁ ਬਰਨ ਜਾਤਿ ਅਰੁ ਪਾਤਿ ਨਹਿਨ ਜਿਹ॥
ਰੂਪ ਰੰਗ ਅਰੁ ਰੇਖ ਭੇਖ ਕੋਊ ਕਹਿ ਨ ਸਕਤਿ ਕਿਹ॥
ਅਚਲ ਮੂਰਤਿ ਅਨਭਉ ਪ੍ਰਕਾਸ ਅਮਿਤੋਜ ਕਹਿਜੈ॥
ਕੋਟਿ ਇੰਦ੍ਰ ਇੰਦ੍ਰਾਣਿ ਸਾਹੁ ਸਾਹਾਣਿ ਗਣਿਜੈ.....

(ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ)

(੩) ਨ ਸੰਖੰ ਨ ਚਕ੍ਰੰ ਨ ਗਦਾ ਨ ਸਿਆਮੰ॥ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪੰ ਰਹੰਤ ਜਨਮੰ॥
ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਥੰਤਿ ਬੇਦਾ॥ ਊਚ ਮੂਚ ਅਪਾਰ ਗੋਬਿੰਦਹ॥
ਬਸੰਤਿ ਸਾਧ ਰਿਦਯੰ ਅਚੁਤ॥ ਬੁਝੰਤਿ ਨਾਨਕ ਬਡਭਾਗੀਅਹ॥੫੭॥

(ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫)

੨. ਪਰਚਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ

ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਜਾਗਦੀ ਜੋਤ ਗੁਰਤਾ–ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ। ਇਹ ਬਾਣੀਆਂ ਵੀ (ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਈ ਨੰਦ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ) ਪ੍ਰਮਾਣੀਕ ਹਨ।

੩. ਦੀਦਾਰ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦਾ

ਖ਼ਾਲਸਾ ਮੇਰੋ ਰੂਪ ਹੈ ਖਾਸ॥ ਖ਼ਾਲਸੇ ਮਹਿ ਹਉ ਕਰਹੁ ਨਿਵਾਸੁ॥

ਸੰਤ ਖ਼ਾਲਸਾ

ਜਾਗਤ ਜੋਤਿ ਜਪੈ ਨਿਸ ਬਾਸੁਰ ਏਕ ਬਿਨਾਂ ਮਨ ਨੈਕ ਨ ਆਨੈ॥
ਪੂਰਨ ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਤੀਤ ਸਜੈ ਬ੍ਰਤ ਗੋਰ ਮੜ੍ਹੀ ਮਟ ਭੂਲ ਨ ਮਾਨੈ॥
ਤੀਰਥ ਦਾਨ ਦਯਾ ਤਪ ਸੰਜਮ ਏਕ ਬਿਨਾ ਨਹਿ ਏਕ ਪਛਾਨੈ॥
ਪੂਰਨ ਜੋਤਿ ਜਗੈ ਘਟ ਮੈ ਤਬ ਖ਼ਾਲਸ ਤਾਹਿ ਨਖਾਲਸ ਜਾਨੈ॥

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਉਪਰੋਕਤ ਉਪਦੇਸ਼ ਖ਼ਾਲਸੇ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਆਧਾਰ ਸ਼ਿਲਾ (ਨੀਂਹ) ਹਨ।

ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਾਰੰਭ

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਨਾਲ ਧਾਰਮਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵਿਚ ਇੱਕ ਮਹਾਨ ਇਨਕਲਾਬ ਆਇਆ। ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਨਿਰੰਜਣੀ ਜੋਤਿ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ "ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਾਚ ਇਸ ਕੀਟ ਪ੍ਰਤੀ ਚੌਪਈ" ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧਾਰਮਕ ਸੰਪ੍ਰਦਾਵਾਂ ਦੇ ਮੁਖੀਆਂ ਵਲੋਂ ਚਲਾਏ ਮਾਰਗਾਂ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟੀਕਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਖ਼ਾਲਸਾ ਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਪੰਗਤੀਆਂ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਸ੍ਰੀ ਨਾਨਕ ਅੰਗਦਿ ਕਰਿ ਮਾਨਾ॥ ਅਮਰਦਾਸ ਅੰਗਦ ਪਹਿਚਾਨਾ॥
ਅਮਰਦਾਸ ਰਾਮਦਾਸ ਕਹਾਯੋ॥ ਸਾਧਨਿ[1] ਲਖਾ ਮੂੜ ਨਹਿ ਪਾਯੋ॥੯॥
ਭਿੰਨ ਭਿੰਨ ਸਭਹੂੰ ਕਰ ਜਾਨਾ॥ ਏਕ ਰੂਪ ਕਿਨਹੂੰ ਪਹਿਚਾਨਾ॥
ਜਿਨ ਜਾਨਾ ਤਿਨ ਹੀ ਸਿਧ ਪਾਈ॥ ਬਿਨ ਸਮਝੇ ਸਿਧ ਹਾਥ ਨ ਆਈ॥੧੦॥
ਰਾਮਦਾਸ ਹਰਿ ਸੋ ਮਿਲ ਗਏ॥ ਗੁਰਤਾ ਦੇਤ ਅਰਜਨਹਿ ਭਏ॥
ਜਬ ਅਰਜਨ ਪ੍ਰਭੁ ਲੋਕ ਸਿਧਾਏ॥ ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਤਿਹ ਠਾਂ ਠਹਿਰਾਏ॥੧੧॥
ਹਰਿ ਗੋਬਿੰਦ ਪ੍ਰਭ ਲੋਕ ਸਿਧਾਰੇ॥ ਹਰੀ ਰਾਇ ਤਿਹ ਠਾਂ ਬੈਠਾਰੇ॥
ਹਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਤਿਨ ਕੇ ਸੁਤ ਵਏ॥ ਤਿਨਕੇ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਭਏ॥੧੨॥...

(ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ-ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ੧੦)

ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਬਾਚ ॥ ਇਸ ਕੀਟ ਪ੍ਰਤਿ॥ ਚੌਪਈ॥

ਜਬ ਪਹਿਲੇ ਹਮ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਬਨਾਈ॥ ਦਈਤ ਰਚੇ ਦੁਸ਼ਟ ਦੁਖਦਾਈ॥
ਤੇ ਭੁਜ ਬਲ ਬਵਰੇ ਹ੍ਵੈ ਗਏ॥ ਪੂਜਤ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਰਹਿ ਗਏ॥੬॥
ਤੇ ਹਮ ਤਮਕਿ ਤਨਕ ਮੋ ਖਾਪੇ॥ ਤਿਨਕੀ ਠਉਰ ਦੇਵਤਾ ਥਾਪੇ॥

1. ਸ਼ੁੱਧ ਅਤੇ ਸਾਧੇ ਹੋਏ ਮਨਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖਾਂ ਨੇ।

ਤੇ ਭੀ ਬਲ ਪੂਜਾ ਉਰਝਾਏ॥ ਆਪਨ ਹੀ ਪਰਮੇਸਰ ਕਹਾਏ॥੭॥
ਮਹਾਦੇਵ ਅਚੁੱਤ ਕਹਾਯੋ॥ ਬਿਸਨ ਆਪਹੀ ਕੋ ਠਹਿਰਾਯੋ॥
ਬ੍ਰਹਮਾ ਆਪ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਬਖਾਨਾ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਪ੍ਰਭੂ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਜਾਨਾ॥੮॥
ਤਬ ਸਾਖੀ ਪ੍ਰਭ ਅਸਟ ਬਨਾਏ॥ ਸਾਖ ਨਮਿਤ ਦੇਬੇ ਠਹਿਰਾਏ॥
ਤੇ ਕਹੈ ਕਰੋ ਹਮਾਰੀ ਪੂਜਾ॥ ਹਮ ਬਿਨ ਅਵਰੁ ਨ ਠਾਕੁਰ ਦੂਜਾ॥੯॥
ਪਰਮ ਤੱਤ ਕੋ ਜਿਨ ਨ ਪਛਾਨਾ॥ ਤਿਨ ਕਰ ਈਸ਼ਰ ਤਿਨ ਕਹੁ ਮਾਨਾ॥
ਕੇਤੇ ਸੂਰ ਚੰਦ ਕਹੁ ਮਾਨੈ॥ ਅਗਨਿਹੋਤ੍ਰ ਕਈ ਪਵਨ ਪ੍ਰਮਾਨੈ॥੧੦॥
ਕਿਨਹੂੰ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਹਨ ਪਹਿਚਾਨਾ॥ ਨ੍ਹਾਤ ਕਿਤੇ ਜਲ ਕਰਤ ਬਿਧਾਨਾ॥
ਕੇਤਕ ਕਰਮ ਕਰਤ ਡਰਪਾਨਾ॥ ਧਰਮ ਰਾਜ ਕੋ ਧਰਮ ਪਛਾਨਾ॥੧੧॥
ਜੇ ਪ੍ਰਭ ਸਾਖ ਨਮਿਤ ਠਹਰਾਏ॥ ਤੇ ਹਿਆਂ ਆਇ ਪ੍ਰਭੂ ਕਹਵਾਏ॥
ਤਾ ਕੀ ਬਾਤ ਬਿਸਰ ਜਾਤੀ ਭੀ॥ ਅਪਨੀ ਅਪਨੀ ਪਰਤ ਸੋਭ ਭੀ॥੧੨॥
ਜਬ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਨ ਤਿਨੈ ਪਹਿਚਾਨਾ॥ ਤਬ ਹਰਿ ਇਨ ਮਨੁਛਨ ਠਹਿਰਾਨਾ॥
ਤੇ ਭੀ ਬਸਿ ਮਮਤਾ ਹੁਇ ਗਏ॥ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪਾਹੰਨ ਠਹਿਰਏ॥੧੩॥
ਤਬ ਹਰਿ ਸਿੱਧ ਸਾਧ ਠਹਿਰਾਏ॥ ਤਿਨ ਭੀ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਨਹੀਂ ਪਾਏ॥
ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਤ ਭਯੋ ਜਗ ਸਿਆਨਾ॥ ਤਿਨ ਤਿਨ ਅਪਨੋ ਪੰਥ ਚਲਾਨਾ॥੧੪॥
ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕਿਨਹੂੰ ਨਹ ਪਾਯੋ॥ ਬੈਰ ਬਾਦ ਅਹੰਕਾਰ ਬਢਾਯੋ॥
ਪੇਡ ਪਾਤ ਆਪਨ ਤੇ ਜਲੈ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਪੰਥ ਨ ਕੋਊ ਚਲੈਂ॥੧੫॥
ਜਿਨ ਜਿਨ ਤਨਕਿ ਸਿੱਧ ਕੋ ਪਾਯੋ॥ ਤਿਨ ਤਿਨ ਅਪਨਾ ਰਾਹੁ ਚਲਾਯੋ॥
ਪਰਮੇਸਰ ਨ ਕਿਨਹੂੰ ਪਹਿਚਾਨਾ॥ ਮਮ ਉਚਾਰਤੇ ਭਯੋ ਦਿਵਾਨਾ॥੧੬॥
ਪਰਮ ਤੱਤ ਕਿਨਹੂ ਨ ਪਛਾਨਾ॥ ਆਪ ਆਪ ਭੀਤਰਿ ਉਰਝਾਨਾ॥
ਤਬ ਜੇ ਜੇ ਰਿਖਰਾਜ ਬਨਾਏ॥ ਤਿਨ ਆਪਨ ਪੁਨ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਚਲਾਏ॥੧੭॥
ਜੇ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਨ ਕੇ ਭਏ ਅਨੁਰਾਗੀ॥ ਤਿਨ ਤਿਨ ਕ੍ਰਿਆ ਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਤਿਆਗੀ॥
ਜਿਨ ਮਨ ਹਰਿ ਚਰਨਨ ਠਹਰਾਯੋ॥ ਸੋ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਨ ਕੇ ਰਾਹ ਨ ਆਯੋ॥੧੮॥
ਬ੍ਰਹਮਾ ਚਾਰ ਹੀ ਬੇਦ ਬਨਾਏ॥ ਸਰਬ ਲੋਕ ਤਿਹ ਕਰਮ ਚਲਾਏ॥
ਜਿਨ ਕੀ ਲਿਵ ਹਰਿ ਚਰਨਨ ਲਾਗੀ॥ ਤੇ ਬੇਦਨ ਤੇ ਭਏ ਤਿਆਗੀ॥੧੯॥
ਜਿਨ ਮਤ ਬੇਦ ਕਤੇਬਨ ਤਿਆਗੀ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਭਏ ਅਨੁਰਾਗੀ[1]॥
ਤਿਨ ਕੇ ਗੂੜ ਮੱਤ ਜੇ ਚਲਹੀ॥ ਭਾਂਤਿ ਅਨੇਕ ਦੂਖਨ ਸੇ ਦਲਹੀ॥੨੦॥
ਜੇ ਜੇ ਸਹਿਤ ਜਾਤਨ ਸੰਦੇਹਿ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਸੰਗ ਨ ਛੋਡਤ ਨੇਹ॥
ਤੇ ਤੇ ਪਰਮ ਪੁਰੀ ਕਰ ਜਾਹੀ॥ ਤਿਨ ਹਰਿ ਸਿਉ ਅੰਤਰੁ ਕਛੁ ਨਾਹੀ॥੨੧॥
ਜੇ ਜੇ ਜੀਯ ਜਾਤਨ ਤੇ ਡਰੇ॥ ਪਰਮਪੁਰਖ ਤਜਿ ਤਿਨ ਮਗ ਪਰੇ॥
ਤੇ ਤੇ ਨਰਕ ਕੁੰਡ ਮੋ ਪਰਹੀ॥ ਬਾਰ ਬਾਰ ਜਗ ਮੋ ਬਪੁ ਧਰਹੀ॥੨੨॥

---

1. ਪਿਆਰ ਦੇ ਬਦਲੇ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ: ਪ੍ਰੇਮੀ।

ਤਬ ਹਰਿ ਬਹੁਰਿ ਦੱਤ ਉਪਜਾਇਓ॥ ਤਿਨ ਭੀ ਅਪਨਾ ਪੰਥੁ ਚਲਾਇਓ॥
ਕਰ ਮੋ ਨਖ ਸਿਰ ਜਟਾ ਸਵਾਰੀ॥ ਪ੍ਰਭੁ ਕੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨ ਕਛੂ ਬਿਚਾਰੀ॥੨੩॥
ਪੁਨਿ ਹਰਿ ਗੋਰਖ ਕੋ ਉਪਰਾਜਾ॥ ਸਿਖ ਕਰੇ ਤਿਨਹੂੰ ਬਡ ਰਾਜਾ॥
ਸ੍ਰਵਨ ਫਾਰਿ ਮੁਦ੍ਰਾ ਦੁਐ ਡਾਰੀ॥ ਹਰਿ ਕੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਰੀਤਿ ਨ ਬਿਚਾਰੀ॥੨੪॥
ਪੁਨ ਹਰਿ ਰਾਮਾਨੰਦ ਕੋ ਕਰਾ॥ ਭੇਸ ਬੈਰਾਗੀ ਕੋ ਜਿਨ ਧਰਾ॥
ਕੰਠੀ ਕੰਠਿ ਕਾਠ ਕੀ ਡਾਰੀ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨ ਕਛੂ ਬਿਚਾਰੀ॥੨੫॥
ਜੇ ਪ੍ਰਭ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਉਪਜਾਏ॥ ਤਿਨ ਤਿਨ ਅਪਨੇ ਰਾਹ ਚਲਾਏ॥
ਮਹਾਦੀਨ ਤਬ ਪ੍ਰਭ ਉਪਰਾਜਾ॥ ਅਰਬ ਦੇਸ ਕੋ ਕੀਨੋ ਰਾਜਾ॥੨੬॥
ਤਿਨ ਭੀ ਏਕ ਪੰਥ ਉਪਰਾਜਾ॥ ਲਿੰਗ ਬਿਨਾ ਕੀਨੇ ਸਭ ਰਾਜਾ॥
ਸਭ ਤੇ ਅਪਨਾ ਨਾਮੁ ਜਪਾਯੋ॥ ਸਤਿਨਾਮ ਕਾਹੂੰ ਨ ਦ੍ਰਿੜਾਯੋ॥੨੭॥
ਸਭ ਅਪਨੀ ਅਪਨੀ ਉਰਝਾਨਾ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕਾਹੂ ਨ ਪਛਾਨਾ॥
ਤਪ ਸਾਧਤ ਹਰਿ ਮੋਹਿ ਬੁਲਾਯੋ॥ ਇਮ ਕਹਿ ਕੈ ਇਹ ਲੋਕ ਪਠਾਯੋ॥੨੮॥

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਸਨ। ਹਿੰਦੂ ਧਰਮ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਬਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵਜੀ ਆਦਿ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਓਮ ਸ਼ਬਦ ਜੋੜ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਈਸ਼ਵਰ ਤੁੱਲ ਸਮਝਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਉਪਰੋਕਤ ਚੌਪਈ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨਾਲ ਹੋਈ ਭੇਂਟ ਦਾ ਹਵਾਲਾ, ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅਹੰਭਾਵ ਕਾਰਨ ਜਿਹੜੀ ਘਾਟ ਵਾਪਰਦੀ ਰਹੀ, ਉਸ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਭਗਤ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰਦੇ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਪਰਮ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦਾ 'ੴ' ਸਰੂਪ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵਜੀ ਆਦਿ ਦਾ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਪਸ਼ਟ ਵੇਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀਆਂ ਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਕੁ ਹਵਾਲੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਅਤੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਵੇਂ ਹਨ:-

ਬਿਸਨ ਲਏ ਅਵਤਾਰ ਦਸ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਜੋਧ ਸੰਘਾਰੇ॥

ਦਸ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੇ ਕਰੱਤਵ:-

ਮਛ ਕਛ ਵੈਰਾਹ ਰੂਪ ਹੋਇ ਨਰਸਿੰਘ ਬਾਵਨ ਬਉਧਾਰੇ॥
ਪਰਸ ਰਾਮ ਰਾਮ ਕਿਸਨੁ ਹੋਇ ਕਿਲਕਿ[1] ਕਲੰਕੀ ਅਤਿ ਅਹੰਕਾਰੇ॥
ਖਤ੍ਰੀ ਮਾਰਿ ਇਕੀਹ ਵਾਰ ਰਾਮਾਇਣ ਕਰਿ ਭਾਰਥ ਭਾਰੇ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਨ ਸਾਧਿਓ ਲੋਭ ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਨ ਮਾਰੇ॥

1. ਚੀਕ ਮਾਰਨਾ ਅਹੰਭਾਵ ਵਾਲੇ।

ਸਤਿਗੁਰ ਪੁਰਖ ਨ ਭੇਟਿਆ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਹਲੰਗ[1] ਨ ਸਾਰੇ॥
ਹਉਮੈ ਅੰਦਰ ਕਾਰਿ ਵਿਕਾਰੇ॥

ਮਹਾਂ ਦੇਵ ਸ਼ਿਵ ਜੀ ਬਾਬਤ:-

ਮਹਾਦੇਉ ਅਉਧੂਤੁ ਹੋਇ ਤਾਮਸ ਅੰਦਰਿ ਜੋਗੁ ਨ ਜਾਣੈ॥
ਭੈਰੋ ਭੂਤ ਕੁਸੂਤ[2] ਵਿਚਿ ਖੇਤਰ ਪਾਲ ਬੈਤਾਲ ਧਿਙਾਣੈ॥
ਅਕ ਧਤੂਰਾ ਖਾਵਣਾ ਰਾਤੀ ਵਾਸਾ ਮੜੀ ਮਸਾਣੈ॥
ਪੈਨੇ ਹਾਥੀ ਸੀਹ ਖਲ ਡਉਰੂ ਵਾਇ ਕਰੈ ਹੈਰਾਣੈ॥
ਨਾਥਾ ਨਾਥ ਸਦਾਇਦਾ ਹੋਇ ਅਨਾਥੁ ਨ ਹਰਿ ਰੰਗੁ ਮਾਣੈ॥
ਸਿਰਠਿ ਸੰਘਾਰੈ ਤਾਮਸੀ ਜੋਗੁ ਨ ਭੋਗੁ ਨ ਜੁਗਤ ਪਛਾਣੈ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੁਖ ਫਲੁ ਸਾਧ ਸੰਗਾਣੈ॥੯॥

ਇਵੇਂ ਹੀ ੧੨ਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਇੰਦਰ, ਬ੍ਰਹਮਾ, ਨਾਰਦ, ਜਤੀ ਸਤੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਹੰਭਾਵ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਕੇ ਤਾਮਸੀ ਵਿਚ ਹੀ ਵਿਚਰਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਗੁਰਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਰਸ ਨਾ ਮਾਣ ਸਕੇ ਅਤੇ ਹਉਮੈ ਤਿਆਗ ਕੇ ਨਿੰਮਰਤਾ ਧਾਰਨ ਨਾ ਕਰ ਸਕੇ। ੨੩ਵੀਂ ਵਾਰ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਬ੍ਰਹਮੰਡਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਭਗਤ ਜ਼ਾਤ ਵਰਣ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਸਨ:-

ਅਸੁਰ ਭਭੀਖਣੁ ਭਗਤੁ ਹੈ ਬਿਦਰੁ ਧਰੂ ਵਿਖਲੀ ਸਰਣਾਈ॥
ਧੰਨਾ ਜਟੁ ਵਖਾਣੀਐ ਸਧਨਾ ਜਾਤਿ ਅਜਾਤਿ ਕਸਾਈ॥
ਭਗਤੁ ਕਬੀਰ ਜੁਲਾਹੜਾ ਨਾਮਾ ਛੀਂਬਾ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਈ॥
ਕੁਲ ਰਵਿਦਾਸ ਚਮਾਰੁ ਹੈ ਸੈਣੁ ਸਨਾਤੀ[3] ਅੰਦਰਿ ਨਾਈ॥
ਕੋਇਲ ਪਾਲੈ ਕਾਵਣੀ ਅੰਤਿ ਮਿਲੈ ਆਪਣੇ ਕੁਲ ਜਾਈ॥
ਕਿਸ਼ਨੁ ਜਸੋਧਾਂ ਪਾਲਿਆ ਵਾਸਦੇਵ ਕੁਲ ਕਵਲ ਸਦਾਈ॥
ਘਿਉ ਭਾਂਡਾ ਨ ਵਿਚਾਰੀਐ ਭਗਤਾਂ ਜਾਤਿ ਸਨਾਤਿ ਨ ਕਾਈ॥
ਚਰਣ ਕਵਲ ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਣਾਈ॥੫॥
(ਵਾਰ ਪੰਝੀਵੀਂ)

ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਬ੍ਰਹਮਾ, ਵਿਸ਼ਨੂੰ, ਸ਼ਿਵਜੀ ਆਦਿ ਦਾ ਰੋਗੀ ਹੋਣਾ ਦਸਿਆ ਹੈ। ਕਬੀਰ ਜੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਬਤ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:-

ਸਰਪਨੀ ਤੇ ਊਪਰਿ ਨਹੀਂ ਬਲੀਆ॥ ਜਿਨਿ ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਮਹਾਦੇਉ ਛਲੀਆ॥
(ਰਾਗ ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀ)

ਭੱਟਾਂ ਦਾ ਵੀ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:-

ਸੇਵਕ ਕੈ ਭਰਪੂਰ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਵਾਹਗੁਰੂ ਤੇਰਾ ਸਭੁ ਸਦਕਾ॥
ਨਿਰੰਕਾਰੁ ਪ੍ਰਭੁ ਸਦਾ ਸਲਾਮਤਿ ਕਹਿ ਨ ਸਕੈ ਕੋਊ ਤੂ ਕਦ ਕਾ॥

1 ਨਾਲ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ, 2. ਬਦਇੰਤਜ਼ਾਮੀ, ਉਲਝਿਆ ਹੋਇਆ, 3. ਨੀਚ ਜਾਤ।

ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸਨੁ ਸਿਰੇ ਤੈ ਅਗਨਤ ਤਿਨ ਕਉ ਮੋਹੁ ਭਯਾ ਮਨ ਮਦ ਕਾ॥
ਚਵਰਾਸੀਹ ਲਖ ਜੋਨਿ ਉਪਾਈ ਰਿਜਕੁ ਦੀਆ ਸਭਹੂ ਕਉ ਤਦ ਕਾ॥

(ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਚੌਥੇ ਕੇ)

ਰਾਮਕਲੀ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਇੰਦਰ, ਪਰਸਰਾਮ, ਗਜ ਅਜ, ਰਾਮ ਚੰਦਰ, ਸੀਤਾ, ਲਛਮਣ, ਰਾਵਣ, ਪਾਂਡਵ, ਜਨਮੇਜੇ, ਸ਼ੇਖ ਮਸਾਇਕ ਪੀਰ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨ ਪੜਵਾਉਣੇ, ਬਾਲੀ, ਕ੍ਰਿਪਨ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਧਨ ਨਸ਼ਟ ਹੋਣ, ਪੰਡਿਤ ਵਲੋਂ ਗਿਆਨ ਗਵਾ ਬੈਠਣਾ ਤੇ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖੀ ਹੋਣਾ ਦੱਸ ਕੇ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ:-

ਮੰਨੇ ਨਾਉ ਸੋਈ ਜਿਣਿ ਜਾਇ॥ ਅਉਰੀ ਕਰਮ ਨ ਲੇਖੈ ਲਾਇ॥੧॥

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਮਿਹਰ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਨਾਮ ਰੂਪੀ ਰੰਗਣ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਭਗਤਾਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਹਉਂ ਹੰਗਤਾ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ, ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਰਾਮ, ਗੋਬਿੰਦ, ਬੀਠਲ, ਅੱਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਦਰਜ ਕੀਤਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦਰਜ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮਾਂ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕੀਤਾ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਭਗਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਹਵਾਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:-

ਜਿਨ ਕੀ ਲਿਵ ਹਰਿ ਚਰਨਨ ਲਾਗੀ॥ ਤੇ ਬੇਦਨ ਤੇ ਭਏ ਤਿਆਗੀ॥੧੯॥
ਜਿਨ ਮਤ ਬੇਦ ਕਤੇਬਨ ਤਿਆਗੀ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੇ ਭਈ ਅਨੁਰਾਗੀ॥
ਤਿਨਕੇ ਗੂੜ ਮੱਤ ਜੇ ਚਲਹੀ॥ ਭਾਂਤਿ ਅਨੇਕ ਦੁਖਨ ਸੋ ਦਲਹੀ॥੨੦॥
ਜੇ ਜੇ ਸਹਿਤ ਜਾਤਨ ਸੰਦੇਹਿ॥ ਪ੍ਰਭ ਕੋ ਸੰਗ ਨ ਛੋਡਤ ਨੇਹ॥
ਤੇ ਤੇ ਪਰਮ ਪੁਰੀ ਕਹ ਜਾਹੀ॥ ਤਿਨ ਹਰਿ ਸਿਉ ਅੰਤਰਿ ਕਛੁ ਨਾਹੀ॥੨੧॥

(ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਅਰੰਭਕ ਉਪਾਸ਼ਨਾ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਮਰਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਕੀਤੀ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਸਰਗੁਣ ਉਪਾਸਨਾ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਅਰੰਭ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਨਿਰਗੁਣ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਬਣੇ। ਭਾਵੇਂ ਸਤਿਜੁਗ, ਦੁਆਪਰ, ਤ੍ਰੇਤਾ ਤਿੰਨਾਂ ਯੁਗਾਂ ਦੇ ਅਵਤਾਰਾਂ ਵਿਸ਼ਨੂੰ ਜੀ, ਰਾਮ ਚੰਦ੍ਰ ਜੀ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਵੀ ਭਗਤਾਂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਕੇ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪਰ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨੂੰ ਸਿਮਰਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ: "ਹਰਿ ਜੁਗੁ ਜੁਗੁ ਭਗਤ ਉਪਾਇਆ, ਪੈਜ ਰਖਦਾ ਆਇਆ ਰਾਮ ਰਾਜੇ॥" ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਆਪਣੇ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਆਪ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਹਵਾਲੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:-

(੧) ਐਸੋ ਰਾਮ ਰਾਇ ਅੰਤਰਜਾਮੀ॥ ਜੈਸੇ ਦਰਪਨ ਮਾਹਿ ਬਦਨ ਪਰਵਾਨੀ॥੧॥ ਰਹਾਉ॥
ਬਸੈ ਘਟਾ ਘਟ ਲੀਪ ਨ ਛੀਪੈ॥ ਬੰਧਨ ਮੁਕਤਾ ਜਾਤੁ ਨ ਦੀਸੈ॥੧॥
ਪਾਣੀ ਮਾਹਿ ਦੇਖੁ ਮੁਖੁ ਜੈਸਾ॥ ਨਾਮੇ ਕੋ ਸੁਆਮੀ ਬੀਠਲੁ ਐਸਾ॥

(ਰਾਗੁ ਕਾਨੜਾ ਬਾਣੀ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀਉ ਕੀ)

(੨) ਜੋਗੀ ਗੋਰਖੁ ਗੋਰਖੁ ਕਰੈ॥ ਹਿੰਦੂ ਰਾਮਨਾਮੁ ਉਚਰੈ॥
ਮੁਸਲਮਾਨ ਕਾ ਏਕੁ ਖੁਦਾਇ॥ ਕਬੀਰ ਕਾ ਸੁਆਮੀ ਰਹਿਆ ਸਮਾਇ॥

(ਰਾਗ ਭੈਰਉ ਕਬੀਰ ਜੀ)

(੩) ਹਿੰਦੂ ਅੰਨਾ ਤੁਰਕੂ ਕਾਣਾ॥ ਦੁਹਾਂ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਸਿਆਣਾ॥
ਹਿੰਦੂ ਪੂਜੈ ਦੇਹੁਰਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਮਸੀਤਿ॥ ਨਾਮੇ ਸੋਈ ਸੇਵਿਆ ਜਹ ਦੇਹੁਰਾ ਨ ਮਸੀਤ॥

(ਬਿਲਾਵਲ ਗੋਂਡ ਨਾਮਦੇਵ ਜੀ)

(੪) ਅਲਹੁ ਗੈਬੁ[1] ਸਗਲ ਘਟ ਭੀਤਰਿ ਹਿਰਦੈ ਲੇਹੁ ਬਿਚਾਰੀ॥
ਹਿੰਦੂ ਤੁਰਕ ਦੁਹੂੰ ਮਹਿ ਏਕੈ ਕਹੈ ਕਬੀਰ ਪੁਕਾਰੀ॥

(ਰਾਗ ਆਸਾ ਕਬੀਰ ਜੀਉ)

ਭਗਤ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਨਾਮ ਲਈ ਅਥਾਹ ਤੜਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:-

ਜਿਉ ਮਛੁਲੀ ਬਿਨੁ ਪਾਣੀਐ ਕਿਉ ਜੀਵਣੁ ਪਾਵੈ॥
ਬੂੰਦ ਵਿਹੂਣਾ ਚਾਤ੍ਰਿਕੋ ਕਿਉ ਕਰਿ ਤ੍ਰਿਪਤਾਵੈ॥
ਨਾਦ ਕੁਰੰਕਹਿ ਬੇਧਿਆ ਸਨਮੁਖ ਉਠਿ ਧਾਵੈ॥
ਭਵਰੁ ਲੋਭੀ ਕੁਸਮ ਬਾਸੁ ਕਾ ਮਿਲਿ ਆਪੁ ਬੰਧਾਵੈ॥
ਤਿਉ ਸੰਤ ਜਨਾ ਹਰਿ ਪ੍ਰੀਤ ਹੈ ਦੇਖਿ ਦਰਸੁ ਅਘਾਵੈ॥

(ਜੈਤਸਰੀ ਮ: ੫)

ਪ੍ਰਭੂ ਆਪਣੇ ਭਗਤ ਦੀ ਰਖਿਆ ਆਪ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਇਆਣੇ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਨੇਕ ਪਤੀ ਦਾ, ਇਵੇਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਹੈ:-

ਜਿਨ ਕੈ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਵਸਿਆ ਸਦ ਹਿਰਦੈ ਹਰਿ ਨਾਮੋ ਤਿਨ ਕੰਉ ਰਖਣਹਾਰਾ॥
ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਿਤਾ ਹਰਿ ਨਾਮੋ ਮਾਤਾ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਸਖਾਈ ਮਿੱਤਰ ਹਮਾਰਾ॥
ਹਰਿ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਗਲਾ ਹਰਿ ਨਾਵੈ ਨਾਲਿ ਮਸਲਤਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹਮਾਰੀ ਕਰਦਾ ਨਿਤ ਸਾਰਾ॥
ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹਮਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਅਤਿ ਪਿਆਰੀ ਹਰਿ ਨਾਮ ਕੁਲੁ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਪਰਵਾਰਾ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕੰਉ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਹਰਿ ਗੁਰਿ ਦੀਆ ਹਰਿ ਹਲਤਿ ਪਲਤਿ ਸਦਾ ਕਰੇ ਨਿਸਤਾਰਾ॥

(ਵਡਹੰਸ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪)

ਸਾਰੇ ਭਗਤ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰਦੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਅਪੜ ਗਏ। ਬੇਗ਼ਮਪੁਰੇ ਦੇ ਵਾਸੀ ਬਣ ਗਏ। ਪਰਮ ਪਦਵੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਏ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਇੱਕ ਜੁੱਗ ਅੰਦਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕੀਤੀ। ਅੰਤ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰੰਜਨੀ ਜੋਤਿ ਗੁਰ ਪਰਮੇਸ਼ਵਰ ਬਣ ਕੇ ਜਗਤ ਦੇ ਉਧਾਰ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਈ।

---

1. ਗੁਝਾ।

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦਾ ਢਾਡੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਜੱਸ, ਸਿਫਤ, ਛੰਤ ਗਉਣਹਾਰਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੰਜਵੇਂ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ (ਸੰਪਾਦਨਾ) ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਪ ਰਾਮਸਰ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਵਿਚ ਕਰਵਾਈ। ਅਜਿਹਾ ਮਹਾਨ ਕਾਰਜ ਪਹਿਲੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਪੈਗੰਬਰਾਂ, ਅਵਤਾਰਾਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਿਆ। ਜੇਕਰ ਕੁੱਝ ਕੀਤਾ ਵੀ ਗਿਆ ਤਾਂ ਇਕੋ ਵਰਗ (ਸੰਪਰਦਾ) ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵੀ ਉਸ ਅਵਤਾਰ ਪੈਗੰਬਰ ਨੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਵਾਂਗੂੰ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਦਾ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਣ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਅਤੇ ਪੂਜਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਅਰੰਭ ਕਰਵਾਈ। ਪਰ ਪਹਿਲੇ ਅਵਤਾਰ, ਪੈਗੰਬਰ 'ਆਪੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕਹਾਏ' ਦੇ ਵਾਕ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿਰੰਕਾਰ ਜੀ ਦੀ ਪੂਜਾ ਪੂਰਨ ਨਿਰਗੁਣ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਨਾ ਕਰਵਾ ਸਕੇ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰਾਂ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਵਤਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਸਰਗੁਣ ਉਪਾਸਨਾ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਥਾਂ ਅਵਤਾਰਵਾਦ ਦੀ ਪੂਜਾ ਅਰੰਭ ਹੋ ਗਈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਧਾਰਮਕ ਅਖੰਡਤਾ[1] ਖੇਰੂੰ-ਖੇਰੂੰ ਹੋ ਗਈ। ਮੁਸਲਮਾਨ ਧਰਮ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮੋਮਨ ਬੁੱਤ ਸ਼ਿਕਨ[2] ਆਖ ਕੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਫਰ ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਜਬਰ ਜ਼ੁਲਮ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਅਤਿ ਦੁਖੀ ਹੋਇਆ। ਧਰਮ ਦੀ ਆੜ ਹੇਠ ਝੂਠ ਪਲਣ ਲੱਗਾ, ਧਾਰਮਕ ਆਗੂ ਅਸਲੀਅਤ ਛੱਡ ਕੇ ਪਖੰਡ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਗਏ। ਰਾਜੇ ਜ਼ਾਲਮ ਬਣ ਗਏ, ਇਖ਼ਲਾਕ ਤੋਂ ਡਿੱਗ ਚੁੱਕੇ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ ਤੇ ਸੁਆਰਥੀ ਮੁਗਲਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹਮਦਰਦੀ, ਨਿਆਂ, ਪਿਆਰ ਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਆਸ ਨਾ ਰਹੀ। ਅਜਿਹੇ ਘਬਰਾ, ਹੁੰਮਸ-ਧੁੰਮਸ ਕੂੜ-ਕੁਸੱਤ[3] ਦੇ ਗ਼ਬਾਰ[4] ਵਿਚ "ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੂ ਗੁਰ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ॥" ਸੱਚ ਦਾ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਘਰ-ਘਰ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ, ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਵਿਚ ਤਾਣ, ਸਾਹਸ ਭਰ ਦਿੱਤਾ। ਸੁਆਰਥੀ[5], ਐਸ਼ਪ੍ਰਸਤ[6], ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ, ਮੌਲਾਣਿਆਂ, ਸਿੱਧ-ਨਾਥਾਂ, ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਪੰਜੇ ਵਿਚੋਂ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਕਰਵਾਇਆ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਫ਼ਾਰਸੀ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਬਾਣੀ (ਰੱਬੀ ਪੈਗ਼ਾਮ) ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਤਨ ਮੱਤ ਨਾਲ ਦ੍ਵੈਸ਼ ਤੁਅੱਸਬ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ,

ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵਣੁ ਮੁਸਕਲੁ ਜਾ ਹੋਇ ਤਾ ਮੁਸਲਮਾਣੁ ਕਹਾਵੈ॥
ਅਵਲਿ ਅਉਲਿ ਦੀਨੁ ਕਰਿ ਮਿਠਾ ਮਸਕਲ ਮਾਨਾ ਮਾਲੁ ਮੁਸਾਵੈ॥

(ਵਾਰ ਮਾਝ ਮ: ੧)

ਸਹੀ ਹਿੰਦੂ ਬਣਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ। ਰਸਮੀ ਧਰਮ, ਕਰਮ ਕਾਂਡ, ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕੀਤਾ। ਸਭ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੂਪ-ਰੰਗ, ਜ਼ਾਤ-ਪਾਤ, ਛੂਤ-ਛਾਤ, ਊਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮੂਲ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। 'ਸ਼ੁਭ ਅਮਲਾਂ ਬਾਝੋਂ ਦੋਵੇਂ ਰੋਈ' ਆਖ ਕੇ ਨੇਕ ਅਮਲ ਕਰ ਕੇ ਸਹੀ ਇਨਸਾਨ ਬਣਾ ਕੇ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਭਾਈਚਾਰਕ ਏਕਤਾ ਲਈ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਿਆ। ਦੱਬੀ ਘੁੱਟੀ, ਲਿਤਾੜੀ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ

---

1. ਅਟੁੱਟ, 2. ਬੁੱਤ ਭੰਨਣ ਵਾਲਾ, 3. ਫਰੇਬ, ਛਲ, ਕਪਟ, 4. ਅੰਧਕਾਰ, ਹਨੇਰਾ, 5. ਮਤਲਬੀ, 6. ਆਪਣਾ ਆਨੰਦ ਲੁੱਟਣ ਵਾਲਾ।

ਮਿਲਿਆ। ਜੀਵਨ ਜੁਗਤਿ ਦਾ ਮਾਰਗ, ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਵੰਡ ਕੇ ਛੱਕਣ ਤੇ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ, ਸਾਵਾਂ-ਪੱਧਰਾ, ਨਿੱਗਰ-ਨਰੋਆ, ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਭਾਉ ਭਗਤ, ਜੱਤ ਸੱਤ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਕੇ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ, ਛਲ ਕਪਟ ਫਰੇਬ ਠੱਗੀ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਜਬਰ ਆਦਿ ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਔਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਰਹਿ ਕੇ ਸਰਬ ਸਾਂਝਾ, ਸਰਲ ਉਪਯੋਗੀ ਧਰਮ (ਮਾਰਗ) ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ " ਸ਼ਬਦ ਜਿਤੀ ਸਿਧ ਮੰਡਲੀ ਕੀਤੋਸੁ ਅਪਣਾ ਪੰਥ ਨਿਰਾਲਾ। ਮਾਰਿਆ ਸਿੱਕਾ ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਾਨਕ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਚਲਾਯਾ।" ਦਸਵੇਂ ਜਾਮੇ ਵਿਚ ਇਹੋ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ, ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ। 'ਧਰਮ' ਪਿਆਰ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਹੈ, 'ਜਬਰ' ਨਾਲ ਧਰਮ ਦਾ ਵੈਰ ਹੈ। ਧਰਮ ਦਇਆ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਤੋਖ ਦੁਆਰਾ ਥਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਖ਼ੁਦਗਰਜ਼ੀ ਦੀ ਤੰਗ-ਦਿਲੀ ਤੋਂ ਉਚੇਰੇ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਦੀ ਥਾਂ ਸਭਨਾਂ ਅੰਦਰ ਵਸਦੀ ਇੱਕੋ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਜੋਤਿ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪਰਉਪਕਾਰ, ਦਇਆ, ਪਿਆਰ, ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਦਾ ਸਾਹਸ ਬਖ਼ਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੁਰਾਤਨ ਪ੍ਰਚਲਤ ਧਾਰਮਿਕ ਮਾਰਗਾਂ ਨੂੰ ਛੁਟਿਆਇਆ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਾਟਾਂ, ਗਿਰਾਵਟਾਂ, ਪਖੰਡ ਭੇਖ ਕਰਮਕਾਂਡ ਦੀ ਪੜਚੋਲ ਕਰਕੇ ਤੱਤ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਖਾਰ ਕੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਕਿ ਧਰਮ ਉਹ ਹੀ ਸੁਚੱਜਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਾਰੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਲਈ ਕਲਿਆਣਕਾਰੀ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਜੀਵਨ-ਜੁਗਤਿ ਦਰਸਾਵੇ। ਸਿੱਧਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਸਮੇਂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਦੁਖਾਂ ਤੋਂ ਭਾਂਜ ਖਾ ਕੇ ਨਿਰਵਿਰਤੀ (ਤਿਆਗਵਾਦ) ਮਾਰਗ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਕਰਕੇ 'ਕਮਲਫੁੱਲ' ਤੇ 'ਮੁਰਗਾਬੀ' ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਮਾਰਗ ਅਪਣਾਉਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ:-

> ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲੁ ਨਿਰਾਲਮੁ ਮੁਰਗਾਈ ਨੈਸਾਣੇ॥
> ਸੁਰਤਿ ਸਬਦਿ ਭਵ ਸਾਗਰੁ ਤਰੀਐ ਨਾਨਕ ਨਾਮੁ ਵਖਾਣੇ॥
> (ਸਿੱਧ ਗੋਸਟਿ)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਨੌ ਖੰਡ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਤੇ ਘੁੰਮ ਫਿਰ ਕੇ ਠੱਗਾਂ ਦੇ ਠਿਕਾਣਿਆਂ, ਦੰਭੀਆਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ, ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਘੁਰਨਿਆਂ, ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਮੱਠਾਂ, ਪੀਰਾਂ ਦੇ ਤਕੀਆਂ, ਜੋਗੀਆਂ ਦੀਆ ਕੰਦਰਾਂ, ਧਨੀਆਂ ਦੇ ਧੌਲਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁੱਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸਤਿਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਵਾਇਆ। ਅਨੇਕਾਂ ਠਿਕਾਣਿਆਂ ਤੇ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾਂ ਬਣਵਾਈਆਂ। ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਹਿੰਦੂ ਬਣਨ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਤੋਂ ਸੱਖਣੇ ਕਰਮਾਂ-ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦਾ ਪਠਨ ਪਾਠਨਾ, ਤੀਰਥ ਇਸ਼ਨਾਨ, ਵਰਤ ਰਖਣੇ, ਨਗਨ ਫਿਰਨਾ, ਮੋਨ ਧਾਰਨੇ, ਆਦਿ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਹਉਮੈਂ (ਅਹੰਭਾਵ) ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ। ਕੂੜ ਦੀ ਮੈਲ ਉਤਾਰਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਕਰਵਾਇਆ "ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕਰਿ ਨੀਚੁ ਸਦਾਏ॥ ਤਉ ਨਾਨਕ ਮੋਖੰਤਰੁ ਪਾਏ॥" "ਜੇ ਲੋੜਹਿ ਚੰਗਾ ਆਪਣਾ ਕਰਿ ਪੁੰਨਹੁ ਨੀਚੁ ਸਦਾਈਐ॥" ਆਦਿ ਅਣਗਿਣਤ ਅਨਮੋਲ ਵੀਚਾਰ ਜਗਤ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ੇ ਅਤੇ ਜਗਤ ਕਲਿਆਣ ਹਿੱਤ ਦਸ ਜਾਮੇ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ। ਦਸਾਂ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੀ ਜਾਗਦੀ ਜੋਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ਬਖਸ਼ੀ, ਖਾਲਸਾ ਪੰਥ ਸਾਜ ਕੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਤਾਬਿਆ ਕਰਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਛਕਾਉਣ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖ਼ਸ਼ੀ ਪਰ ਸਾਰੀ

1. ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ।

ਖੋਡ ਅਹੰਭਾਵ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਪੂਰਨ ਆਗਿਆਕਾਰ ਸੇਵਕ ਵਾਂਙੂੰ ਸੇਵਾ ਨਿਭਾਈ। ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਗੋਲਾ, ਢਾਡੀ ਆਖਿਆ। ਦਸ਼ਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ "ਮੈਂ ਹਉਂ ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕੋ ਦਾਸਾ" ਆਖਿਆ। ਇਵੇਂ ਹੀ ਸਾਰੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਟੁਰੇ। ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਪੰਥ ਸਾਜ ਕੇ, ਯੁੱਧ ਜਿੱਤ ਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਕੀਤਾ। 'ਖ਼ਾਲਸਾ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕੀ ਫ਼ੌਜ' ਆਖ ਕੇ ਜਿੱਤ ਵੀ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਆਖੀ। ਪੂਰਨ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਟੁਰਕੇ ਘਾਲ ਘਾਲੀ। ਅਨੇਕਾਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਮਾਰਗ ਟੁਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਟਕਾਂ ਦੂਰ ਕੀਤੀਆਂ, ਕਰੋੜਾਂ ਪਾਪੀਆਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਣਗਿਣਤ ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਜੇ। ਸਭ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨੀਆਂ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਲਿਖਣ ਲਈ ਅਨੇਕਾਂ ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਕੁਝ ਕੁ ਗੁਰਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਂਗੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੂਰਨ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਹੁਕਮ ਮੰਨਿਆ ਅਤੇ ਅਭੇਤ ਮੁਕਤ ਹੋਏ।

ਦਸ ਪਾਤਸ਼ਾਹੀਆਂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਜੀਵਨ ਸੰਬੰਧੀ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਗ੍ਰੰਥ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਏਥੇ ਕੇਵਲ ਬਿਉਰਾ ਹੀ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਵਿੱਤਰ ਫੁਰਮਾਣ ਹੈ:-

ਸਾ ਧਰਤੀ ਭਈ ਹਰੀਆਵਲੀ ਜਿਥੈ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਬੈਠਾ ਆਇ॥
ਸੇ ਜੰਤ ਭਏ ਹਰੀਆਵਲੇ ਜਿਨੀ ਮੇਰਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਦੇਖਿਆ ਜਾਇ॥
ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਪਿਤਾ ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਕੁਲੁ ਧਨੁ ਧਨੁ ਸੁ ਜਨਨੀ ਜਿਨਿ ਗੁਰੂ ਜਣਿਆ ਮਾਇ॥
ਧਨੁ ਧੰਨੁ ਗੁਰੂ ਜਿਨਿ ਨਾਮੁ ਅਰਾਧਿਆ ਆਪਿ ਤਰਿਆ ਜਿਨੀ ਡਿਠਾ ਤਿਨਾ ਲਏ ਛਡਾਇ॥
ਹਰਿ ਸਤਿਗੁਰੁ ਮੇਲਹੁ ਦਇਆ ਕਰਿ ਜਨੁ ਨਾਨਕੁ ਧੋਵੈ ਪਾਇ॥
(ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪)

ਸਤਿਨਾਮੁ ॥
ਵਾਹਿਗੁਰੂ ॥

-0-

ਬੰਸਾਬਲੀ—ਦਸ ਗੁ ਸਹਿਬਾਨ

ਪਿਤਾ ਜੀ	ਮਾਤਾ ਜੀ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਸਥਾਨ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਿਤੀ	ਮਹਿਲ	ਸੰਤਾਨ ਦਾ ਸਮਾਂ	ਗੁਰਿਆਈ ਸਮਾਉਣ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ
ਪਹਿਲੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ							
ਕਲਿਆਣ ਦਾਸ ਜੀ	ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ	ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)	੨੦-੧੦-੧੪੬੯ ਕੱਤਕ ਸੁਦੀ ਪੂਰਨਮਾਸ਼ੀ	ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ	ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ		੧੧-੯-੧੫੩੯ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ ਵਿਖੇ
ਦੂਸਰੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ							
ਫੇਰੂ ਮੱਲ ਜੀ	ਦਇਆ ਕੰਰ ਜੀ	ਮੱਤੇ ਦੀ ਸਰਾਂ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ	੩੧-੩-੧੫੦੪ ਵਿਸਾਖ ਸੁਦੀ	ਖੀਵੀ ਜੀ	ਦਾਸੂ ਜੀ ਦਾਤੂ ਜੀ ਬੀਬੀ ਅਮਰੋ ਜੀ ਬੀਬੀ ਅਖੋ ਜੀ	੧੭-੯-੧੫੩੯ ਉਮਰ ਤੇਰਾਂ ਵਰ੍ਹੇ	੨੯-੩-੧੫੫੨ ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ
ਤੀਸਰੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ							
ਤੇਜ ਭਾਨ ਜੀ	ਲਛਮੀ ਜੀ	ਬਾਸਰਕੇ ਸੰਨੂ ਸਾਹਿਬ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)	ਮੋਹਣ ਜੀ ੫-੫-੧੪੭੯	ਰਾਮੋ ਜੀ	ਮੋਹਰੀ ਜੀ ਬੀਬੀ ਦਾਨੀ ਜੀ ਬੀਬੀ ਭਾਨੀ ਜੀ	੨੯-੩-੧੫੫੨	੧-੯-੧੫੭੪ ਗੋਇੰਦਵਾਲ

ਚੌਥੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ

ਹਰਿ ਦਾਸ ਜੀ	ਦਇਆ ਕੌਰ ਜੀ	ਚੂਨਾ ਮੰਡੀ ਲਾਹੌਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)	੧੪-੯-੧੫੩੪	ਭਾਨੀ ਜੀ	ਪ੍ਰਿਥੀ ਚੰਦ ਮਹਾਂਦੇਵ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ	੩੦-੮-੧੫੭੪	੨-੯-੧੫੮੧ ਗੋਇੰਦਵਾਲ

ਪੰਜਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ

ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ	ਭਾਨੀ ਜੀ	ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਜ਼ਿਲਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	੧੫-੪-੧੫੬੩	ਗੰਗਾ ਜੀ	ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ	੧-੯-੧੫੮੧	੩੦-੫-੧੬੦੬ ਲਾਹੌਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ)

ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ	ਗੰਗਾ ਜੀ	ਗੁਰੂ ਕੀ ਵਡਾਲੀ (ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ)	੧੪-੬-੧੫੯੫	ਦਮੋਦਰੀ ਜੀ ਨਾਨਕੀ ਜੀ ਮਹਾਂਦੇਵੀ ਜੀ	ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਅਣੀ-ਰਾਇ, ਅਟੱਲ ਰਾਇ, ਸੂਰਜ ਮਲ, ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ, ਬੀਬੀ ਵੀਰੋ ਜੀ	੨੫-੫-੧੬੦੬	੩-੩-੧੬੪੪ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਪਿਤਾ ਜੀ	ਮਾਤਾ ਜੀ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਸਥਾਨ	ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਮਿਤੀ	ਮਹਿਲ	ਸੰਤਾਨ	ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ	ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਉਣ
ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ							
ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ	ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ	ਕੀਰਤਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ (ਰੋਪੜ)	੧੬-੧-੧੬੩੦	ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ	ਰਾਮਰਾਇ ਜੀ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਰੂਪ ਕੌਰ	੮-੩-੧੬੪੪	੬-੧੦-੧੬੬੧ ਕੀਰਤਪੁਰ ਸਾਹਿਬ
ਅੱਠਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ							
ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਜੀ	ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਕੌਰ ਜੀ	ਕੀਰਤਪੁਰ (ਰੋਪੜ)	੭-੭-੧੬੫੬	---	---	੬-੧੦-੧੬੬੧	੩੦-੩-੧੬੬੪ ਭੋਗਲ (ਦਿੱਲੀ)
ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ — ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ਼ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ							
ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਜੀ	ਨਾਨਕੀ ਜੀ	ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ	੧-੪-੧੬੨੧	ਗੂਜਰੀ ਜੀ	ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ	੧੧-੮-੧੬੬੪	੧੧-੧੧-੧੬੭੫ ਚਾਂਦਨੀ ਚੌਕ (ਦਿੱਲੀ)

ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ	ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ						
				ਸੁੰਦਰ ਕੌਰ ਜੀ	ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ		੭-੧੦-੧੭੦੮
ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ	ਗੂਜਰੀ ਜੀ	ਸ੍ਰੀ ਪਟਨਾ ਸਾਹਿਬ (ਬਿਹਾਰ)	੨੨-੧੨-੧੬੬੬	ਅਜੀਤ ਕੌਰ ਜੀ	ਜੁਝਾਰ ਸਿੰਘ ਜੀ	੧੦-੧੧-੧੬੭੫	ਨੰਦੇੜ (ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ)
				ਸਾਹਿਬ ਕੌਰ ਜੀ	ਜੋਰਾਵਰ ਸਿੰਘ ਜੀ		
					ਫ਼ਤਹਿ ਸਿੰਘ ਜੀ		

ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਜੁਗੋ-ਜੁੱਗ ਅੱਟਲ-ਧੰਨ ਧੰਨ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ

ਦਸਾਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀਆਂ ਜੀ ਦੀ ਜਾਗਦੀ ਜੋਤ

ਪਹਿਲਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਰ ਸਾਹਿਬ ੧੪-੯-੧੬੦੪ ਗੁਰਤਾ-ਗੱਦੀ ੪-੧੦-੧੭੦੮ ਜੁਗੋ ਜੁੱਗ ਅਟੱਲ

ਧੰਨ ਧੰਨ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਪੰਥ

ਤ੍ਰਿਭੰਗੀ ਛੰਦ॥

ਖਗ ਖੰਡ ਬਿਹੰਡੰ ਖਲ ਦਲ ਖੰਡੰ,
ਅਤਿ ਰਣ ਮੰਡੰ ਬਰਮੰਡੰ॥
ਭੁਜਦੰਡ ਅਖੰਡੰ ਤੇਜ ਪ੍ਰਚੰਡੰ
ਜੋਤਿ ਅਮੰਡੰ ਭਾਨ ਪ੍ਰਭੰ॥
ਸੁਖ ਸੰਤਾ ਕਰਣੰ ਦੁਰਮਤਿ ਦਰਣੰ
ਕਿਲਬਿਖ ਹਰਣੰ ਅਸ ਸਰਣੰ॥
ਜੈ ਜੈ ਜਗ ਕਾਰਣ ਸ੍ਰਿਸਟ ਉਬਾਰਣ
ਮਮ ਪ੍ਰਤਿਪਾਰਣ ਜੈ ਤੇਗੰ॥੨॥

(ਬਚਿੱਤਰ ਨਾਟਕ)

ਕਾਂਡ–40

ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਵੰਡ ਛਕਣਾ ਨਾਮ ਜਪਣਾ

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰ)

੧. ਘਾਲਿ ਖਾਇ ਕਿਛੁ ਹਥਹੁ ਦੇਹਿ॥
ਨਾਨਕ ਰਾਹੁ ਪਛਾਣਹਿ ਸੇਇ॥
(ਵਾਰ ਸਾਰੰਗ ਮ: ੧)

੨. ਹਕੁ ਪਰਾਇਆ ਨਾਨਕਾ ਉਸ ਸੂਅਰ ਉਸੁ ਗਾਇ॥
ਗੁਰ ਪੀਰੁ ਹਾਮਾ ਤਾ ਭਰੇ ਜਾ ਮੁਰਦਾਰੁ ਨ ਖਾਇ॥
(ਮ: ੧)

੩. ਨਾਨਕ ਅਗੈ ਸੋ ਮਿਲੈ ਜਿ ਖਟੇ ਘਾਲੇ ਦੇਇ॥
(ਵਾਰ ਆਸਾ ਮ: ੧)

੪. ਗੁਰ ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਜੋ ਸਿਖੁ ਅਖਾਏ
ਸੁ ਭਲਕੇ ਉਠਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ॥
(ਗਉੜੀ ਕੀ ਵਾਰ ਮ: ੪)

ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਨੀਂਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਤਿੰਨਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕਠਿਆਂ ਹੀ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਲਈ **ਭਾਈ ਲਾਲੋ, ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਅਤੇ ਬਾਬਰ ਦੇ ਹਮਲੇ** ਪ੍ਰਤੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੀ ਅਲੌਕਿਕ ਖੇਡ ਨੂੰ ਕਥਾ-ਰੂਪ ਵਿਚ ਯਾਦ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੁਲਤਾਨਪੁਰੋਂ ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਠਾਰਨ ਹਿਤ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਮਰਦਾਨੇ ਸਹਿਤ ਟੁਰੇ ਤਦ ਪਹਿਲਾ ਟਿਕਾਣਾ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਸੈਦਪੁਰ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰ ਕੀਤਾ।

ਯਾਦਗਾਰੀ ਅਸਥਾਨ:– ੧. ਜਿਥੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਬੈਠ ਕੇ ਭਜਨ ਬੰਦਗੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ਇਥੇ ਅਸਥਾਨ ਕਾਇਮ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਰੋੜੀ ਸਾਹਿਬ ਹੈ।

੨. ਇਸੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਹੀ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦਾ ਕੋਠਾ ਅਤੇ ਖੂਹੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਜੋਂ ਕਾਇਮ ਹਨ।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ॥

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਰਉਪਕਾਰ

ਤ੍ਰੈਗੁਣੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ ਸੜਦੇ ਤਪਦੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਨਾਮ ਦੀ ਵਰਖਾ ਕਰਕੇ ਠੰਡ ਵਰਤਾਉਣ ਹਿਤ ਸਭ ਜਗਤ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਚਾਰ ਉਦਾਸੀਆਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀਆਂ। ਅਣਗਿਣਤ ਭੁੱਲੇ ਭਟਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਮਲ ਪੰਥ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣਾਕੇ ਘਰ-ਘਰ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਛਲ, ਕਪਟ, ਫਰੇਬ, ਠੱਗੀ, ਹਉ-ਹੰਗਤਾ, ਮੈਂ-ਮੇਰੀ, ਮਾਣ-ਅਪਮਾਣ, ਜਪੀ-ਤਪੀ ਹੋਣ ਦਾ ਅਹੰਭਾਵ, ਊਚ-ਨੀਚ ਦੇ ਸਭ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਮਿਟਾ ਕੇ, ਇਕ ਸਾਂਵੀਂ-ਪੱਧਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਦਾਨ ਪੱਧਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਨਿਤਾਣਾ-ਪਣ ਕੱਢ ਕੇ ਸਾਹਸ ਭਰ ਦਿੱਤਾ, "ਰਾਣਾ ਰੰਕ ਬਰਾਬਰੀ ਪੈਰੀ ਪਵਣਾ ਜਗ ਵਰਤਾਇਆ॥" ਕਿਰਤ ਕਰਨ, ਨਾਮ ਜਪਣ ਤੇ ਵੰਡ ਛਕਣ ਵਾਲਾ ਗੁਰਮਤਿ ਗਾਡੀ ਰਾਹ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਕੀਤਾ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੂੜ-ਕੁਸੱਤ ਦੀ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਦੇ ਚਾਨਣ ਨਾਲ ਪਛਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਪਖੰਡ ਦੇ ਕਰਮ ਧਰਮ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ। ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਹੋਣ ਦਾ ਮਾਣ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ। ਅਗਿਆਨਤਾ ਰੂਪੀ ਕਾਲਖ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ 'ਸੱਚ' ਨਾਲ ਧੋ ਕੇ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ। ਅਣਗਿਣਤ ਬਖ਼ਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਕੀਤੀਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਇਨਸਾਨੀ ਚੇਤੰਨਤਾ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।

ਉਦਾਸੀਆਂ ਧਾਰਨ ਵੇਲੇ ਪਹਿਲਾ ਠਿਕਾਣਾ ਐਮਨਾਬਾਦ ਵਿਚ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਸੈਦਪੁਰ ਸੰਡਿਆਲੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਤਰਖਾਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਿੱਧੀ-ਪੱਧਰੀ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਸੂਰਤ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਚਰਨ ਗਰੀਬ ਦੇ ਘਰ ਪਏ ਤੱਕ ਕੇ ਚਰਨਾਂ ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਕ ਪਲੰਘ ਤੇ ਖੇਸ ਵਿਛਾ ਕੇ ਸਭ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲੀ ਨਿਰੰਜਨੀ ਜੋਤ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੂੰ ਅਦਬ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਲਿਆ।

ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਈ ਮਰਦਾਨਾ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਮਨ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਨ ਲੱਗਾ-ਸੁਲਤਾਨਪੁਰ ਵਿਚ ਮੋਦੀਖ਼ਾਨੇ ਦੇ ਆਗਿਆਕਾਰ ਨੌਕਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹੁਕਮ ਮੰਨਣ ਲਈ ਹੱਥ ਜੋੜੀ ਖਲੋਤੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਘਰ ਵਿਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੁੱਖ, ਦੇਵੀ ਭੈਣ, ਪਤੀਬ੍ਰਤਾ ਪਤਨੀ, ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਹੱਥੀਂ ਛਾਵਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਸਭ ਸੁਖ ਆਰਾਮ ਤਿਆਗ ਕੇ ਇਕ ਗ਼ਰੀਬ ਤਰਖਾਣ ਦੇ ਘਰ ਆ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਜਿਥੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਥੁੜ੍ਹ ਹੈ। ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਤਾਂ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੇ ਆਹਰ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਤਦ ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, "ਦਾਤਾ ਜੀ! ਇਹ ਕੌਣ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਘਰ ਤੁਸੀਂ ਆ ਗਏ?" ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਹੱਸ ਪਏ ਅਤੇ ਫ਼ੁਰਮਾਇਆ, "ਮਰਦਾਨਿਆ! ਅਸੀਂ ਭਗਤੀ ਦੇ ਘਰ ਆਏ ਹਾਂ, ਧਰਮ ਕਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਘਰ, ਜਿਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਹੈ।"

ਮਰਦਾਨਾ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਨੇ ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਚੌਕੇ ਵਿਚ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮਰਦਾਨੇ

ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਕੋਧਰੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੇ ਸਾਗ ਰੱਖ ਕੇ ਛਕਣ ਲਈ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁੱਕੀ ਖ਼ੁਸ਼ਕ ਰੋਟੀ ਛਕਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਮਰਦਾਨੇ ਨੇ ਵੀ ਜਕੋ-ਤਕੀ ਕਰਕੇ ਬੁਰਕੀ ਮੂੰਹ ਪਾਈ। ਜਦੋਂ ਛਕੀ ਤਦ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦਾ ਸੁਆਦ ਆਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਵੱਲ ਮਿਹਰ-ਭਰੀ ਤੱਕਣੀ ਨਾਲ ਤੱਕਿਆ। ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੀ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸੁਰਤ ਅਗੰਮੀ ਨਾਮ ਰੰਗ ਦੇ ਰਸ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਗਈ।

ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਠਹਿਰਣ ਉਪਰੰਤ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਟੁਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਨੈਣ ਭਰ ਆਏ, ਅਤੇ ਕੁਝ ਚਿਰ ਹੋਰ ਅਟਕਣ ਲਈ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ। ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਸਾਈਂ ਮਿਹਰ ਵਿਚ ਆ ਗਏ-ਰਾਤ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਕੱਟਣੀ, ਦਿਨੇ ਬਾਹਰ ਰੋੜਾਂ ਜਾਂ ਰੇਤ ਦੇ ਥੜ੍ਹਿਆਂ ਤੇ ਰੱਬੀ ਪ੍ਰੀਤ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਮਗਨ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿਛੋਂ ਮਰਦਾਨਾ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਤਲਵੰਡੀ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਪਾਸ ਹੀ ਠਹਿਰੇ। ਇੰਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਭ ਨਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਵੇਦੀ ਕੁੱਲ ਦਾ ਤਪਾ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਇਕ ਸ਼ੂਦਰ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਦੀ ਰੋਟੀ, ਖਾਂਦਾ ਹੈ, ਜ਼ਾਤ-ਅਭਿਮਾਨੀ ਨਾ ਝੱਲ ਸਕੇ। ਪੁਰਾਤਨ ਜੁੱਗਾਂ ਵਿਚ ਭੀਲਣੀ ਘਰ ਰਾਮਚੰਦਰ ਜੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨੂੰ ਉਚ-ਜ਼ਾਤ ਦੇ ਅਭਿਮਾਨੀਆਂ ਨੇ ਭੈੜਾ ਸਮਝਿਆ ਅਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦੇ ਬਿਦਰ ਘਰ ਰਾਤ ਰਹਿਣ ਨੂੰ ਦੁਰਯੋਧਨ ਅਭਿਮਾਨੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ ਸੀ। ਇਵੇਂ ਜ਼ਾਤ-ਵਰਣ ਦੀ ਫੋਕੀ ਵੰਡ ਤੇ ਯਕੀਨ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਖੁਣਸਣ ਲੱਗੇ, ਪਰ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਹਿੰਦੂ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੋਵੇਂ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਤੋਂ ਆ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ, ਕੀਰਤਨ ਸੁਣ ਕੇ, ਸਤਿਸੰਗ ਕਰਕੇ, ਸਿੱਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖੀ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਬਣਨ ਲੱਗੇ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਮੌਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਨਾਨਕ ਤਪਾ ਤਾਂ ਇਥੇ ਪੱਕਾ ਡੇਰਾ ਲਾ ਬੈਠਾ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਥੋਂ ਦੇ ਨਵਾਬ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਕਾਰਦਾਰ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਪਾਸ ਜਾ ਚੁਗਲੀ ਕੀਤੀ। ਚੋਰੀ-ਚੋਰੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਡਰਾ ਕੇ ਭਜਾ ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਹੋਈਆਂ ਪਰ ਨਿਰਭਉ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਉਹ ਡਰਾ ਕੇ ਭਜਾ ਨਾ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਵਲੋਂ ਸਾਧੂ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਨਿਉਂਦਾ ਘੱਲਿਆ ਗਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਜਦੋਂ ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਨਾ ਆਏ ਤਦ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਮੌਲਾਣਿਆਂ ਨੇ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, "ਵੇਖਿਆ ਕਿੱਡਾ ਹੰਕਾਰੀ ਹੈ? ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੀ ਰੁੱਖੀ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ ਪਰ ਤੁਹਾਡੇ ਬ੍ਰਹਮ ਭੋਜ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ?" ਦੁਬਾਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਘੱਲਿਆ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾ ਆਏ। ਅਗਿਆਨੀ, ਰੱਬੀ ਰੰਗ ਦੀ ਸੋਝੀ ਤੋਂ ਕੋਰੇ, ਰਾਜ-ਮਦ ਵਿਚ ਮਸਤ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਿਪਾਹੀ ਘੱਲ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਦੇ ਘਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਕੁ ਸੱਜਣਾਂ ਦਾ ਇੱਕਠ ਹੋਇਆ। ਜਿਹੜੇ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਬਤ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਸਨ ਕਿ ਕਿਤੇ ਪਿਆਰੇ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਨੂੰ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦੁਖੀ ਨਾ ਕਰੇ। ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਪ੍ਰੇਮ ਡੋਰ ਦੇ ਬੱਧੇ ਭਾਈ ਲਾਲੋ ਤੇ ਚਾਰ ਕੁ ਹੋਰ ਸੱਜਣ ਵੀ ਕਚਹਿਰੀ ਪੁੱਜ ਗਏ।

ਮਲਕ ਭਾਗੋ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਨਾ ਆਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁਛਿਆ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਚੁੱਪ ਰਹੇ। ਮਲਕ ਫੇਰ ਬੋਲਿਆ, " ਮੇਰੇ ਘਰ ਨਿਉਤਾ ਦੇਣ ਤੇ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਨਹੀਂ ਆਏ ਪਰ ਉਸ ਸ਼ੂਦਰ ਦੇ ਘਰ ਖੱਤਰੀ ਹੋ ਕੇ ਡੂਮ ਮਿਰਾਸੀਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਪੰਗਤ ਲਾ ਕੇ ਲੰਗਰ ਛਕਦੇ ਹੋ?" ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ, "ਤੇਰਾ ਭੋਜਨ ਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ।" ਗਿਆਨ ਤੋਂ ਹੀਣਾ ਮਲਕ ਭਾਗੋ-ਘਿਉ ਵਿਚ ਤਲੇ ਪੂੜੇ ਸੁੰਦਰ ਥਾਲ ਵਿਚ ਧਰਵਾ